

Міністерство внутрішніх справ України
ГОЛОВНЕ СЛІДЧЕ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
ДЛЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

**В. В. Бурлака, О. Ю. Дрок, В. П. Савенко,
С. В. Корогод, А. Г. Чорна**

**ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Методичні рекомендації

Дніпро
2024

УДК 343.533:341.3

Б 90

*Схвалено Науково-методичною радою
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 3 від 20 листопада 2024 р.)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

кандидат юридичних наук, доцент **Сергій Школа** –
завідувач кафедри публічного права Національного технічного
університету «Дніпровська політехніка»;

кандидат юридичних наук, доцент **В'ячеслав Гаркуша** –
прокурор відділу підтримання публічного обвинувачення в суді
та нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень
Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Східного регіону.

Бурлака В. В., Дрок О. Ю., Савенко В. П., Корогод С. В., Чорна А. Г.

**Б 90 Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень
проти культурної спадщини України в умовах воєнного
стану : метод. рек. / В. В. Бурлака, О. Ю. Дрок, В. П. Савенко,
С. В. Корогод, А. Г. Чорна. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т
внутр. справ, 2024. 140 с.**

ISBN 978-617-560-042-9

Видання розроблено з метою надання науково обґрунтованих рекомендацій
щодо визначення особливостей кваліфікації кримінальних правопорушень проти
культурної спадщини України в умовах воєнного стану.

З'ясовано міжнародні стандарти та практики кримінально-правового захисту
культурної спадщини; визначено об'єкти культурної спадщини в Україні: види та
правові засади їх охорони; виокремлено кримінальні правопорушення проти
культурної спадщини: види, причини вчинення та наслідки вчинення в умовах
воєнного стану; здійснено правовий аналіз складів кримінальних правопорушень
проти культурної спадщини України, викладено рекомендації щодо їх кваліфікації та
здійснення загальних і спеціальних форм протидії поліцією вчиненню зазначених
кримінальних правопорушень.

Для посадових осіб органів досудового розслідування Національної поліції
України, СБУ та інших суб'єктів розслідування кримінальних правопорушень
проти культурної спадщини України в умовах воєнного стану. Можуть бути
використані в освітньому процесі ЗВО МВС України зі специфічними умовами
навчання, що готують поліцейських.

ISBN 978-617-560-042-9

© Автори, 2024

© ГСУ НП України, 2024

© ДДУВС, 2024

ЗМІСТ

Автори	4
ПЕРЕДМОВА	5
Розділ 1. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	9
Розділ 2. ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ: ВИДИ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЇХ ОХОРОНИ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ	21
Розділ 3. КВАЛІФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ	36
Розділ 4. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	63
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТКИ	76

АВТОРИ:

Владислав Бурлака – начальник 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидат юридичних наук;

Олександр Дрок – старший слідчий в ОВС 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України;

Вікторія Савенко – старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Світлана Корогод – старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософії в галузі права;

Аліна Чорна – старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ.

ПЕРЕДМОВА

Станом на 6 березня 2024 року ЮНЕСКО підтвердила пошкодження 346-и об'єктів культурної спадщини України з 24 лютого 2022 року¹. За даними Міністерства культури та інформаційної політики – 945 пам'яток². І, на жаль, ця цифра щодня зростає. Зі слів Генерального прокурора Андрія Костіна, від початку повномасштабного вторгнення через російські атаки було пошкоджено чи повністю зруйновано понад 900 об'єктів культурної спадщини. За цими фактами правоохоронці відкрили понад 60 кримінальних проваджень. Обсяг збитків культурній сфері України на сьогодні оцінюють у 19 мільярдів доларів США³.

В умовах російської агресії, яка є екзистенційною загрозою українському народу, державна політика у сфері культурної спадщини стає складовою формування національної безпеки. Культурна спадщина набуває ключового значення для створення матеріального та нематеріального культурного, ціннісного підґрунтя для подальшого розвитку України як цілісної та демократичної держави, згуртованості українського суспільства. З набуттям Україною статусу кандидата в члени ЄС невідкладним завданням стає імплементація норм міжнародного гуманітарного права, зокрема щодо захисту культурної спадщини. Національне кримінальне законодавство повинно передбачити посилену кримінальну відповідальність за пошкодження або знищення культурних цінностей спеціального та посиленого захисту.

¹ У ЮНЕСКО верифікували пошкодження 346 культурних об'єктів в Україні. *Інформ-агенція «Укрінформ»*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3839288-unesco-verifikuvali-poskodzenna-346-kulturnih-obektiv-v-ukraini.htm>

² Бойко Ірина. Війна руйнує пам'ятки: російські злочини проти української культурної спадщини. URL: <https://wlm.org.ua/war-destroys-monuments-results>

³ Костін. Знищення культурної спадщини України – це частина геноцидних намірів РФ. *Інформ-агенція «ЗМІНА»*. URL: <https://zmina.info/news/kostin-znyshhennya-kulturnoyi-spadshhyny-ukrayiny-cze-chastyna-genocyidnyh-namiriv-rf>

Зміни до національного законодавства щодо збереження й охорони культурної спадщини, підходи до реалізації державної політики охорони культурної спадщини Українського народу повинні також відповідати викликам російської агресії проти України. Культурна спадщина посідає центральне місце в стратегії російської агресії щодо встановлення історичної, культурної та релігійної гегемонії над українськими регіонами. Заперечення права власності України на власну культурну спадщину, її привласнення та руйнування є гібридними засобами примусу, домінування й анексії з боку російської федерації. Викорінення матеріальних опор історичної пам'яті та культури є елементами знищення ідентичності Українського народу. Очищення культурно-символічного простору від пам'ятників періоду російського домінування потребує вироблення системної та послідовної державної політики переосмислення культурної спадщини Українського народу. Нагальним є нормативно-правове забезпечення перегляду державних реєстрів нерухомих пам'яток України національного та місцевого значення, порядку демонтажу пам'ятників радянського та імперського періодів та їх подальшого зберігання в межах цілей політики історичної пам'яті Українського народу.

Реалізація державної політики повоєнного відновлення повинна опиратись на оновлені реєстри пам'яток нерухомої культурної спадщини Українського народу на основі повторного використання об'єктів культурної спадщини (історичних будівель, архітектурних ансамблів) і реалізації спадщини, яку знищувала російська влада впродовж імперського, радянського та новітнього періодів. Наявні реєстри нерухомої культурної спадщини потребують верифікації щодо найбільш значущих об'єктів культурної спадщини, які потребують особливого захисту, а також деконструкції культурної спадщини російського імперського, радянського та неімперського періодів з огляду на питання фізичної реконструкції міст на деокупованих територіях. Національні бази даних про культурну спадщину повинні містити культурні цінності приватної (недержавної) форми власності. В

умовах російської агресії та обмежених адміністративних, кадрових і фінансових можливостей збереження культурної спадщини Україна повинна розширити запит на міжнародну допомогу щодо оцифрування культурної спадщини, інвентаризації культурних цінностей, їх зберігання (всередині країни та за її межами), підготовки спеціалізованого персоналу щодо захисту культурної спадщини. Питання культурної спадщини повинні бути включені до Стратегії деокупації територій України та сталого повоєнного відновлення української держави. Питання культурної спадщини та притягнення до відповідальності за культурне знищення української нації повинні бути інтегровані у процеси подолання збройної агресії російської федерації проти України та політики перехідного правосуддя у постконфліктний період.

Отже, разом із здійсненням системних заходів, спрямованих на захист культурної спадщини України, нагальними питаннями є визначення особливостей кваліфікації кримінальних правопорушень проти культурної спадщини України в умовах воєнного стану та вироблення науково-практичних рекомендацій щодо застосування норм кримінального кодексу, спрямованих на кримінально-правовий захист культурної спадщини в Україні.

У зв'язку з цим нижче в межах розроблених кафедрою кримінального права та кримінології Дніпровського державного університету внутрішніх справ спільно з Головним слідчим управлінням Національної поліції України авторських методичних рекомендацій ми ставимо та плануємо забезпечити реалізації низки завдань:

- з'ясувати міжнародні стандарти та практики кримінально-правового захисту культурної спадщини;
- визначити об'єкти культурної спадщини в Україні: види та правові засади їх охорони;
- відокремити види кримінальних правопорушень проти культурної спадщини;
- визначити особливості кваліфікації кримінальних правопорушень проти культурної спадщини України;
- визначити особливості кваліфікації кримінальних

правопорушень проти культурної спадщини України в умовах воєнного стану.

Тож підготовлені авторами кафедри кримінального права та кримінології Дніпровського державного університету внутрішніх справ спільно з Головним слідчим управлінням Національної поліції України методичні рекомендації «Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень проти культурної спадщини України в умовах воєнного стану» можуть стати у нагоді як наочний матеріал для посадових осіб органів досудового розслідування Національної поліції України, СБУ та інших суб'єктів розслідування кримінальних правопорушень проти культурної спадщини України в умовах воєнного стану. Також можуть бути використані як навчальний матеріал в початковому процесі ЗВО України з особливими умовами навчання для опанування знаннями, навичками щодо вжиття заходів кримінально-правової охорони культурної спадщини в Україні майбутніми поліцейськими (курсантами) та поліцейськими (в межах підвищення кваліфікації).

Розділ 1

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Війна – це завжди про невідворотні жертви. Гинуть люди, руйнуються міста, нищиться культурна спадщина. Крім морально-етичної та історичної оцінки, цим процесам, безумовно, повинна бути надана й правова. І в цьому контексті хотілося б детальніше зупинитися на темі, яка часто згадується лише побіжно – правової оцінки злочинів проти культурної спадщини. Незважаючи на те, що людство втратило внаслідок війн тисячі унікальних об'єктів, подібні справи нечасто стають предметом розгляду в юридичній площині. Можливо, саме війна в Україні може це змінити.

Захист культурної спадщини під час збройних конфліктів у сучасному розумінні є на порядку денному в міжнародному праві щонайменше 100 років. Захисту культурних цінностей присвячено чимало положень міжнародних договорів, зокрема Гаазьких конвенцій про ведення війни на морі та суходолі 1899 та 1907 років, Додаткових протоколів до Женевських конвенцій 1977 р., Римського статуту Міжнародного кримінального суду. А в 1954 р. захисту культурного надбання людства була присвячена окрема Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту ⁴.

Система міжнародних актів у сфері захисту культурної спадщини

Спеціальні міжнародні стандарти у сфері охорони культурної спадщини визначаються низкою міжнародно-правових актів, серед яких доцільно виділити та проаналізувати ті, що є найважливішими

⁴ Злочини проти культурної спадщини: чи можливе покарання? Інформаційна агенція LB.ua. URL: https://lb.ua/blog/koalitsiia_ua5am/591312_zlochini_prot_i_kulturnoi_spadshchini.html.

у контексті забезпечення належного режиму охорони культурної спадщини України і серед них треба виділити такі:

1. Гаазька Конвенція від 14 травня 1954 р. про захист культурних цінностей на випадок збройного конфлікту, що є першим міжнародним договором, в якому об'єднано правові норми щодо охорони культурної спадщини у світовому масштабі⁵.

2. Конвенція ЮНЕСКО від 14 листопада 1970 р. про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності, ратифікована Указом Президії ВР УРСР від 10 лютого 1988 р. № 5396-XI⁶.

3. Конвенція ЮНЕСКО від 16 листопада 1972 р. про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, ратифікована Указом Президії ВР УРСР від 4 жовтня 1988 р. № 6673-XI⁷.

4. Конвенція ЮНЕСКО від 2 листопада 2001 р. про охорону підводної культурної спадщини, ратифікована Законом України від 20 вересня 2006 р. № 164-V⁸.

5. Конвенція ЮНЕСКО від 17 жовтня 2003 р. про охорону нематеріальної культурної спадщини, до якої Україна приєдналася згідно Закону України від 6 березня 2008 р. № 132-VI⁹.

Безпосереднім предметом захисту Гаазької Конвенції про захист культурних цінностей на випадок збройного конфлікту визнані як рухомі об'єкти, так і нерухомі об'єкти культурних цінностей, а також музеї, бібліотеки тощо, інші центри, де зосереджені культурні цінності. У конвенції зазначено, що збитки, завдані культурним цінностям, які є об'єктами міжнародної

⁵ Гаазька Конвенція про захист культурних цінностей на випадок збройного конфлікту від 14 травня 1954 р. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/hague54.pdf.

⁶ Конвенція ЮНЕСКО від 14 листопада 1970 р. про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_186.

⁷ Конвенція ЮНЕСКО від 16 листопада 1972 р. про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_089.

⁸ Конвенція ЮНЕСКО від 2 листопада 2001 р. про охорону підводної культурної спадщини URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_c52.

⁹ Конвенція ЮНЕСКО від 17 жовтня 2003 р. про охорону нематеріальної культурної спадщини. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_d69.

охорони, примножують втрати культурної спадщини всього людства.

Згідно з цим документом, країни-учасниці конвенції зобов'язуються поважати культурні цінності, що захищаються конвенцією й які перебувають на їхній території й на території інших країн.

Під час збройного конфлікту забороняється будь-яке використання цих цінностей, якщо воно може призвести до їх зруйнування або пошкодження. Договірні сторони повинні переслідувати й припиняти крадіжки, пограбування, акти вандалізму.

Особи, винні в порушенні норм конвенції, притягаються до кримінальної відповідальності згідно з чинним національним законодавством.

Гаазька Конвенція дає універсальне визначення культурних цінностей. Відповідно до Конвенції, культурними цінностями вважаються незалежно від їх походження та власника:

«цінності, рухомі та нерухомі, які мають важливе значення для культурної спадщини кожного народу, такі як пам'ятники архітектури, мистецтва або історії, релігійні або світські, археологічні, архітектурні ансамблі, які становлять історичний або художній інтерес, твори мистецтва, рукопису, книги, інші предмети художнього, історичного або археологічного значення, а також наукові колекції або важливі колекції книг, архівних матеріалів, музеї, великі бібліотеки, архівні сховища, а також укриття, призначені для збереження у разі озброєного конфлікту рухомих культурних цінностей, а також центри, в яких є значна кількість культурних цінностей».

Конвенція ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини зміцнила міжнародно-правові засади для співпраці держав у сфері збереження всесвітньої спадщини¹⁰. Вона визначає ризики руйнування та знищення культурної спадщини та

¹⁰ Конвенція ЮНЕСКО від 16 листопада 1972 р. про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_089.

методи їх подолання та попередження.

Конвенція, зокрема, наголошує, що культурній і природній спадщині дедалі більше загрожує руйнування, що викликається не лише традиційними причинами пошкодження, а й еволюцією соціального й економічного життя, яка погіршує їх ще більш небезпечними шкідливими й руйнівними явищами.

Конвенція відносить до культурної спадщини: твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, предмети археологічного характеру, написи, печери, які мають видатну універсальну цінність з погляду історії, мистецтва чи науки.

До природної спадщини Конвенція відносить: природні пам'ятки, що мають видатну універсальну цінність з погляду естетики чи науки, геологічні утворення із суворо обмеженими зонами, що є ареалом видів тварин і рослин, які зазнають загрози й мають видатну універсальну цінність.

Конвенція стала правовою основою для створення при Організації Об'єднаних Націй Міжурядового комітету з охорони визначної культурної і природної спадщини світового значення, що називається Комітет всесвітньої спадщини. Вибори членів Комітету мають забезпечувати справедливе представництво різних регіонів і культур світу.

Особливе місце у всесвітній системі захисту культурної спадщини посідають європейські міжнародно-правові механізми захисту культурних і природних цінностей, і не тому, що мають регіональний характер, а тому, що являють собою широкий спектр міжнародно-правових актів та механізмів, які достатньо гармонічно охоплюють все різноманіття культур і народів, що проживають на континенті або залишили з минулих часів або привнесли з часом цінності своїх культур і традицій.

Наприклад, діяльність Ради Європи у сфері культурної спадщини спрямована на сприяння різноманітності та діалогу через доступ до спадщини для посилення значення ідентичності, колективної пам'яті та взаєморозуміння між спільнотами¹¹.

¹¹ Європейські правові стандарти та їх імплементація в українське законодавство. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2013. 546 с.

Більше ніж за сорок років Рада Європи розвинула істотний пакет правил, які відіграють важливу роль в об'єднанні і узгодженні національних політик щодо культурної і природної спадщини.

Серед європейських регіональних міжнародних договорів про охорону культурної спадщини треба відмітити такі:

– Конвенція від 3 жовтня 1985 р. про охорону архітектурної спадщини Європи, ратифікована Законом України від 20 вересня 2006 р. № 165-V¹².

– Європейська конвенція від 16 листопада 1992 р. про охорону археологічної спадщини (ратифікована ЗУ від 10 грудня 2003 р. № 1369-IV), яка була ухвалена, зважаючи на Європейську культурну конвенцію, підписану в Парижі 19 грудня 1954 року.

– Європейська ландшафтна конвенція від 20 жовтня 2000 р., ратифікована Законом України від 7 вересня 2005 р. № 2831-IV.

– Європейська конвенція від 8 листопада 2001 р. про захист культурної спадщини в формі аудіо-, відеотворів, підписана 24 січня 2006 р.¹³, Україною не ратифікована.

Важливо також відмітити інші правові інструменти, що є на міжнародному рівні у сфері охорони та управління природною спадщиною та транскордонного співробітництва, зокрема вже згадану Європейську ландшафтну конвенцію 2000 р., Конвенцію про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі 1979 р., Конвенцію про охорону архітектурної спадщини Європи 1985 р., Європейську конвенцію про охорону археологічної спадщини (переглянуту), 1992 р., Європейську рамкову конвенцію про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами, 1980 р., та додаткові протоколи, Європейську Хартію місцевого самоврядування 1985 р., Конвенцію про біологічне різноманіття 1992 р., Конвенцію про охорону світової культурної та природної спадщини 1972 р. та

¹² Конвенція від 3 жовтня 1985 р. про охорону архітектурної спадщини Європи : ратиф. Законом України від 20 вересня 2006 р. № 165-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_226#Text.

¹³ Європейська конвенція про захист культурної спадщини в формі аудіо-, відеотворів від 8 листопада 2001 р. URL: <https://rm.coe.int/168044e7c6>.

Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі ухвалення рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля 1998 р.¹⁴.

З огляду на предмет нашого дослідження, важливо те, що нещодавно Радою Європи в межах діяльності по боротьбі з тероризмом і організованою злочинністю було ухвалено новий кримінально-правовий міжнародний акт – Конвенція про злочини щодо культурного майна, яка стосується боротьби з незаконним обігом і знищенням культурних цінностей.

Цей документ спрямований на розвиток міжнародної співпраці у сфері боротьби зі злочинами, які знищують культурну спадщину у світі. Конвенція покликана стати єдиним міжнародним договором, що криміналізує низку правопорушень проти культурної спадщини, зокрема: крадіжка; незаконна виїмка ґрунту; імпорт та експорт; незаконне придбання і розміщення його на ринку.

Конвенція також встановлює кримінальну відповідальність за підробку документів і знищення або пошкодження культурних цінностей, якщо вони вчинені умисно. У її положеннях визначається важлива норма концептуального характеру про те, що культурна спадщина є унікальним і важливим свідком історії й ідентичності різних народів і є спільним надбанням, яке треба зберегти за будь-яких обставин.

Треба погодитись з думкою дослідників, що «означені особливості національної імплементації міжнародно-правових стандартів та механізмів захисту культурної спадщини мають бути належним чином враховані при здійсненні модернізації правової системи України у сучасних умовах політико-правової глобалізації та інтенсифікації процесів європейської міждержавної інтеграції»¹⁵.

¹⁴ Європейські правові стандарти та їх імплементація в українське законодавство. Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2013. 546 с.

¹⁵ Волошин Ю. О., Єпіфанов О. В., Марцеляк О. В., Карпачова Н. І. Міжнародно-правові стандарти в сфері охорони культурної спадщини та їх імплементація у національне законодавство держав. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 2. С. 35-41.

Реалізація міжнародних стандартів захисту культурної (наприклад, посягання на культурну спадщину внаслідок збройної агресії росії на територію України). Треба резюмувати, що Гаазькою конвенцією, Протоколом до Гаазької конвенції 1954 р. (Протокол I) та Другим протоколом до Гаазької конвенції 1999 р. (Протокол II) створено загальну, спеціальну та посилену системи захисту культурних цінностей.

За загальною системою, створеною Гаазькою конвенцією та Протоколом I (рф та Україна ратифікували), учасники мають утримуватись від використання культурних цінностей у спосіб, що може призвести до їхнього пошкодження чи знищення під час збройного конфлікту, а також утримуватись від будь-яких атак проти цих об'єктів. Винятком із зазначеного правила є нагальна військова необхідність. Наприклад, коли культурну цінність протилежна сторона збройного конфлікту використовує із військовою метою. РФ не є стороною Протоколу II, але підлягає відповідальності за іншими міжнародними договорами, зокрема, Гаазькою конвенцією та Додатковим протоколом до Женевських конвенцій 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, 1977 р. (Женевський протокол I).

Женевський протокол I забороняє напади на цивільні об'єкти та містить зобов'язання запобігати завдання випадкової шкоди цивільним об'єктам під час бойових дій. Крім того, РФ підпадає під дію численних звичаєвих норм і принципів міжнародного гуманітарного права.

Сторони збройного конфлікту зобов'язані дотримуватись:

- принципу балансу між військовою необхідністю і гуманністю;
- принципу розрізнення військових та цивільних об'єктів, відповідно до якого тільки комбатанти та військові об'єкти можуть бути законною ціллю нападу;
- принципу пропорційності – випадкова шкода, завдана цивільним об'єктам, не може бути надмірною щодо можливої конкретної та прямої військової переваги.

Спеціальна система захисту Гаазької конвенції полягає у наданні певним культурним цінностям вищого рівня захисту.

Культурні цінності під спеціальним захистом отримують імунітет від будь-яких дій, які можуть призвести до їхнього пошкодження або знищення. Однак критерії для надання певним об'єктам культурної спадщини спеціального захисту досить суворі. За загальним правилом, укриття для захисту культурних цінностей та нерухомі культурні цінності можуть отримати спеціальний захист, якщо (а) вони розташовані на достатній відстані від великих індустриальних центрів, важливих військових об'єктів та (b) їх не використовують із військовою метою. Спеціальний захист можна отримати внесенням відомостей про культурні цінності до Міжнародного реєстру культурних цінностей під спеціальним захистом. Посилену систему захисту створено Протоколом II, ратифікованим Україною. Принцип захисту є ідентичним спеціальній системі, тобто культурні цінності під спеціальним захистом мають імунітет від будь-яких нападів та використання із військовою метою. Водночас критерії для набуття культурними цінностями посиленого захисту більш ефективні та реалістичні. Зокрема, посиленого захисту можуть набути культурні цінності, які (а) є культурною спадщиною, що має величезне значення для людства, (b) на національному рівні захищені належними правовими та адміністративними заходами, (c) не використовуються із військовою метою. Посилений захист можна отримати внесенням відомостей до Міжнародного переліку культурних цінностей, які перебувають під посиленим захистом.

Для захисту культурних цінностей насамперед від бомбардувань та інших нападів за Гаазькою конвенцією створено ідентифікаційне маркування культурних цінностей-малюнок синього щита. Цю емблему наносять як безпосередньо на культурні цінності, так і на будівлі, де зберігають рухомі культурні цінності, та транспорт, яким перевозять культурні цінності. Відсутність такого маркування на об'єкті культурної спадщини у жодному разі не впливає на застосування норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту культурних цінностей.

Гаазька конвенція та Протокол I забороняють викрадення чи транспортування культурних цінностей з окупованих територій

державою-окупантом. Реквізиція рухомих культурних цінностей також заборонена. У разі порушення така держава зобов'язана повернути культурні цінності державі, з території якої вони вивезені.

Міжнародні правові механізми захисту культурної спадщини

- Міжнародні інституційні механізми:
- Міжнародний суд ООН;
- Генеральний комісар з культурних цінностей;
- ЮНЕСКО;
- Комітет із захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту за Протоколом II до Конвенції (Україна є членом Комітету до 2025 року);
- Міжнародний кримінальний суд;
- Генеральна асамблея ООН; Рада безпеки ООН;
- Спеціальний доповідач ООН з культурних прав;
- Всесвітня митна організація;
- Інтерпол;
- Блакитний щит;
- Парламентська асамблея Ради Європи; Європейський суд з прав людини.

Міжнародні практики кримінально-правового захисту культурної спадщини

Висвітлення та визнання міжнародним співтовариством важливості цієї теми безсумнівні, проте відкритим залишається питання ефективності практичного застосування цих правових інструментів. Наприклад, під час Нюрнберзького процесу головного ідеолога конфіскації культурної спадщини окупованих нацистською Німеччиною держав Альфреда Розенберга було засуджено до смертної кари. Однак мародерство (конфіскація культурних цінностей) не було основою обвинувачення.

Наступним етапом, який вплинув на практичне втілення норм щодо захисту культурної спадщини, став Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії, де головною темою захисту

історичного надбання стала Облога Дубровника 1991–1992 років. Під час блокади міста сили Югославської народної армії здійснювали систематичний обстріл історичної частини міста. Знищення культурної спадщини є злочином згідно з міжнародним звичаєвим правом та згадується в обвинувальних актах поряд з багатьма іншими злочинами. Наприклад, у вироках Тихомира Блажкіча, Даріо Кордіча, Маріо Серкіча, Міодрага Йокіча, Павле Штругара. Прямі атаки на культурну спадщину, атаки на міста, де зосереджена велика кількість пам'яток, не запобігання таким атакам – все це підстава для обвинувачень у міжнародних злочинах.

Але яким саме міжнародним злочином є знищення культурних цінностей? Насправді однозначної відповіді на це запитання немає. Атаки на культурні об'єкти можуть кваліфікуватися, залежно від обставин, як воєнні злочини (наприклад, у разі відсутності військової потреби та порушення принципу розрізнення), як злочини проти людяності (у разі системності) і як геноцид (коли це частина політики зі знищення ідентичності).

Стаття 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду кваліфікує прямі напади на будівлі, що мають стосунок до релігії, освіти, мистецтва, науки чи благодійності, а також на історичні пам'ятки як воєнні злочини. МКС на цей час виніс один вирок саме за знищення культурної спадщини. Йдеться про справу ватажка руху «Ансар ад-Дін» Ахмада аль-Махді аль-Факі, яка завершилася у 2016 р. Судді визнали підсудного винним, зокрема, у руйнуванні об'єктів Світової спадщини – історичних пам'яток та споруд релігійного значення, а саме дев'яти гробниць та мечеті на території Томбукту в Малі. Факт злочину було задокументовано на відео. Обвинувачений визнав провину, його засудили до 9 років ув'язнення. Ця справа була ініційована, зокрема, зусиллями ЮНЕСКО. Цей кейс має важливе символічне значення, адже демонструє, що втрати внаслідок війн можуть бути різні. Водночас покарання за знищення культурної спадщини так і не стали системними.

То що ж має робити Україна для того, щоб руйнування наших

пам'яток і викрадення цінностей не лишилися безкарними? Найперше, звісно, якісно документувати подібні епізоди. Адже саме задокументовані факти стають доказами в судах. Проблема цього процесу полягає в тому, що чимало об'єктів культурної спадщини перебувають у зоні відповідальності військових. Наразі вже зроблені певні кроки для того, щоб експерти мали доступ до таких об'єктів. Зокрема, з ініціативи Робочої групи Командування Сил ТрО ЗСУ щодо виконання норм міжнародного гуманітарного права та участі в організації надання правових послуг створено «культурницьке» ДФТГ, а також інструкцію для військових з документування воєнних злочинів, яка релевантна і для культурних об'єктів. Однак ця робота повинна бути систематизована, а досвід – масштабовано.

Також об'єкти культурної спадщини повинні мати правовий статус і мають бути внесені у відповідні реєстри. Культурним цінностям, що мають виняткове значення, може бути надано вищий правовий статус. Вищий статус передбачає вищий ступінь захисту та встановлює більш суворі правила і зобов'язання щодо догляду та захисту такої цінності. Міжнародними актами у сфері захисту культурних цінностей встановлюється дві категорії вищого захисту: спеціальний захист і посилений захист. Спеціальний захист передбачається для центрів, що містять пам'ятки, нерухомі культурні цінності дуже важливого значення та притулки для рухомих культурних цінностей у разі збройного конфлікту. ЮНЕСКО ухвалює рішення про надання такого статусу після запиту держави-учасниці. Посилений захист може бути наданий Комітетом захисту культурних цінностей ООН у разі збройного конфлікту у тому разі, якщо культурна цінність є культурною спадщиною, що має велике значення для людства, охороняється завдяки прийняттю на національному рівні належних правових та адміністративних заходів, що визначає її виняткову культурну й історичну цінність і забезпечує захист на найвищому рівні та не використовуються для військових цілей або прикриття військових об'єктів. Процедура надання посиленого захисту здійснюється шляхом подання Комітету державою-підписантом Гаазької конвенції про захист культурних цінностей

у випадку збройного конфлікту 1954 року переліку культурних цінностей, стосовно яких вона має намір просити про надання посиленого захисту із проханням їх включення до відповідного переліку. І робота з наданням посиленого статусу вже почалася. Наприклад, нещодавно, в грудні, було вирішено надати посилений захист ще п'ятьом об'єктам культурної спадщини України, серед них – Одеський національний академічний театр опери та балету, Спасо-Преображенський собор міста Чернігів тощо.

Крім того, має бути вироблена чітка державна позиція у ставленні до злочинів проти культурної спадщини і на цій підставі посилена співпраця з міжнародними організаціями, зокрема – з ЮНЕСКО. Адже коли ми говоримо про знищення культурних об'єктів, ми маємо справу і з конкретним злочином, і зі злочинним наміром, який може полягати, наприклад, у знищенні ідентичності етнічної чи релігійної групи.

Навіть під час війни в Україні ми вже маємо справу з понад 100 тисячами ймовірних воєнних злочинів і їх розслідування потребує величезної кількості ресурсів й пріоритезації. Але це не привід для того, щоб в цьому масиві «загубилися» й лишилися непокараними злочини проти культурної спадщини. Адже знищення кожної пам'ятки, втрата кожної цінності – це втрата всього людства¹⁶.

¹⁶ Злочини проти культурної спадщини: чи можливе покарання? Інформаційна агенція LB.ua. URL: https://lb.ua/blog/koalitsiia_ua5am/591312_zlochini_proti_kulturnoi_spadshchini.html.

Розділ 2

ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ: ВИДИ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЇХ ОХОРОНИ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Перелік об'єктів культурної спадщини в Україні визначено *Законом України «Про охорону культурної спадщини»* від 8 червня 2000 року № 1805-III¹⁷, зокрема в ст. 1 визначено, що «об'єкт культурної спадщини – визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність».

За типами об'єкти культурної спадщини поділяють на:

1) споруди (витвори) – твори архітектури та інженерного мистецтва, твори монументальної скульптури та монументального малярства, археологічні об'єкти, печери з наявними свідченнями життєдіяльності людини, будівлі або приміщення в них, що зберегли автентичні свідчення про визначні історичні події, життя та діяльність відомих осіб;

2) комплекси (ансамблі) – топографічно визначені сукупності окремих або поєднаних між собою об'єктів культурної спадщини;

3) визначні місця – зони або ландшафти, природно-антропогенні витвори, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду.

¹⁷ Про охорону культурної спадщини : Закон України від 8 червня 2000 року № 1805-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 39. Ст. 333.

За видами об'єкти культурної спадщини поділяють на:

1) археологічні – рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти культурної спадщини: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їх залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскельні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, а також пов'язані з ними рухомі предмети), що містяться під землею поверхнею та під водою і є невідтворним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації;

2) історичні – будинки, споруди, їх комплекси (ансамблі), окремі поховання та некрополі, місця масових поховань померлих та померлих (загиблих) військовослужбовців (у тому числі іноземців), які загинули у війнах, внаслідок депортації та політичних репресій на території України, місця бойових дій, місця загибелі бойових кораблів, морських та річкових суден, у тому числі із залишками бойової техніки, озброєння, амуніції тощо, визначні місця, пов'язані з важливими історичними подіями, з життям та діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів;

3) об'єкти монументального мистецтва – твори образотворчого мистецтва: як самостійні (окремі), так і ті, що пов'язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками або з утворюваними ними комплексами (ансамблями);

4) об'єкти архітектури – окремі будівлі, архітектурні споруди, що повністю або частково збереглися в автентичному стані і характеризуються відзнаками певної культури, епохи, певних стилів, традицій, будівельних технологій або є творами відомих авторів;

5) об'єкти містобудування – історично сформовані центри населених місць, вулиці, квартали, площі, комплекси (ансамблі) із збереженою планувальною і просторовою структурою та історичною забудовою, у тому числі поєднаною з ландшафтом, залишки давнього розпланування та забудови, що є носіями певних містобудівних ідей;

6) об'єкти садово-паркового мистецтва – поєднання паркового

будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами;

7) ландшафтні – природні території, які мають історичну цінність;

8) об'єкти науки і техніки – унікальні промислові, виробничі, науково-виробничі, інженерні, інженерно-транспортні, видобувні об'єкти, що визначають рівень розвитку науки і техніки певної епохи, певних наукових напрямів або промислових галузей.

Відповідно до статті 1 *Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей»* культурними цінностями є об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, а саме:

1) оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтаж з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва;

2) предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва;

3) предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок;

4) складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва;

5) старовинні книги та інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції;

6) манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фонодокументи, окремо чи в колекції;

7) унікальні та рідкісні музичні інструменти;

8) різноманітні види зброї, що має художню, історичну, етнографічну та наукову цінність;

9) рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, окремо чи в колекції;

10) рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети

колекціонування;

11) зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність;

12) рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології.

Зокрема, культурними цінностями є:

1) музейні предмети державної і недержавної частин Музейного фонду України відповідно до *Закону України «Про музеї та музейну справу»*;

2) документи бібліотечного фонду національної бібліотеки України відповідно до *Закону України «Про бібліотеки та бібліотечну справу»*;

3) документи Національного архівного фонду відповідно до *Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи»*.

У чинному законодавстві невід'ємною ознакою культурної спадщини є її особлива значущість, яка може проявлятися в різних аспектах. Це може бути відображенням всього найкращого, що досягло людство в процесі свого становлення та розвитку. Саме культурна спадщина – найбільш видатні досягнення людства. Це можуть бути предмети, які відображають найважливіші моменти розвитку людства, що визнаються суспільством упродовж багатьох поколінь, і які в процесі подальшого творчого переосмислення стають орієнтирами людської діяльності.

Також однією з характеристик об'єкта культурної спадщини є вік та походження, оскільки переважно усвідомлення їх значущості відбувається лише через певний проміжок часу. Найбільш об'єктивну оцінку історичних, художніх та наукових властивостей об'єктів культурної спадщини дає суспільна практика, тому, як правило, найбільшу цінність має те, що було створено попередніми поколіннями.

Об'єкти культурної спадщини, будучи особливо значущими для суспільства, як результати матеріальної та інтелектуальної праці, водночас необхідно розглядати як майно. Вони мають виражені у грошовій характеристиці вартісні властивості і можуть

бути об'єктом купівлі-продажу, бути у власності, користуванні, розпорядженні фізичних або юридичних осіб, держави. Тож об'єкти культурної спадщини мають статус майна. Тому наступною ознакою об'єктів культурної спадщини є правовий статус у відносинах власності.

Отже, комплексне вирішення проблеми забезпечення кримінально- правової охорони об'єктів культурної спадщини та культурних цінностей можливе в разі ретельного дослідження всіх ознак предмета досліджуваних злочинів ¹⁸.

Правові засади охорони об'єктів культурної спадщини в Україні. В Україні культурна спадщина охороняється низкою норм національного законодавства: Конституцією України, Кримінальним Кодексом України, Законом України «Про охорону культурної спадщини» та законами України «Про музеї та музейну справу», «Про охорону археологічної спадщини», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей».

Нижче доцільно навести систему нормативних актів, які регулюють охорону та захист культурної спадщини в Україні.

1. Конституція України

У Конституції України культурна спадщина охороняється згідно з частинами 4 та 5 статті 54, де зазначається, що культурна спадщина охороняється законом. «Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами». Це положення більш конкретно зазначено в Законі України «Про охорону культурної спадщини» в розділі VIII «Відповідальність за порушення законодавства про охорону культурної спадщини», в якому визначено такі положення:

¹⁸ Кулакова Н. В. Об'єкти культурної спадщини України як предмет злочину. *Право. Серія : Економіка і право*. 2014. Вип. 25. С. 178–182.

2. Закони України

В Україні культурна спадщина охороняється низкою норм національного законодавства: Законом України «Про охорону культурної спадщини» та Законом України «Про музеї та музейну справу», «Про охорону археологічної спадщини», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», Кримінальним Кодексом України.

Закон України «Про охорону культурної спадщини», крім загальних засад охорони культурної спадщини, в розділі VIII «Відповідальність за порушення законодавства про охорону культурної спадщини», встановлює міри кримінальної відповідальності у цій сфері в окремих статтях, а саме:

Стаття 43. Кримінальна відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини.

За незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини, а також за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин винні особи притягаються до кримінальної відповідальності відповідно до закону¹⁹.

Стаття 44. Відповідальність юридичних осіб за порушення законодавства про охорону культурної спадщини.

Відповідний орган охорони культурної спадщини накладає на юридичну особу, яка є власником або уповноваженим ним органом чи замовником робіт, такі фінансові санкції:

за проведення будь-яких незаконних робіт, що можуть завдати або завдали шкоди пам'ятці, її території, охоронюваній археологічній території, охоронним зонам, історичним ареалам населених місць, – у розмірі від тисячі до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

¹⁹ Про охорону культурної спадщини : Закон України від 8 червня 2000 року № 1805-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 39. Ст. 333.

за недодержання вимог щодо захисту, збереження, утримання, використання, реставрації, реабілітації пам'яток, у тому числі тих вимог, що передбачені охоронними договорами, умисне доведення їх до стану руйнації – у розмірі від тисячі до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

за вчинення дій, передбачених абзацами другим і третім цієї частини, щодо об'єкта всесвітньої спадщини, його території, буферної зони – у розмірі від п'яти тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

за неподання, несвоєчасне подання або подання явно недостовірної інформації про виявлені у процесі земляних, будівельних, шляхових, меліоративних та будь-яких інших робіт об'єкти культурної спадщини – у розмірі від ста до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

за ухилення власника пам'ятки або уповноваженого ним органу від підписання охоронного договору або за порушення ним режиму використання пам'ятки – у розмірі від ста до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

за невиконання припису органів охорони культурної спадщини – у розмірі від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Рішення органу охорони культурної спадщини про застосування фінансових санкцій може бути оскаржено до суду.

Фінансові санкції, накладені органом охорони культурної спадщини, стягуються у встановленому законом порядку²⁰.

Стаття 45. Порядок застосування фінансових санкцій за порушення законодавства про охорону культурної спадщини.

Фінансові санкції, передбачені статтею 44 цього Закону, накладаються керівником, заступниками керівника центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим, головою чи заступником голови обласної, районної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, головою чи заступником голови

²⁰ Там само.

відповідної місцевої ради після розгляду матеріалів, які засвідчують факт правопорушення.

Про вчинення правопорушення, зазначеного у статті 44 цього Закону, особою, уповноваженою органом охорони культурної спадщини, складається акт. Керівник юридичної особи, стосовно якої складено акт, протягом трьох днів з моменту отримання акту може подати письмові пояснення до нього. Акт разом з іншими документами, що стосуються справи, у десятиденний термін з моменту складення акта надсилається посадовій особі, яка має право накладати фінансові санкції.

Рішення про накладення фінансових санкцій ухвалюється протягом 10 днів після отримання документів, зазначених у частині другій цієї статті. Рішення про накладення фінансових санкцій оформлюється постановою, що надсилається юридичній особі, на яку накладено фінансові санкції.

Кошти, одержані у вигляді стягнень, передбачених у статті 44 цього Закону, зараховуються до спеціального фонду відповідного бюджету.

Стаття 46. Адміністративна відповідальність за порушення вимог цього Закону

1. За ухилення від підписання охоронних договорів на пам'ятки, порушення режиму використання пам'ятки, порушення режиму історико-культурного заповідника чи історико-культурної заповідної території, проведення ремонтних, реставраційних, реабілітаційних робіт на пам'ятці, зміну призначення пам'ятки, її частин та елементів, здійснення написів, позначок на ній, на її території та в її охоронній зоні без письмового дозволу відповідного органу охорони культурної спадщини, ухилення від передачі в установленому порядку знайдених під час археологічних розвідок, розкопок рухомих предметів, пов'язаних з нерухомими об'єктами культурної спадщини, на постійне зберігання до музеїв (державних фондосховищ), у яких зберігаються музейні предмети і музейні колекції, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України, а також за невиконання законних вимог посадових осіб органів охорони

культурної спадщини щодо усунення порушень вимог законодавства про охорону культурної спадщини або створення перешкод для їх діяльності винні особи притягаються до адміністративної відповідальності відповідно до закону.

4. Провадження у справах про адміністративні правопорушення здійснюється відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення²¹.

Стаття 47. Відшкодування шкоди

1. Застосування фінансових санкцій, адміністративних стягнень або кримінального покарання не звільняє винного від обов'язку відшкодувати шкоду, завдану власникові пам'ятки або уповноваженому ним органів, особі, яка набула права володіння, користування чи управління пам'яткою, охоронюваною археологічною територією.

2. Шкода, завдана власникові пам'ятки або уповноваженому ним органів, особі, яка набула права володіння, користування чи управління пам'яткою, охоронюваною археологічною територією, відшкодовується відповідно до закону.

3. Юридичні і фізичні особи, які завдали шкоди пам'яткам, їхнім територіям (у тому числі незаконним будівництвом), зобов'язані відновити пам'ятки та їхні території, а якщо відновлення неможливе – відшкодувати шкоду відповідно до закону.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства яким регулюється сфера культури – це форма негативного реагування з боку держави в особі її компетентних органів, що виявляється в застосуванні ними з додержанням встановленої процедури заходів адміністративного примусу, які містяться в адміністративно-правових санкціях до фізичних осіб за вчинення адміністративних правопорушень, а також до юридичних осіб за порушення адміністративно-правових установлень у сфері

²¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Дод. до № 51. Ст. 1122 (з наступними змінами та доповненнями).

культури.

Проступки в сфері культури можуть мати загальний характер і вчинятися у будь-якій сфері. Наприклад, адміністративні корупційні правопорушення (глава 13-а КУпАП), порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності (ст. 51-2 КУпАП), порушення права на інформацію (ст. 212-3 КУпАП), здійснення незаконного доступу до інформації в інформаційних (автоматизованих) системах, незаконне виготовлення чи розповсюдження копій баз даних інформаційних (автоматизованих) систем (ст. 212-6 КУпАП), порушення законодавства про державну таємницю (ст. 212-2 КУпАП), порушення встановленого порядку видачі сертифіката відповідності (ст. 172-1 КУпАП), порушення порядку видачі документа дозвільного характеру (ст. 166-10 КУпАП), порушення законодавства про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців (ст. 166-11 КУпАП), порушення законодавства про ліцензування певних видів господарської діяльності (ст. 166-12 КУпАП).

Водночас в КУпАП визначено перелік протиправних діянь, які стосуються саме сфери культури. Ключовою щодо сфери культури є, безумовно, глава 7, в якій визначено адміністративні правопорушення у сфері охорони культурної спадщини. Зокрема, ст. 92 КУпАП встановлена відповідальність за порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини. Де зазначено, що: ухилення від підписання охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини; порушення режиму використання пам'ятки культурної спадщини; порушення режиму історико-культурного заповідника чи історико-культурної заповідної території; проведення ремонтних, реставраційних, реабілітаційних робіт на пам'ятці культурної спадщини, зміна призначення пам'ятки культурної спадщини, її частин та елементів, здійснення написів, позначок на ній, на її території та в її охоронній зоні без письмового дозволу відповідного органу охорони культурної спадщини; ухилення від передачі в установленому порядку знайдених під час археологічних розвідок, розкопок рухомих предметів, пов'язаних з

нерухомими об'єктами культурної спадщини, на постійне зберігання до музеїв (державних фондосховищ), у яких зберігаються музейні предмети і музейні колекції, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України, – тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від ста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Окрім зазначеної норми, адміністративна відповідальність встановлена також за: порушення законодавства про Національний архівний фонд та архівні установи (стаття 92-1), невиконання законних вимог посадових осіб органів охорони культурної спадщини (стаття 188-33). Як бачимо, спеціальна норма, якою б захищалися культурні цінності від посягань під час збройного конфлікту, наразі відсутня.

І на жаль, нам не вдалося знайти статистичні дані щодо того, скільки ж осіб було притягнуто до адміністративної відповідальності за посягання на культурні цінності.

4. Кримінальний кодекс України

Захист культурних цінностей під час збройних конфліктів кримінально-правовими нормами на сьогодні також є явно недостатнім. Зокрема, вітчизняний Кримінальний кодекс взагалі не містить спеціальної норми, яка б передбачала відповідальність за незаконне використання знаку охорони культурних цінностей. Також не передбачена відповідальність за використання культурних цінностей, які перебувають під спеціальним захистом, для підтримання воєнних дій за відсутності військової необхідності.

Єдиною спеціальною нормою, яка передбачає відповідальність за розграбування національних цінностей на окупованій території, є стаття 438 КК України. Проте і її можливості обмежені. По-перше, вона застосовується лише під час збройних конфліктів міжнародного характеру. Такий висновок випливає, зокрема, із Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. та Додаткового Протоколу I 1977 р.

Статтею 438 КК України не передбачена відповідальність за порушення законів та звичаїв збройних конфліктів неміжнародного характеру. Хоча ці закони та звичаї за своїм змістом споріднені з указаними вище, все ж юридично вони розглядаються як окремі і мають свої особливості. Зокрема, у Додатковому Протоколі II 1977 р. до Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. ідеться про збройні конфлікти, що відбуваються на території однієї держави між її збройними силами або іншими організованими збройними групами, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території, що дає їм змогу здійснювати безперервні й погоджені воєнні дії та застосовувати цей Протокол. За Римським Статутом Міжнародного кримінального суду зазначені вище види законів та звичаїв також називаються окремо, проте порушення їх визнаються видами воєнних злочинів. Це вказує на необхідність внесення відповідних змін до статті 438 КК України 124 .

По-друге, предметом цих дій є лише майно, що має культурну або іншу національну цінність (тобто відповідає вимогам Закону України «Про охорону культурної спадщини», Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р.). Розграбування національних цінностей на окупованій території охоплює довільне їх вилучення будь-яким способом, що поєднується з подальшим їх обертанням на користь іншої держави або окремих осіб, а також, як правило, із вивезенням за межі окупованої території.

Досить цікавим може вважатися досвід Республіки Молдова, в якій у 2013 році були внесені зміни до Кримінального кодексу щодо криміналізації грубого порушення міжнародного гуманітарного права у період збройних конфліктів, – як міжнародних, так і неміжнародних. Зокрема, це стосується статей 127-1 (Особа, яка охороняється міжнародним гуманітарним правом), 130 (Найманець), 135 (Геноцид), 135-1 (Злочини проти людяності), 137 (Військові злочини стосовно осіб), 137-1 (Військові злочини проти права власності та інших прав), 137-2 (Застосування заборонених засобів ведення війни), 137-3 (Застосування

заборонених методів ведення війни), 137-4 (Незаконне використання відмітних емблем міжнародного гуманітарного права), 138 (Віддача і виконання явно незаконного наказу. Нездійснення або неналежне здійснення належного контролю)²².

Серед загальних норм українського кримінального законодавства, якими передбачена відповідальність за посягання на культурні цінності, і які можуть бути застосовані також і під час збройного конфлікту неміжнародного характеру, можна назвати статті 178 (Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків), 179 (Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь), 193 (Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї), 201 (Контрабанда), 298 КК України (Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини).

5. Підзаконні нормативні акти

Порядок визначення категорій пам'яток, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 р. № 452²³, відповідно до якого визначаються категорії пам'яток для внесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

Об'єкти культурної спадщини, які пропонуються для внесення до Реєстру за категорією національного значення, повинні зберегти свою автентичність (пам'ятка повинна значною мірою зберегти свою форму та матеріально-технічну структуру, історичні культурні нашарування) та мати одну або більше з таких ознак: мали значний вплив на розвиток культури країни; безпосередньо пов'язані з історичними подіями, віруваннями, життям і діяльністю людей, які зробили значний внесок у розвиток національної

²² Біда О. А., Блага А. Б., Коваль Д. О., Мартиненко О. А., Статкевич М. Г. Зі щитом чи на щиті? : захист культурних цінностей в умовах збройного конфлікту на сході України ; за заг. ред. А. П. Буценка. Київ : КИТ, 2016. 72 с.

²³ Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток : постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 р. № 452. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452-2019-%D0%BF#Text>.

культури; репрезентують шедевр творчого генія, є етапними творами видатних архітекторів чи інших митців; є витворами зниклої цивілізації чи мистецького стилю.

Порядок визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 318²⁴. Ним визначено, що історичні ареали визначаються тільки в населених місцях, що занесені до Списку історичних населених місць України, затвердженого Кабінетом Міністрів України. Історичний ареал охоплює історично сформовану частину населеного місця, що зберегла старовинний вигляд, розпланування і характер забудови. Режими використання історичних ареалів визначаються їх історико-культурним потенціалом (кількістю, видами, типами і категоріями об'єктів культурної спадщини, загальною містобудівною структурою, наявністю чи відсутністю заповідників, а також установленими зонами охорони пам'яток). Відповідальними за визначення меж і режимів використання історичних ареалів є Мінкультури та уповноважені ним органи охорони культурної спадщини.

Порядок укладення охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини, щойно виявлені об'єкти культурної спадщини чи їх частини, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2001 р. № 1768²⁵, який визначає механізм укладення, зміни та припинення охоронного договору на пам'ятку культурної спадщини (далі – пам'ятка), щойно виявлений об'єкт культурної спадщини чи її (його) частину відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини». Дія цього Порядку поширюється на укладення, зміну та припинення охоронного договору між власником (користувачем) пам'ятки,

²⁴ Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць : постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/318-2002-%D0%BF#Text>.

²⁵ Про затвердження Порядку укладення охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини, щойно виявлені об'єкти культурної спадщини чи їх частини : постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2001 р. № 1768. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-2001-%D0%BF#Text>.

щойно виявленого об'єкта культурної спадщини чи її (його) частини або уповноваженим ним органом (особою) незалежно від форми власності на зазначені об'єкти та відповідним органом охорони культурної спадщини. Охоронний договір укладається на пам'ятку чи її частину за видами об'єктів культурної спадщини. В охоронному договорі зазначається режим використання пам'ятки, щойно виявленого об'єкта культурної спадщини чи її (його) частини, у тому числі території, на якій вони розташовані. Охоронні договори укладаються на пам'ятки культурної спадщини національного, місцевого значення, а також на щойно виявлені об'єкти культурної спадщини чи їх частини з урахуванням особливостей, передбачених цим Порядком. В охоронному договорі зазначаються вимоги щодо режиму використання пам'ятки чи її частини, види і строки виконання робіт з консервації, реставрації, реабілітації, музеєфікації, ремонту, пристосування пам'яток, інших пам'яткоохоронних заходів, необхідність яких визначається відповідним органом охорони культурної спадщини.

Порядок обліку об'єктів культурної спадщини затверджений наказом Міністерства культури України від 11.03.2013 № 158, в якому визначено єдину систему обліку об'єктів культурної спадщини незалежно від їх видів та типів, а також порядок переміщення (перенесення) пам'ятки²⁶. Система обліку об'єктів культурної спадщини містить комплекс заходів щодо виявлення нерухомих об'єктів культурної спадщини, складання облікової документації, взяття нерухомих об'єктів культурної спадщини на державний облік, занесення чи не занесення нерухомого об'єкта культурної спадщини до Реєстру, ведення Реєстру, порядок присвоєння охоронних номерів, включення до Реєстру об'єкта культурної спадщини, який взято на державний облік відповідно до законодавства, що діяло до набрання чинності Законом, внесення змін до Реєстру (зміна категорії пам'ятки та вилучення пам'ятки з Реєстру), моніторинг та інвентаризацію нерухомих об'єктів культурної спадщини, формування облікових справ, порядок переміщення (перенесення) пам'яток.

²⁶ Про затвердження Порядку обліку об'єктів культурної спадщини : наказ Міністерства культури України від 11.03.2013 № 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0528-13#Text>.

Розділ 3

КВАЛІФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Кримінальний кодекс України в різних розділах Особливої частини передбачає відповідальність за злочини, пов'язані з незаконним поводженням з об'єктами культурної спадщини, залежно від тих відносин, які законодавець взяв під охорону:

- ст. 178 «Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків»;
- ст. 179 «Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь»;
- ст. 193 «Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї» (у частині незаконного привласнення особою знайденого чи такого, що випадково опинилося у неї, чужого майна або скарбу, які мають особливу культурну цінність);
- ст. 201 «Контрабанда» (контрабанда культурних цінностей);
- ст. 298 «Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини»;
- ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни – розграбування національних цінностей на окупованій території»²⁷.

У деяких випадках дії щодо незаконного поводження з об'єктами культурної спадщини можуть бути кваліфіковані за правилами ідеальної сукупності злочинів. Зокрема, незаконні дії щодо релігійних споруд або святинь тягнуть за собою відповідальність за ст. 178, 179 КК України, а якщо ці об'єкти являють собою особливу історичну чи культурну цінність і віднесені до об'єктів культурної спадщини національного або

²⁷ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

місцевого значення із занесенням до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, то вони потребують додаткової кваліфікації за ст. 298 КК України²⁸.

Нижче доцільно навести види кримінальних правопорушень проти культурної спадщини, які вчинені в умовах воєнного стану шляхом вчинення тероризму.

Проаналізувавши основні норми КК України, що встановлюють кримінальну відповідальність за незаконне поводження з культурними цінностями, постає питання, яке ж місце серед злочинних дія посідають акти незаконного поводження терористичних угруповань з об'єктами культурної спадщини і чи мають вказані види злочинів певні особливості кваліфікації. Комплексне дослідження міжнародно-правових джерел та національного законодавства про кримінальну відповідальність дозволяють дати відповідь на ці запитання.

По-перше, зважаючи на міжнародно-правову практику, є підстави зробити висновок, що незаконне поводження терористів з об'єктами культурної спадщини може мати форму:

- 1) умисного руйнування об'єктів культурної спадщини для тероризування населення та урядів різних країн;
- 2) незаконної торгівлі культурними артефактами, яка забезпечує фінансування терористичних угруповань.

Обом зазначеним формам злочинної діяльності терористичних угруповань притаманний високий ступінь суспільної небезпечності, але для кожної з них різним є її характер, що визначає особливості їх кримінально-правової кваліфікації.

По-друге, розглядаючи питання особливостей кваліфікації незаконне поводження терористичних угруповань з об'єктами культурної спадщини відповідно до кримінального законодавства України, треба зазначити, що подібні злочинні дії підпадають під регулювання відразу двох статей – ст. 258 «Терористичний акт» та ст. 298 «Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті

²⁸ Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. С. 262.

археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини» КК України, що призводить до конкуренції загальної та спеціальної норм.

Частина 2 ст. 298 КК України застосовується незалежно від наявності спеціальної мети та мотивів вчинення нищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини. Однак неврахування спеціальної мети вчинення терористичних актів та значно більш суворой санкції, передбаченої ст. 258 КК України, звичайно, було б неприпустимим, тому вчинення терористичного акту шляхом руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини має кваліфікуватися за сукупністю ч. 1 або 2 ст. 258 та ч. 2 ст. 298 КК України. При цьому вбачається, що скоєне треба кваліфікувати за ч. 2 ст. 258 КК України як терористичний акт, що призвело до тяжких наслідків, у випадку руйнування найбільш цінних об'єктів культурної спадщини, зокрема віднесених до Списку Всесвітнього спадку ЮНЕСКО.

Як вже зазначалося, кваліфікація подібних актів, вчинених в умовах збройного конфлікту, як злочину, передбаченому ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни» КК України, на цей час є неможливою, оскільки руйнування об'єктів культурної спадщини не охоплюється цієї статтею. Як правильно вказують окремі дослідники: «Така прогалина у вітчизняному праві не дозволяє відповідним чином оцінити реальну суспільну небезпечність вчиненого як діяння, що порушує загальновизнані міжнародно-правові норми, тобто як міжнародного злочину та злочину проти людяності. Отже, вітчизняне законодавство в аналізованому аспекті потребує змін»²⁹.

Не менше занепокоєння світової спільноти викликає розкрадання та незаконна торгівля культурними артефактами, що вчиняються терористичними злочинними угрупованнями для забезпечення свого фінансування. Так, за оцінками Управління ООН з наркотиків та злочинності контрабанда предметів культури

²⁹ Юртаєва К. В. Кримінально-правова охорона об'єктів культурної спадщини від сучасних загроз тероризму. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 131.

і мистецтва терористичними злочинними угрупованнями для забезпечення свого фінансування складає від \$3,4 до 6,3 мільярдів щорічно, значна частина цих коштів йде саме на фінансування тероризму. Відповідно, протидія вказаним злочинним проявам є важливою складовою боротьби з міжнародним тероризмом.³⁰

У зв'язку з цим слід зазначити, що законодавство України про кримінальну відповідальність за загальним правилом не передбачає окремих норм щодо незаконного заволодіння та торгівлі об'єктами культурної спадщини. Винятком із цього правила є встановлення кримінальної відповідальності за незаконне привласнення особою знайденого чи такого, що випадково опинилося у неї, чужого майна або скарбу, які мають особливу культурну цінність (ст. 193 КК України); розграбування національних цінностей на окупованій території (ст. 438 КК України) (як вже зазначалося, об'єкти культурної спадщини охоплюються поняттям «національні цінності»).

У випадку розграбування музейних фондів, інших місць зберігання об'єктів культурної спадщини під час збройних конфліктів кваліфікація за ст. 438 КК України є не тільки можливою, а й необхідною.

Крім того, за наявності відповідних ознак незаконне заволодіння об'єктами культурної спадщини може бути кваліфіковане як: злочин проти власності (ст. 185–187, 189–191), незаконне заволодіння предметами, що наявні на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого (ст. 297 КК України), мародерство (ст. 432 КК України), протизаконне відібрання майна під приводом воєнної необхідності, вчинювані щодо населення в районі воєнних дій (ст. 433 КК України) тощо. Відповідальність за контрабанду культурних цінностей закріплена у ст. 201 КК України. Вчинення усіх названих дій, пов'язаних із незаконним заволодінням або переміщенням через митний кордон України об'єктів культурної спадщини, та використання їх із метою фінансового або матеріального забезпечення терористичної

³⁰ Експерти оцінили доходи від контрабанди предметами культури в \$6,3 млрд. URL: https://zaxid.net/eksperti_otsinili_dohodi_vid_kontrabandi_predmetami_kulturi_v_63_mlrd_n1367263.

діяльності, наприклад фінансування окремого терориста чи терористичної групи або сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації), треба кваліфікувати за сукупністю з відповідною частиною ст. 258-5 КК України «Фінансування тероризму».

Отже, можна зробити висновок, що хоча у законодавстві України про кримінальну відповідальність відсутня окрема норма щодо фінансування тероризму завдяки незаконній торгівлі культурними цінностями, вказані дії повністю охоплюються нормами чинного КК України.

Нижче доцільно здійснити аналіз кваліфікаційних ознак кримінальних правопорушень, що посягають на культурні цінності, відповідно до окремих норм КК України.

Стаття 178. Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків

Цією нормою встановлено відповідальність за таке діяння, як *«Пошкодження чи зруйнування релігійної споруди або культового будинку»*. Право на свободу совісті та віросповідання передбачено чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано ВРУ (Конвенція про захист прав людини та основних свобод, ст. 9), нормами Конституції – Основного Закону України (ст. 35), законами України (Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», ст. 3).

Основним безпосереднім об'єктом пошкодження релігійних споруд чи культових будинків є безперешкодне проведення особами релігійних заходів (обрядів та зібрань), а додатковим обов'язковим об'єктом – відносини власності.

Предмет злочину – релігійна споруда (культовий будинок), якою є будова релігійного (обрядового) призначення, як правило, із внутрішнім приміщенням.

Злочин, що розглядається, відносять до злочинів із матеріальним складом, його об'єктивна сторона – будь-яке діяння (дія чи бездіяльність), що призвело до пошкодження чи зруйнування релігійної споруди як наслідку суспільно

небезпечного посягання.

Спосіб вчинення злочину (механічний, фізичний, хімічний тощо) та розмір матеріальної шкоди, яку спричинив злочин, на кваліфікацію не впливають.

У разі вчинення пошкодження чи зруйнування загальнонебезпечним способом, або якщо це спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки, відповідальність настає за сукупністю злочинів – за ст. 178 і ч. 2 ст. 194 КК України чи ст. 196 КК України.

Наслідками суспільно небезпечного діяння особи є: 1) пошкодження релігійної споруди; 2) зруйнування релігійної споруди.

Під пошкодженням у ст. 178 КК України розуміється приведення споруди до її часткової непридатності, тобто якщо зберігається можливість її відновлення як релігійної. Зруйнування – це стан споруди, при якому неможливе її цільове використання через приведення її до повної непридатності – втрати спорудою якості предмета культового призначення.

Об'єктивна сторона має місце лише у випадку, коли саме в результаті суспільно небезпечного діяння (дії чи бездіяльності) винного настав хоча б один із наслідків, передбачених диспозицією ст. 178 КК України.

Примітка.

Пошкодження чи зруйнування пам'ятки історії або культури, що використовується як приміщення культового призначення, тягне за собою додаткову кваліфікацію за відповідною частиною ст. 298 КК України.

Місцем скоєння злочину, як правило, є місцезнаходження споруди.

Час вчинення злочину не впливає на його кваліфікацію, але якщо злочин був розпочатий під час здійснення релігійного обряду чи суспільно небезпечні наслідки настали до здійснення запланованого обряду, скоєне слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 178 і ч. 1 ст. 180 КК України.

Суб'єктивна сторона злочину – умисна або змішана форма вини: прямий умисел щодо діяння (дії чи бездіяльності) та умисел

або необережність щодо наслідків діяння.

При умислі винний усвідомлює, що безпосередньо чи опосередковано негативно впливає на предмет злочину, передбачає, що в результаті його діяння релігійна споруда (культовий будинок) буде ушкоджено або зруйновано, і бажає або свідомо допускає настання такого наслідку.

Якщо при пошкодженні чи зруйнуванні релігійної споруди загальнонебезпечним способом особа бажала або свідомо допускала настання тяжких наслідків, вчинене потрібно кваліфікувати також за ч. 2 ст. 194 КК України і за відповідною статтею КК України, що передбачає відповідальність за злочини проти життя та здоров'я людини. Так, за наявності умислу на позбавлення життя людини при підпалюванні релігійної споруди відповідальність настає за ст. 178, ч. 2 ст. 194 і відповідною частиною (пунктом) ст. 115 КК України.

Мотив злочину не впливає на його кваліфікацію, але наявність хуліганського мотиву вимагає додаткової кваліфікації за ст. 296 КК України як хуліганства, що призвело до пошкодження релігійної споруди. Встановлення релігійного мотиву вчинення злочину свідчить про прямий умисел на вчинення злочину проти свободи совісті і за наявності об'єктивних ознак потребує додаткової кваліфікації за статтями 179 чи 180 КК України.

Злочин може мати різну мету вчинення – помсту, «спасіння» тощо. Злочинець може не мати на меті перешкоджання здійсненню релігійного обряду шляхом вчинення суспільно небезпечного діяння, але наявність такої мети свідчить про прямий умисел на вчинення злочину, передбаченого ст. 180 КК України, а наявність мети осквернення релігійної святині – ст. 179 КК України і потребує додаткової кваліфікації як замах на перешкоджання здійсненню релігійного обряду або як осквернення релігійної святині.

Наявність мети – ослаблення внутрішньої безпеки держави – свідчить про вчинення диверсії (ст. 113 КК України) – злочину проти основ національної безпеки України.

При змішаній формі вини особа усвідомлює суспільно

небезпечний характер свого діяння, передбачає, що в результаті її дії чи бездіяльності буде пошкоджена чи зруйнована релігійна споруда, але легковажно розраховує на відвернення таких наслідків, або не передбачає настання цих наслідків, хоча повинна і могла їх передбачити.

Суб'єкт злочину – приватна особа, яка досягла 16-ти років. Якщо пошкодження чи руйнування сталося в результаті діяння, вчиненого службовою особою, скоєне слід кваліфікувати за сукупністю злочину, передбаченого ст. 178, і злочину, передбаченого розд. XVII Особливої частини КК України «Злочини в сфері службової діяльності» – статті 364, 364 1 , 365, 365 1 , 365 2 чи ст. 367 КК України.

Стаття 179. Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь

Цією нормою встановлено відповідальність за таке діяння, як *«Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь»*

У частині 1 ст. 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» визначено, що релігійні організації мають право засновувати і утримувати вільно доступні місця богослужінь або релігійних зібрань, а також місця, шановані в тій чи іншій релігії (місця паломництва). У частині 9 ст. 17 Закону передбачено заборону самовільного захоплення культових будівель чи привласнення культового майна.

Безпосередній об'єкт злочину – право на безперешкодне поклоніння святиням, додатковий обов'язковий об'єкт – відносини власності, додатковий факультативний об'єкт – діяльність релігійної організації.

Предмет злочину – релігійна святиня – споруда, інші предмети матеріально світу, шановані в певній релігії (релігійній організації), які є у державній або приватній власності чи у власності релігійної організації, а також місце поклоніння певної релігії.

Об'єктивна сторона – утримання чи осквернення релігійної святині, а також її знищення шляхом вчинення дій будь-яким

способом.

Утримання – самовільне протиправне залишення у своєму користуванні релігійної святині. Утримання буде незаконним і в тому разі, коли отримання в користування відбулося на законних підставах, але для подальшого утримання такі підстави відсутні.

Осквернення – глум над релігійною святиною, опоганювання, що порушує святість предмета злочину: поховання, релігійної споруди, ікони тощо. Глум над святиною можливий різними способами, у тому числі шляхом її пошкодження або зруйнування.

Знищення (зруйнування) релігійної святині – це доведення до повної непридатності щодо цільового призначення святині, внаслідок чого вона втрачає свою специфічну цінність або взагалі перестає існувати як така. Об'єктивна сторона має місце лише у випадку, коли релігійна святиня знищена саме в результаті суспільно небезпечного діяння.

Примітка. Знищення релігійної святині – об'єкта культурної спадщини (пам'ятки національного значення) тягне за собою додаткову кваліфікацію за відповідною частиною ст. 298 КК України.

Спосіб вчинення осквернення чи знищення релігійної святині та розмір матеріальної шкоди, яку спричинив злочин, як правило, не впливають на кваліфікацію.

У разі вчинення знищення релігійної святині загальнонебезпечним способом, або якщо це спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки, відповідальність настає за сукупністю злочинів – за ст. 179 і ч. 2 ст. 194 чи ст. 196 КК України.

Поняття тяжких наслідків у Кримінальному кодексі України не наводиться. За загальним правилом це оціночне поняття, під яким зазвичай розуміють:

- смерть або тяжкі тілесні пошкодження хоча б 1 особи;
- середньої тяжкості тілесні пошкодження 2 або більше особам;
- інші тяжкі наслідки.

Іншим тяжким наслідком завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є майнова шкода у великих розмірах.

Майновою шкодою у великих розмірах треба вважати прямі збитки на суму, яка в триста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян³¹.

Моментом закінчення злочину треба вважати скоєння утримання чи осквернення релігійної святині, тоді як у разі знищення – настання цього суспільно небезпечного наслідку.

Місцем скоєння злочину може бути місце проведення релігійного заходу, у тому числі місце паломництва.

Час учинення злочину не впливає на його кваліфікацію, але якщо злочин був розпочатий під час здійснення релігійного обряду чи суспільно небезпечний наслідок настав до здійснення запланованого обряду, скоєне слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 179 і ч. 1 ст. 180 КК України.

Суб'єктивна сторона – прямий умисел щодо утримання та осквернення, при знищенні святині – умисел щодо діяння та умисел або необережність щодо наслідку – знищення релігійної святині.

Мотив не впливає на кваліфікацію, але наявність хуліганського мотиву вимагає додаткової кваліфікації за ст. 296 КК України як хуліганства.

Метою утримання святині може бути її осквернення, а метою осквернення може бути знищення предмета злочину саме як релігійної святині. Наявність мети перешкоджання здійсненню релігійного обряду свідчить про прямий умисел на вчинення злочину, передбаченого ст. 180 КК України і потребує додаткової кваліфікації як замах чи закінчений злочин залежно від настання суспільно небезпечних наслідків, що сталися в результаті перешкоджання здійсненню обряду.

Суб'єкт злочину як загальний – фізична особа, яка досягла 16 років, так і спеціальний – службова особа (у тому числі керівник релігійної організації).

Якщо утримання, осквернення або знищення релігійної святині сталося як результат діяння, вчиненого службовою особою,

³¹ Кириченко О. В. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Запорізький юридичний інститут МВС України. Запоріжжя, 2005. 234 с.

скоєне треба кваліфікувати за сукупністю злочину, передбаченого ст. 179 КК України, і злочину, передбаченого ст. ст. 364, 364 1, 365, 365 1, 365 2 або 367 КК України.

Стаття 193. Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї

Цією нормою встановлено відповідальність за таке діяння, як: *«Незаконне привласнення особою знайденого чи такого, що випадково опинилося у неї, чужого майна або скарбу, які мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність»*.

Безпосереднім об'єктом цього злочину є відносини власності і право власності на майно, що вибуло з фактичного володіння власника (держави, організації, громадянина), а також право держави на одержання знайденого скарбу. Відповідно до ст. 337 ЦК України 2003 р. громадянин, який знайшов чужу річ, зобов'язаний повідомити про знахідку власника і повернути річ йому або органу влади, а скарб, який є пам'яткою історії чи культури, здати відповідному державному органу чи органу місцевого самоврядування (ст. 333 ЦК).

Предметом злочину може бути лише майно або скарб, які мають особливу історичну, наукову, художню, культурну цінність, що були знайдені або випадково опинилися в особи.

Майно, яке має історичну цінність, – це предмети та цінності, пов'язані з історичними подіями в житті народів, розвитком суспільства і держави, історією науки і техніки, а також такі, що стосуються життя і діяльності видатних осіб (державних, політичних, суспільних діячів), рідкісні рукописи, предмети і їх фрагменти, отримані в результаті археологічних розкопок, стародавні книги й архіви, що є історичною цінністю, тощо.

Майно, що має наукову цінність – це предмети (цінності), що містять інформацію (систему знань) про закони природи, суспільства і мислення, а також інформацію з окремих галузей знання. До таких предметів треба відносити наукові праці, відкриття, винаходи, що належать на праві авторства іншим особам, рідкісні колекції та зразки флори і фауни, інші предмети,

що становлять винятковий інтерес для різних наук.

Майно, що має художню цінність – це твори мистецтва, що відтворюють дійсність у творчих образах. До них належать твори художників: картини, малюнки, портрети, фрески, гравюри, естампи, літографії; інші твори: кіно-, фото-, відеоматеріали, скульптурні, аудіовізуальні твори, унікальні і рідкісні музичні інструменти тощо.

Майно, що має культурну цінність – це предмети, що відображають досягнення людства в духовних, інтелектуальних, культурних, виробничих відносинах. Це, наприклад, твори прикладного мистецтва; предмети культового призначення (зокрема ікони); вироби традиційних художніх народних промислів; стародавні книги; вироби, що становлять літературний інтерес; рідкісні рукописи; поштові марки, інші філателістичні матеріали; монети, ордени, медалі та інші предмети колекціонування тощо.

Скарб – це зариті в землю або приховані іншим способом валютні цінні речі, власник яких невідомий або внаслідок закону втратив на них право власності. Скарб може бути визнаний предметом злочину, якщо він є пам'яткою історії чи культури і також має історичну, наукову, художню та культурну цінність, і особа, яка його знайшла, згідно з ч. 4 ст. 343 ЦК повинна здати його відповідному державному органу чи органу місцевого самоврядування.

Знайдене або таке, що випадково опинилося в особі чуже майно і скарб, повинні мати ознаки особливої цінності. Питання про особливу цінність чужого майна чи скарбу так само, як і належність його до історичних, наукових, художніх або культурних цінностей, треба вирішувати в кожному конкретному випадку на підставі висновку судової експертизи. Знайдене або таке, що випадково опинилося в особі і привласнене нею майно, має бути для неї чужим. Це означає, що така особа не має на це майно ні дійсного, ні передбачуваного права. Воно фактично належить на праві власності (державної, комунальної, приватної), іншій особі – юридичній або фізичній.

Об'єктивна сторона злочину полягає у привласненні особою

знайденого або такого, що випадково опинилося у неї, чужого майна. Привласнення знайденого чужого майна полягає у тому, що особа заволодіває виявленням нею майном, що вибуло з фактичного володіння власника цього майна. До знахідки треба відносити виявлене і привласнене особою чуже майно, власник якого позбавився його, наприклад, під час перевезення (випало з автомобіля, вагона) або внаслідок стихійного лиха (повені) тощо. До знайденого чужого майна належить і скарб, який під час його виявлення повинен бути переданий державному органу чи органу місцевого самоврядування. Для такої форми вчинення злочину характерне те, що суб'єкт не вчиняє жодних дій для повернення власнику належного йому і втраченого ним майна. Останнє виявляється в його володінні випадково, внаслідок знахідки.

Привласнення чужого майна, що випадково опинилося в особи, полягає у тому, що майно випадково переходить до її володіння. Тут наявна помилка (омана) власника або особи, якій це майно було довірене. Наприклад, привласнення особою помилково направленої йому художньої картини як подарунка, що був адресований іншій особі, тощо. Якщо при цьому були порушені авторське право або суміжні права, вчинене треба кваліфікувати за сукупністю злочинів за ст. 176 і 193 КК України.

Привласнення особою знайденого або такого, що випадково опинилося у неї, чужого майна полягає у тому, що винний включає його до фонду майна, що належить йому на праві власності, користується ним як таким, що належить йому на праві власності.

Суспільно небезпечні наслідки злочину полягають у тому, що власник майна, яке має особливу історичну, наукову, художню або культурну цінність, втрачає його і не може здійснювати свою правомочність користування, володіння і розпорядження ним.

У цьому випадку знайдене винним або таке, що випадково опинилося у нього, чуже майно протизаконно привласнюється ним і не повертається власнику (скарб не передається державі).

Привласнення знайденого або такого, що випадково опинилося в особи, чужого майна треба відрізнити від заволодіння

чужими речами (майном) у місці, відомому особі, яка їх забула, наприклад, в автомобілі чи іншому транспорті, в якому вони перевозилися. Тут потерпілий має змогу здійснити своє право власника, але не реалізує його внаслідок протиправних дій винного. Подібні дії винної особи треба кваліфікувати як крадіжку за ст. 185 КК України.

Крадіжкою також треба вважати привласнення особою чужого майна, що було знайдено або опинилося у неї внаслідок катастрофи літака, автоаварії, аварії поїзда, землетрусу тощо і було в певному місці надзвичайної пригоди.

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується прямим умислом, що поєднаний з корисливими мотивом і метою.

Суб'єкт цього злочину – будь-яка особа. Службова особа, на яку покладений обов'язок з охорони і збереження майна, що випадково вибуло з володіння власника, за привласнення цього майна несе відповідальність за ст. 191 КК України.

Стаття 201. Контрабанда культурних цінностей та зброї

Цією нормою встановлено відповідальність за таке діяння, як: *«Контрабанда, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей».*

Примітка. Про загальний обсяг незаконного обігу культурних цінностей можна судити на основі даних Інтерполу, згідно з якими Україна посідає 4-те місце серед європейських країн за кількістю злочинів, пов'язаних із незаконним обігом культурних цінностей. Водночас рівень розкриття таких злочинів в Україні порівнюється з показниками в Іраку, Афганістані та Сирії. Основною причиною, яка стимулює контрабанду культурних цінностей, є суттєва різниця у вартості предметів антикваріату. Той самий артефакт може коштувати в Україні в 10 разів дешевше, ніж в інших європейських країнах, що створює економічний стимул для незаконного переміщення таких предметів через кордон.

У кримінальному законодавстві культурні цінності розглядають як один із предметів загального складу контрабанди.

За ч. 1 ст. 201 Кримінального кодексу України контрабанда належить до найнебезпечніших злочинів у сфері господарської діяльності. Згідно зі ст. 12 КК України, контрабанда є тяжким злочином, а кваліфіковані її види (ч. 2 ст. 201 КК України) – особливо тяжкими. Суспільна небезпека контрабанди полягає і в тому, що вона являє собою основний канал витоку за кордон унікальних творів мистецтва, що мають значну історико-культурну цінність. Однак на цей час в Україні не проводяться комплексні кримінологічні дослідження щодо контрабанди культурних цінностей, зокрема заходів запобігання цьому суспільно небезпечному діянню. З початком активних воєнних дій у лютому 2022 року та втратою сталого правоохоронного контролю на значній території України ситуація тільки погіршилася. Агресія росії суттєво змінила характер переміщення культурних цінностей через державний кордон України. Переміщення через аеропорти та деякі морські пункти пропуску майже припинилося. Водночас значно збільшився потік людей, які виїжджають з України зі статусом біженців. Багато з них вивозять культурні цінності, такі як ікони, картини, музичні інструменти, під виглядом особистих речей. Митні адміністрації країн, куди масово прибувають українські біженці, стикаються з проблемою визначення законності ввезення таких предметів на свою територію. Для цього важливо розуміти, чи були дотримані правила щодо правомірності вивезення цих культурних цінностей з України. Оскільки українські правила щодо вивозу культурних цінностей не відповідають стандартам, необхідним для митного контролю в цих країнах, іноземні митники не можуть ефективно перевірити законність переміщення культурних цінностей з України³².

Об'єкт злочину – суспільні відносини, що виникають стосовно переміщення зазначених у ст. 201 КК України предметів через митний кордон України і забезпечують установлені законодавством порядок та умови такого переміщення та внесення

³² Войцещук А. Д., Гуцул І. А. Контрабанда культурних цінностей: сучасні загрози та шляхи їх подолання. *Наукові перспективи*. 2024. № 6. С. 44–56.

до бюджету митних платежів.

Ці відносини регулюються Митним кодексом України (далі – МК України).

Предметами контрабанди культурних цінностей можуть бути: об'єкти матеріальної і духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України (п. 18 ч. 1 ст. 4 МК). Конкретизовані види культурних цінностей наведені у ст. 1 Закону України «Про вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей» від 21 вересня 1999 р. Предметом контрабанди можуть бути як культурні цінності України, так і культурні цінності інших держав незалежно від форми власності.

Порядок вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, встановлений зазначеним Законом, передбачає видачу власнику культурних цінностей чи уповноваженій ним особі свідоцтва встановленого зразка на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей. Більш детально ці питання врегульовані підзаконними нормативними актами, зокрема наказом Міністерства культури і мистецтв України від 22 квітня 2002 р. № 258, яким затверджено Інструкцію про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України, та наказом Міністерства культури і туризму України від 20 серпня 2008 р. № 37, яким затверджено Перелік товарів із зазначенням їх кодів згідно з УКТ ЗЕД, на які Державною службою контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України видається свідоцтво на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України.

Примітка. Вивезенню з території України не підлягають: культурні цінності, занесені до Державного реєстру національного культурного надбання, а також культурні цінності, включені в Національний архівний фонд або в Музейний фонд України. Належність того або іншого предмета до культурних цінностей встановлюється на підставі висновків експертизи.

Відповідно до ст. 197 МК КМУ ухвалив постанову від 21 травня 2012 р. № 436, якою затвердив Перелік культурних цінностей, на які встановлено обмеження щодо переміщення через митний кордон України. У ньому вказані опис та код таких товарів згідно з УКТ ЗЕД, а також назву документа, який підтверджує дотримання встановлених обмежень – це свідоцтво на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей. Іншою своєю постановою від 21 травня 2012 р. № 448, ухваленою відповідно до ст. 373 МК, КМУ установив, що вивезення (пересилання) за межі митної території України громадянами культурних цінностей з метою їх відчуження здійснюється у разі, коли сумарна фактурна вартість культурних цінностей: а) не перевищує суму, еквівалентну 10 000 євро, на підставі свідоцтва встановленого зразка на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей та з обов'язковим письмовим декларуванням; б) перевищує суму, еквівалентну 10 000 євро, – на умовах поміщення товарів у митний режим експорту.

Сучасні сувенірні вироби, предмети культурного призначення серійного та масового виробництва не є культурними цінностями, на них не поширюється зазначений вище Закон України від 21 вересня 1999 р. і тому вони не можуть бути предметами контрабанди. Таке законодавче рішення важливо враховувати під час застосування Переліку сувенірних виробів, предметів культурного і ужиткового призначення серійного і масового виробництва, на вивезення (тимчасове вивезення) яких дозвіл Державної служби контролю не потрібен, наведеного у додатку 1 до зазначеної вище Інструкції, затвердженої наказом від 22 квітня 2002 р. № 258. Цей перелік хоча формально і викладений як вичерпний, однак не може набувати такого значення, оскільки у такому разі буде суперечити зазначеному Закону України.

Об'єктивна сторона контрабанди виражається в незаконному переміщенні культурних цінностей через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю.

Митний кордон – це межі митної території України. Митний кордон збігається з державним кордоном України, крім меж штучних островів, установок і споруд, створених у виключній (морській) економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України. Межі території зазначених островів, установок і споруд становлять митний кордон України (відповідно до ст. 10 МК). Митний контроль визначається як сукупність заходів, що здійснюються митними органами в межах своїх повноважень з метою забезпечення додержання норм МК, законів та інших нормативно-правових актів з питань державної митної справи, міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку. Відповідно до ч. 1 ст. 318 МК митному контролю підлягають усі товари і транспортні засоби комерційного призначення, які переміщуються через митний кордон України. Під переміщенням треба розуміти переміщення відповідних предметів на митну територію України або з цієї території чи по такій території транзитом. Митну територію України становлять: територія України, зайнята сушею, територіальне море, внутрішні води і повітряний простір, а також території вільних митних зон, штучні острови, установки і споруди, створені у виключній (морській) економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України. Для цілей застосування положень розділів V і IX МК території вільних митних зон вважаються такими, що є поза межами митної території України³³.

Переміщення предметів контрабанди поза митним контролем означає: 1) поза місцем розташування митного органу; 2) поза робочим часом, установленим для нього, і без виконання митних формальностей; 3) з незаконним звільненням від митного контролю внаслідок зловживання службовим становищем посадовими особами митного органу. Переміщення предметів контрабанди з приховуванням від митного контролю може здійснюватись: 1) з використанням спеціально виготовлених

³³ Митний кодекс України : Закон України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44–45. № 46–47. № 48. Ст. 552.

сховищ (тайників) та інших засобів або способів, що утруднюють виявлення таких предметів; 2) шляхом надання одним предметам вигляду інших; 3) з поданням митному органу як підстави для переміщення предметів підроблених документів чи документів, одержаних незаконним шляхом, або таких, що містять неправдиві відомості щодо найменування культурних цінностей, їх ваги або кількості, країни походження, відправника та/або одержувача, кількості вантажних місць, їх маркування та номерів, неправдиві відомості, необхідні для визначення коду товару згідно з УКТ ЗЕД та його митної вартості.

Злочин вважається закінченим з моменту фактичного незаконного переміщення предметів контрабанди через митний кордон України, а до цього моменту, згідно зі ст. 17 КК України, особа може добровільно відмовитися від доведення злочину до кінця. Замах на контрабанду має місце, якщо її предмети виявлено до переміщення через митний кордон України (під час огляду чи переогляду товарів, транспортних засобів, ручної поклажі, багажу або особистого огляду тощо), і кваліфікується за ч. 3 ст. 15 і ст. 201 КК України.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом. Мотив і мета не мають значення для кваліфікації контрабанди.

Суб'єкт контрабанди – особа, яка досягла 16-річного віку. Вчинення контрабанди службовою особою з використанням свого службового становища кваліфікується за ч. 2 ст. 201 КК України, а за попередньою редакцією цієї статті додатково кваліфікувалось за ст. 364 КК України або іншою статтею КК України про злочин у сфері службової діяльності.

Кваліфікуючі ознаки контрабанди культурними цінностями визначені в частині 2 ст. 201 КК України. До них віднесено:

- а) за попередньою змовою групою осіб;*
- б) особою, раніше судимою за контрабанду* (тобто особою, яка раніше була засуджена за частинами 1 чи 2 ст. 201 КК України або за ст. 70 КК України 1960 р. і судимість з якої не знята й не погашена у встановленому законом порядку);

в) службовою особою з використанням службового становища.

В останньому випадку йдеться про осіб, які підпадають під визначення службових осіб, наведене у ч. 3 ст. 18 КК України, і вчинили самостійно чи у співучасті з іншими особами переміщення будь-якого із зазначених у ст. 201 КК України предметів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю з використанням свого службового становища. Дії службової особи, яка, використовуючи своє службове становище, незаконно звільнила іншу особу від митного контролю чи іншим чином усунула перешкоди незаконному переміщенню іншою особою предметів через митний кордон, або сприяла такому переміщенню порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь, кваліфікуються як пособництво в контрабанді за ч. 5 ст. 27 та ст. 201 КК України і за наявності підстав як відповідний злочин у сфері службової діяльності. Під час кваліфікації таких дій, як показує практика, особливої уваги потребує правильне встановлення суб'єктивної сторони злочину.

Стаття 298. Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини

Цією нормою встановлено відповідальність за таке діяння, як: *«Незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини».*

Предметом цього злочину є винятково об'єкти історичної, культурної та археологічної спадщини національного або місцевого значення, до яких віднесені:

- пам'ятки історії і культури: місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними території і зони їх охорони, у межах яких діє спеціальний режим;

- пам'ятки археології й інші об'єкти археологічної спадщини національного або місцевого значення, що перебувають під

охороною держави та пов'язані з ними території, а також рухомі культурні цінності (археологічні предмети), що походять із об'єктів археологічної спадщини;

– історичні населені місця, які зберегли історичний ареал і занесені до списку історичних населених місць;

– інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінності з археологічного, антропологічного, історичного, етнографічного, мистецького, наукового чи художнього погляду, які занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, визначені в Законах України «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини», «Про перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації».

Отже, пам'ятки історії, культури й археології та інші об'єкти культурної спадщини як предмет цього злочину характеризуються трьома ознаками:

1) це об'єкти чи предмети, що визнані складовими культурної, у тому числі археологічної спадщини;

2) вони є надбанням народу і мають істотну історичну, культурну, археологічну, антропологічну, естетичну, етнографічну, мистецьку чи наукову цінність;

3) вони проходять державну реєстрацію і перебувають під спеціальною охороною держави.

Об'єкти і цінності іншого характеру не можуть бути предметом цього злочину.

Тому, наприклад, відповідальність за знищення або пошкодження території чи інших об'єктів природно-заповідного фонду є одним із злочинів проти довкілля (ст. 252 КК України).

Об'єктивну сторону злочину, передбаченого ч. 1 ст. 298 КК України, утворює вчинення будь-якої із зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 298 КК України дій. Це незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок або інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини. Згідно із законодавчим роз'ясненням археологічна розвідка є видом

дослідження археологічної спадщини, не пов'язаним із руйнуванням культурного шару (крім обмеженого шурфування для визначення його товщини) об'єкта археологічної спадщини, спрямованим на виявлення, картографування, інтерпретацію об'єктів археологічної спадщини або уточнення даних про вже відомі такі об'єкти.

Археологічні розкопки – це теж вид археологічного дослідження, спрямований на пошук і вивчення археологічних залишків на території об'єкта культурної спадщини, що проводяться шляхом обстеження земної чи підводної поверхні, яке включає земляні або підводні роботи, наслідком яких може бути часткове або повне руйнування об'єкта дослідження. До інших земляних та підводних робіт, що утворюють об'єктивну сторону цього злочину, можна віднести, наприклад, невинуватене застосування руйнівних методів дослідження, що створюють загрозу спричинення шкоди об'єкту археологічної спадщини.

Зазначені дії можуть бути ознаками об'єктивної сторони цього злочину лише у разі незаконного їх проведення. Незаконність означає проведення таких дій без наявності дозвільного документа встановленого зразка, виданого центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини, що дає право на проведення таких робіт на території археологічної пам'ятки, у зонах охорони, історичних ареалах населених місць, а також на дослідження решток життєдіяльності людини, що містяться під земною поверхнею та водою.

Злочин визнається закінченим з моменту вчинення будь-якої із зазначених у ч. 1 ст. 298 КК України дії.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 298 КК України, характеризується прямим умислом.

Характеризуючи суб'єктивну сторону досліджуваного кримінального правопорушення насамперед треба відмітити, що ч. 2–5 ст. 298 КК України передбачає лише умисну форму вини, залишаючи поза межами складу необережність та її види. Мета як ознака суб'єктивної сторони має кваліфікуюче значення лише

в ч. 4 ст. 298 КК України та визначена як «пошук рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини». Водночас вбачається, що таке законодавче формулювання не точне, оскільки неправильно відображає справжню мету злочинця. Як свідчить судова практика, в цьому випадку доречніше мету визначити як «заволодіння рухомими предметами, що є об'єктами культурної спадщини або походять від них», бо пошук як процес не є уявною моделлю майбутнього злочинного результату, до якого прагне суб'єкт, вчиняючи це кримінальне правопорушення. Для підтвердження наведеної думки видається доцільним навести вирок Піщанського районного суду Вінницької області від 08 червня 2012 року у справі № 219/814/12. Як вбачається із цього судового акта, «двоє обвинувачених за попередньою змовою між собою, шляхом побиття пошкодили склеп поховання «Польська Альтанка «графів Чорноминських, який є пам'яткою архітектури національного значення, зменшили його культурну вартість та таємно викрали чотири металевих рейси, заподіявши Чорноминській сільраді шкоду на загальну суму 884 грн.»³⁴. Мотив досліджуваного кримінального правопорушення не має впливу на кваліфікацію та може бути будь-яким (корисливим, хуліганським, політичним, особистим тощо)³⁵.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 2 ст. 298 КК України, полягає у знищенні, руйнуванні або пошкодженні об'єктів культурної спадщини чи їх частин, тобто складових – пам'яток історії, культури або археології, що може бути результатом механічного, термічного, біологічного, хімічного та інших способів впливу на них.

Знищення предметів – це коли вчинене діяння призводить до

³⁴ Вирок Піщанського районного суду Вінницької області від 08 червня 2012 року у справі №219/814/12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/24682669> (дата звернення: 24.08.2022).

³⁵ Фальковський А. О. Кримінальна відповідальність за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини. *Приватне та публічне право*. 2022. № 2. С. 40–45.

їх повної непридатності і вони не підлягають відновленню. Руйнування – це таке пошкодження предметів, результатом якого є істотна втрата їхніх властивостей та цінності, що обмежує можливість використання їх за призначенням і вимагає значного реставраційного ремонту. Пошкодження – це заподіяння зазначеним предметам чи їх складовим частинам таких пошкоджень, за яких вони не втрачають своїх основних властивостей, але дещо знижується їх історична, культурна чи наукова цінність, і тому вони вимагають певної реставрації.

Закінченим злочин визнається з моменту настання будь-якого з названих наслідків³⁶.

Мотиви і мета злочину можуть бути різними. Однак у випадку вчинення таких дій із метою самовільного пошуку рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини, дії винної особи підлягають кваліфікації за ч. 4 ст. 298 КК України. А у разі вчинення їх із хуліганських мотивів або коли вони супроводжувалися крадіжкою, насильством чи опором представникові влади або представникові громадськості, вчинене повинно бути кваліфіковано додатково за відповідними статтями цього Кодексу.

Суб'єктом злочину, передбаченого частинами 1-4 ст. 298 КК України, можуть бути особи, які досягли 16-річного віку, а за ч. 5 ст. 298 КК України – тільки будь-яка службова особа.

У частині 3 ст. 298 КК України передбачена відповідальність за ті самі дії, вчинені щодо пам'яток національного значення.

Такими можуть бути особливо цінні пам'ятки, унікальні споруди, храми, будинки, археологічні пам'ятки, давні рукописи, книжки, шедеври мистецтва, інші унікальні пам'ятки, що мають особливе національне значення, про що повинно бути зазначено у державному реєстрі пам'яток України (їх види та особливості визначені в Положенні про державний реєстр національного культурного надбання, затверджений Постановою КМУ від

³⁶ Миронюк С. А. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2012. 20 с.

12 серпня 1992 р. № 446³⁷. Якщо такі дані відсутні, питання про національне значення і наукову, культурну чи археологічну цінність предмета вирішується на підставі обґрунтованого висновку фахівців.

Частина 4 ст. 298 КК України передбачає відповідальність за дії, зазначені у частинах 2 або 3, якщо вони були вчинені з метою пошуку рухомих предметів, стародавніх прикрас, зброї, посуду та інших знахідок, що походять із об'єктів археологічної спадщини.

У частині 5 ст. 298 КК України передбачена відповідальність за дії, зазначені у частинах 2 та 3 ст. 298 КК України, що вчинені службовою особою з використанням свого службового становища (про поняття службової особи визначено в частині 3 та 4 ст. 18 КК України).

Тож службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого само-врядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного

³⁷Про затвердження Положення про державний реєстр національного культурного надбання : постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1992 р. № 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF#Text>.

підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

При цьому не має значення місце роботи службової особи, важливо те, що діяння вчинене нею з використанням свого службового становища.

Відмежування незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини (ст. 298 КК України) від суміжних складів злочинів

Як було вже зазначено, чинний КК України містить низку злочинів, які можуть бути віднесені до суміжних зі злочином, передбаченим ст. 298 КК України. При цьому співвідношення суміжних складів злочинів треба відрізняти від конкуренції загальної та спеціальної норми. Суміжні склади злочинів мають багато спільних ознак, окрім, як правило, однієї, яка і є розмежувальною. З огляду на специфіку незаконного проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини, треба зазначити, що більшість із суміжних із цим злочином діянь відрізняються від нього за предметом злочину, змістом суб'єктивної сторони, а також деякими особливостями об'єктивної сторони. До суміжних зі злочином, передбаченим ст. 298 КК України, треба віднести: пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178 КК України), незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179 КК України), незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у

неї (ст. 193 КК України), умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 КК України), наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК України) та наругу над державними символами (ст. 338 КК України).

У слідчій практиці досить часто виникає питання, за якими ознаками треба відмежовувати незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини від указаних вище суміжних складів злочинів та в яких випадках досліджуваний злочин треба кваліфікувати за сукупністю з вказаними злочинними діями.

З урахуванням викладеного під час кваліфікації дій, пов'язаних із незаконним проведенням пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини необхідно враховувати предмет кримінального правопорушення, його суб'єктивну та об'єктивну сторони (час, мету, місце, спосіб, а також інші обставини).

Розділ 4

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кримінальним правопорушенням проти культурної спадщини України в умовах воєнного стану є **воєнним злочином**, відповідальність за яке передбачена статтею 438 КК України.

Стаття 438. Воєнні злочини

До діянь, які належать до воєнних злочинів, треба віднести:

- жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням;
- вигнання цивільного населення для примусових робіт;
- розграбування національних цінностей на окупованій території;
- застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- віддання наказу про вчинення таких дій.

Безпосередній об'єкт цього злочину – мир та міжнародний правопорядок у сфері війни та збройних конфліктів.

У статті 438 КК України йдеться про міжнародно-правові закони та звичаї війни, які застосовуються:

1) у випадку оголошеної війни або будь-якого іншого збройного конфлікту між державами (навіть якщо одна з держав не визнає стану війни);

2) у всіх випадках окупації всієї або частини території другої держави, навіть якщо ця окупація не зустріла ніякого збройного опору;

3) у збройних конфліктах, в яких народи ведуть боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації та расистських режимів для здійснення свого права на самовизначення,

закріпленого в Статуті ООН та в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН. Тобто у випадках війни та збройних конфліктів міжнародного характеру. Такий висновок впливає, зокрема, із Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. та Додаткового протоколу I 1977 р.

Примітка. Статтею 438 КК України не передбачено відповідальність за порушення законів та звичаїв збройних конфліктів неміжнародного характеру. Хоча ці закони та звичаї за своїм змістом споріднені з вказаними, все ж юридично вони розглядаються як окремі і мають свої особливості. Зокрема, у Додатковому протоколі II 1977 р. до Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. ідеться про збройні конфлікти, що відбуваються на території однієї держави між її збройними силами або іншими організованими збройними групами, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території, що дає їм змогу здійснювати безперервні й погоджені воєнні дії та застосовувати цей Протокол.

За Римським статутотом Міжнародного кримінального суду названі види законів та звичаїв також називаються окремо, проте порушення їх визнаються видами воєнних злочинів. Це вказує на необхідність внесення відповідних змін до ст. 438 КК України.

Стосовно розграбування національних цінностей на окупованій території як виду злочину – **порушення законів та звичаїв війни**, відповідальність за яке передбачена статтею 438 КК України, то таким міжнародним актом, який передбачає підвищену відповідальність за такі дії, є Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року, від 26 березня 1999 р., який визначає (статті 43 і 44), що він набирає чинності:

1) загалом – через три місяці після здачі на зберігання двадцяти ратифікаційних грамот, документів про прийняття, затвердження або приєднання, при цьому

2) для кожної Сторони – через 3 місяці після здачі на

зберігання цією Стороною своєї ратифікаційної грамоти, документа про прийняття, затвердження або приєднання, АЛЕ

3) в разі збройного конфлікту для Сторін конфлікту, які здали на зберігання ратифікаційні грамоти чи документи про прийняття, затвердження цього Протоколу або приєднання до нього до чи після початку ворожих дій або окупації, – негайно.

Тому в Законі від 30.04.2020 «Про приєднання України до Другого протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року» вказано, що Протокол набирає чинності для України негайно після здачі на зберігання Генеральному директору ЮНЕСКО документа України про приєднання. Отже, його норми поширюються на національне законодавство України³⁸.

Розграбування національних цінностей на окупованій території охоплює довільне їх вилучення будь-яким способом, що поєднується з подальшим їх оберненням на користь іншої держави або окремих осіб, а також, як правило, із вивезенням за межі окупованої території. Предметом цих дій є майно, що має культурну або іншу національну цінність. Визначення культурних цінностей та їх особливий міжнародно-правовий захист передбачені «Конвенцією про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту» від 14 травня 1954 р. Незаконне, довільне і продовжуване у великому масштабі привласнення іншого майна, що не викликається воєнною необхідністю, кваліфікується за ст. 438 КК України як інше порушення законів та звичаїв війни (див. ст. 147 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р.).

Об'єктивна сторона цього злочину полягає в розграбуванні національних цінностей на окупованій території, тобто довільне їх вилучення будь-яким способом, що поєднується з подальшим їх оберненням на користь іншої держави або окремих осіб, а також, як правило, із вивезенням за межі окупованої території. Предметом цих дій є майно, що має культурну або іншу національну цінність.

³⁸ Під час кваліфікації дій особи як порушення законів та звичаїв війни важливим є встановлення контекстуального аспекту. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1291154>.

Визначення культурних цінностей та їх особливий міжнародно-правовий захист передбачений Конвенцією про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту від 14 травня 1954 р.³⁹

Примітка. Незаконне, довільне і у великому масштабі привласнення іншого майна, що не викликається воєнною необхідністю, кваліфікується за ст. 438 КК України як інше порушення законів та звичаїв війни (відповідно до ст. 147 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р.).

Суб'єктивна сторона цього злочину – умисел.

Суб'єктом віддання наказу про вчинення зазначених у ст. 438 КК України дій може бути лише службова особа (як військова, так і цивільна).

В інших випадках учинення цього злочину суб'єктом може бути будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку. Дії військовослужбовців України, спрямовані на розкрадання та знищення культурних цінностей, можуть бути кваліфіковані за ст. ст. 432–434 КК України, в яких передбачені спеціальні норми.

Примітка. До осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 438 КК України, не застосовується давність притягнення до кримінальної відповідальності та виконання обвинувального вироку (відповідно до ч. 5 ст. 49 та ч. 6 ст. 80 КК України).

Також треба відмітити, що Римським статутом МКС в статті 8 «Воєнні злочини» до таких злочинів віднесено, в тому числі – умисне завдання ударів по будинках, призначених для цілей релігії, освіти, мистецтва, науки або благодійності, історичним пам'ятникам, госпіталям та місцям зосередження хворих і поранених, за умови, що вони не є воєнними цілями⁴⁰.

Верховна Рада України ухвалила на засіданні 21 серпня 2024 року Закон України про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправки до нього, внесений

³⁹ Глушко А. М. Особливості кримінально-правової кваліфікації дій особи за порушення законів і звичаїв війни. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 164–167.

⁴⁰ Порушення законів та звичаїв війни: особливості кваліфікації ст. 438 КК України проаналізувала суддя ВС Наталія Марчук. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1345046>

Президентом України Володимиром Зеленським (реєстр. № 0285 від 15.08.2024). Документ підтримали 281 народний депутат України.

Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду обумовлена тим, що головним міжнародно-правовим інструментом на шляху до притягнення до відповідальності російських воєнних злочинців є Міжнародний кримінальний суд.

Крім того, ратифікація Римського статуту обумовлена зобов'язаннями України відповідно до статті 8 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також стосується прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, реалізації співпраці у сфері міжнародного правосуддя та його здійснення.

Римським статутом визначається юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів, а також відповідне ґрунтовне визначення цих злочинів, їх тлумачення, процедури їх розслідування та здійснення міжнародного правосуддя.

Ратифікувавши Римський статут, основоположний документ цього унікального міжнародного судового органу, Україна стає його повноправною учасницею з усіма правами і обов'язками та водночас демонструє всьому світу свою відданість міжнародному праву та міжнародному правосуддю.

Після набрання чинності для України Римським статутом Міжнародного кримінального суду та поправок до нього Україна стане 125-ю державою-членом Міжнародного кримінального суду та набуде повноправного членства в Міжнародному кримінальному суді і братиме участь у роботі Асамблеї держав – учасниць Римського статуту, зможе подавати кандидатури для обрання суддів та прокурорів Міжнародного кримінального суду.

Членство у Римському статуті сприятиме запобіганню і стримуванню вчинення особливо тяжких злочинів у майбутньому. Україна зможе ефективно співпрацювати з цією міжнародною установою, що сприятиме забезпеченню покарання осіб, винних у скоєнні особливо тяжких злочинів, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства⁴¹.

⁴¹ Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21 серпня 2024 року № 3909-IX. *Офіційний вісник України*. 2024. № 80. Ст. 4665.

ВИСНОВКИ

Міжнародно-правова практика підтверджує тісний зв'язок між правопорушеннями у сфері незаконного поводження з об'єктами культурної спадщини та діяльністю терористичних угруповань. Вказані кримінальні правопорушення можна поділити на такі групи:

- 1) умисне руйнування об'єктів культурної спадщини й тероризування населення та урядів різних країн;
- 2) незаконна торгівля культурними артефактами, яка забезпечує фінансування терористичних угруповань.

Аналіз законодавства України про кримінальну відповідальність виявляє серйозні вади у вставленні кримінальної відповідальності за руйнування об'єктів культурної спадщини в умовах збройного конфлікту.

Значним кроком щодо наближення національного законодавства щодо кримінально-правового захисту об'єктів культурної спадщини до стандартів ЄС є ухвалення ВРУ 30 квітня 2020 року в цілому Закону про приєднання України до Другого протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року⁴². За документ (№ 0036) проголосував 321 народний депутат України. Ухвалення цього Закону є кроком до міжнародно-правового регулювання захисту культурних цінностей, який на сьогодні в умовах збройної агресії російської федерації є надзвичайно важливим завданням для України.

Такий закон значно розширює та посилює відповідальність за злочини у сфері охорони культурної спадщини у разі збройного конфлікту, оскільки:

- встановлює додаткові обмеження в застосуванні принципу

⁴² Про приєднання України до Другого протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року: Закон України від 30 квітня 2020 року № 585-IX. *Відомості Верховної Ради*, 2020, № 39, ст. 293.

«військової необхідності»;

- запроваджує інститут «посиленого захисту»;
- регламентує питання кримінального переслідування за злочини проти культурних цінностей;
- передбачає захист культурних цінностей на окупованих територіях, адже під час збройного конфлікту забороняється: будь-яке використання цих цінностей, якщо воно може призвести до їх руйнування або пошкодження; будь-який незаконний експорт, інше вилучення або передача права власності на культурну цінність; будь-які археологічні розкопки, якщо тільки це не потрібно виключно для охорони, обліку або збереження культурної цінності; будь-які модифікації або зміну виду використання культурної цінності, які мають на меті приховати або знищити свідчення культурного, історичного чи наукового характеру.

Глава 4 Другого протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року регулює особливості кримінальної відповідальності за посягання на культурні цінності під час збройної агресії⁴³. Зокрема, статтею 15 Протоколу визначено термін «істотні порушення цього Протоколу», до яких віднесено: навмисні дії особи, спрямовані всупереч Конвенції або цьому Протоколу, що вчиняє будь-яке з таких дій:

- а) робить культурні цінності, які перебувають під посиленим захистом, об'єктом нападу;
- б) використовує культурні цінності, які перебувають під посиленим захистом, чи безпосередньо прилеглі до них місця для підтримки військових дій;
- с) знищує або присвоює у великих масштабах культурну власність, яка перебуває під захистом відповідно до положень Конвенції й цього Протоколу;
- д) робить культурні цінності, які перебувають під захистом відповідно до положень Конвенції й цього Протоколу, об'єктами нападу;

⁴³ Другий Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року, м. Гаага, 26 березня 1999 року. *Офіційний вісник України* від 23.10.2020. № 83.

е) вчиняє акти крадежу, грабежу або незаконного присвоєння чи акти вандалізму, спрямовані проти культурних цінностей, які перебувають під захистом відповідно до положень Конвенції.

Як було визначено вище, чинний Кримінальний кодекс України містить кілька статей, які визначають кримінальну відповідальність за правопорушення щодо об'єктів культурної спадщини та культурних цінностей. Найбільш поширеними серед них є діяння, визначені ст. 201, 193, 298, 438 КК України.

Відповідно до даних Єдиного реєстру досудових розслідувань, за 2021 рік та до початку повномасштабного вторгнення росії на територію України, тобто до 24 лютого 2022 року, слідчими підрозділами Національної поліції зареєстровано 111 кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення щодо об'єктів культурної спадщини. За означений період ті кримінальні правопорушення в зазначених кримінальних провадженнях переважно стосувались пошкодження або знищення будівель (об'єктів) культурної спадщини, розкопки або сільськогосподарської обробки пам'яток археології – курганних могильників. Упродовж 2020–2021 років прокурорами пред'явлено 31 позов щодо збереження археологічної спадщини, які стосуються питань звільнення самовільно зайнятих земельних ділянок історико-культурного призначення, повернення незаконно наданих земельних ділянок з розташованими на них пам'ятками археології, оскарження документів щодо будівництва на таких територіях, занесення об'єктів до Державного реєстру нерухомих пам'яток. Судами всіх інстанцій ухвалено рішення про повне або часткове задоволення, закриття провадження у зв'язку із добровільним усуненням порушень щодо 12 таких позовів, інші справи перебувають у провадженні судів.

Однак ситуація в цій сфері значно змінилась з початком збройної агресії росії на територію України. Так згідно зі статистикою Офісу генпрокурора, на сьогодні зареєстровано понад 124 тисячі кримінальних проваджень щодо порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 Кримінального кодексу України) і кількість таких проваджень з кожним днем збільшується. 15 тисяч

кримінальних проваджень порушено саме щодо такого способу порушення законів та звичаїв війни, як розграбування національних цінностей на окупованій території⁴⁴.

Очевидно, що в умовах війни не можна вжити всіх ефективних заходів запобігання вчиненню кримінальних злочинів, пов'язаних зі знищенням чи викраденням культурних цінностей, однак їх можна мінімізувати шляхом: 1) переміщення культурних цінностей в безпечні, захищені від руйнувань приміщення з веденням реєстрів таких цінностей;

2) переміщення та передачі найбільш цінних культурних надбань на тимчасове зберігання в музейні комплекси чи скарбниці країн-партнерів України на шляху до євроінтеграції та захисту від збройної агресії з веденням їх реєстрів та підписання договорів на тимчасове зберігання;

3) маскуванню пам'ятників архітектури, переміщення яких неможливе або значно ускладнено під нежитлові приміщення, об'єкти незавершеного будівництва та вжиття інших маскувальних засобів;

4) введення заборони інформаційної політики щодо розміщення в соціальних мережах та в медіа інформації щодо об'єктів культурної спадщини, які охороняються державою;

5) залучення до схову та зберігання об'єктів культурної спадщини меценатів та міжнародних громадських організації та інші заходи.

Тут треба відміти, що на сьогодні з плином більше ніж дворічного терміну оборони країни від збройної агресії значна частина таких заходів була здійснена.

⁴⁴ Суддя Великої Палати Верховного Суду Микола Мазур: «Якість судових рішень щодо воєнних злочинів зростає». URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1574477/>.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина 2013. 1040 с.
2. Білаш О. Кримінально-правова характеристика незаконних дій щодо релігійних споруд або святинь : монографія. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2015. 212 с.
3. Бойко Ірина. Війна руйнує пам'ятки: російські злочини проти української культурної спадщини. URL: <https://wlm.org.ua/war-destroys-monuments-results> (дата звернення: 20.08.2024).
4. Войцещук А. Д., Гуцул І. А. Контрабанда культурних цінностей: сучасні загрози та шляхи їх подолання. *Наукові перспективи*. 2024. № 6. С. 44–56.
5. Волошин Ю. О., Єпіфанов О. В., Марцеляк О. В., Карпачова Н. І. Міжнародно-правові стандарти у сфері охорони культурної спадщини та їх імплементація у національне законодавство держав. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 2. С. 35–41.
6. Гаазька Конвенція про захист культурних цінностей на випадок збройного конфлікту від 14 травня 1954 р. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/hague54.pdf (дата звернення: 20.08.2024).
7. Глушко А. М. Особливості кримінально-правової кваліфікації дій особи за порушення законів і звичаїв війни. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 164–167.
8. Другий Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року, м. Гаага, 26 березня 1999 року. *Офіційний вісник України*. 2020. № 83 С. 12. Ст. 2674; 2020. № 42. С. 35.
9. Європейська конвенція про захист культурної спадщини у формі аудіо-, відеотворів від 8 листопада 2001 р. URL: <https://rm.coe.int/168044e7c6> (дата звернення: 20.08.2024).
10. Європейські правові стандарти та їх імплементація в українське законодавство. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2013. 546 с.
11. Злочини проти культурної спадщини: чи можливе покарання?

Інформаційна агенція LB.ua. URL: https://lb.ua/blog/koalitsiia_ua5am/591312_zlochini_proti_kulturnoi_spadshchinihtml (дата звернення: 20.08.2024).

12. Кириченко О. В. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Запорізький юридичний інститут МВС України. Запоріжжя, 2005. 234 с.

13. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Дод. до № 51. Ст. 1122 (зі наступними змінами та доповненнями).

14. Конвенція від 3 жовтня 1985 р. про охорону архітектурної спадщини Європи : ратифікована Законом України від 20 вересня 2006 р. № 165-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_226#Text

15. Конвенція ЮНЕСКО від 14 листопада 1970 р. про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_18.

16. Конвенція ЮНЕСКО від 16 листопада 1972 р. про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_089.

17. Конвенція ЮНЕСКО від 17 жовтня 2003 р. про охорону нематеріальної культурної спадщини. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_d69.

18. Конвенція ЮНЕСКО від 2 листопада 2001 р. про охорону підводної культурної спадщини. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_c52.

19. Костін: Знищення культурної спадщини України – це частина геноцидних намірів РФ. *Інформ-агенція «ЗМІНА»*. URL: <https://zmina.info/news/kostin-znyshhennya-kulturnoyi-spadshhyny-ukrayiny-cze-chastyna-genocydnyh-namiriv-rf> (дата звернення: 20.08.2024).

20. Кошиков Д. О. Правові аспекти захисту культурних цінностей в умовах збройної агресії російської федерації. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 6. С. 49–52.

21. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

22. Кулакова Н. В. Об'єкти культурної спадщини України як предмет злочину. *Право*. Серія : Економіка і право. 2014. Вип. 25. С. 178–182.

23. Кулакова Н. В. Особливості злочинів, що посягають на об'єкти

культурної спадщини: *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2015. Вип. 30. Т. 2. С. 110–113.

24. Миронюк С. А. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2012. 20 с.

25. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44–45. № 46–47. № 48. Ст. 552.

26. Під час кваліфікації дій особи як порушення законів та звичаїв війни важливим є встановлення контекстуального аспекту. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1291154> (дата звернення: 20.08.2024).

27. Порушення законів та звичаїв війни: особливості кваліфікації ст. 438 КК України проаналізувала суддя ВС Наталія Марчук. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1345046> (дата звернення: 20.08.2024).

28. Про затвердження Положення про державний реєстр національного культурного надбання : постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1992 р. № 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF#Text>.

29. Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 р. № 452. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452-2019-%D0%BF#Text>.

30. Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць : постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/318-2002-%D0%BF#Text>.

31. Про затвердження Порядку обліку об'єктів культурної спадщини : наказ Міністерства культури України від 11.03.2013. № 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0528-13#Text>.

32. Про затвердження Порядку укладення охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини, щойно виявлені об'єкти культурної спадщини чи їх частини : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2001 р. № 1768. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-2001-%D0%BF#Text>.

33. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 8 червня 2000 року № 1805-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000.

№ 39. Ст. 333.

34. Про приєднання України до Другого протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року : Закон України від 30 квітня 2020 року № 585-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2020. № 39. Ст. 293.

35. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21 серпня 2024 року № 3909-IX. *Офіційний вісник України*. 2024. № 80. Ст. 4665.

36. Суддя Великої Палати Верховного Суду Микола Мазур: «Якість судових рішень щодо воєнних злочинів зростає». URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1574477/> (дата звернення: 20.08.2024).

37. У ЮНЕСКО верифікували пошкодження 346 культурних об'єктів в Україні. *Інформ-агенція «Укрінформ»*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3839288-u-unesko-verifikuvali-poskodzenna-346-kulturnih-obektiv-v-ukraini.htm> (дата звернення: 20.08.2024).

38. Фальковський А. О. Кримінальна відповідальність за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини. *Приватне та публічне право*. 2022. № 2. С. 40–45.

39. Шепітько М. В., Горпинич М. Ю., Згонник Є. Є. Кримінально-правовий захист об'єктів культурної спадщини під час війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 382–385.

40. Юртаєва К. В. Кримінально-правова охорона об'єктів культурної спадщини від сучасних загроз тероризму. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 125–135.

ДОДАТКИ

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141)

Стаття 54. Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством.

Культурна спадщина охороняється законом.

Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами.

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131)

Стаття 178. Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків

Пошкодження чи зруйнування релігійної споруди або культового будинку -

карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин, або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

{Стаття 178 із змінами, внесеними згідно із Законами № 270-VI від 15.04.2008, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 3342-IX від 23.08.2023}

Стаття 179. Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь

Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь -

караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин, або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

{Стаття 179 із змінами, внесеними згідно із Законами № 270-VI від 15.04.2008, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 3342-IX від 23.08.2023}

Стаття 193. Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї

1. Незаконне привласнення особою знайденого чи такого, що випадково опинилося у неї, чужого майна або скарбу, які мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність, -

карається штрафом від ста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або пробаційним наглядом на той самий строк.

{Стаття 193 в редакції Закону № 270-VI від 15.04.2008; із змінами, внесеними згідно із Законами № 2518-VI від 09.09.2010, № 3342-IX від 23.08.2023}

Стаття 201. Контрабанда культурних цінностей та зброї

1. Контрабанда, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, -

карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

2. Та сама дія, вчинена за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за контрабанду, або службовою особою з використанням службового становища, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Примітка. 1. У статтях 201, 201-1, 201-3, 201-4, 305 цього Кодексу під переміщенням через митний кордон України предметів контрабанди поза митним контролем слід розуміти умисне переміщення предметів контрабанди поза місцем розташування митного органу або поза робочим часом, установленим для нього, і без виконання митних формальностей або переміщення предметів контрабанди з незаконним звільненням від митного контролю.

2. У статтях 201, 201-1, 201-3, 201-4, 305 цього Кодексу під переміщенням через митний кордон України предметів контрабанди з приховуванням від митного контролю слід розуміти умисне переміщення предметів контрабанди з використанням спеціально виготовлених схованок (тайників) та інших засобів чи способів, що утруднюють їх виявлення, або шляхом надання одним товарам вигляду інших, або з поданням до митного органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи документів, одержаних незаконним шляхом, або таких, що містять завідомо неправдиві відомості, що підлягають обов'язковому декларуванню відповідно до законодавства з питань митної справи, та якщо зазначені документи та відомості необхідні для визначення розміру належних до сплати митних платежів

та/або для підтвердження дотримання встановлених законодавством заборон та обмежень щодо переміщення товарів через митний кордон України.

3. Для цілей статей 201, 201-1, 201-3, 201-4 цього Кодексу під особою, раніше судимою за контрабанду, слід розуміти особу, що має судимість за вчинення злочину, передбаченого статтями 201, 201-1, 201-3, 201-4, 305 цього Кодексу.

{Стаття 201 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1071-V від 24.05.2007; в редакції Закону № 4025-VI від 15.11.2011; із змінами, внесеними згідно із Законами № 770-VIII від 10.11.2015, № 2052-VIII від 18.05.2017, № 3513-IX від 09.12.2023}

Стаття 298. Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини

1. Незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини -

караються штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин -

караються штрафом від двох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

3. Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені щодо пам'яток національного значення, -

караються позбавленням волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

4. Дії, передбачені частинами другою або третьою цієї статті, вчинені з метою пошуку рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини, -

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з

позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

5. Дії, передбачені частинами другою або третьою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища, - караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

{Стаття 298 в редакції Закону № 1626-IV від 18.03.2004; із змінами, внесеними згідно із Законом № 270-VI від 15.04.2008; в редакції Закону № 2518-VI від 09.09.2010; із змінами, внесеними згідно із Законами № 2617-VIII від 22.11.2018, № 3342-IX від 23.08.2023}

Стаття 438. Воєнні злочини

1. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій -

караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людини, - караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

{Стаття 438 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 4012-IX від 09.10.2024](#)}

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про охорону культурної спадщини

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 39, ст.333)

Цей Закон регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

Об'єкти культурної спадщини, які знаходяться на території України, у межах її територіального моря та прилеглої зони, охороняються державою.

{Абзац другий преамбули в редакції Закону № 2641-VIII від 06.12.2018}

Охорона об'єктів культурної спадщини є одним із пріоритетних завдань органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

{Преамбула в редакції Закону № 2245-IV від 16.12.2004}

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:

культурна спадщина – сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини;

об'єкт культурної спадщини – визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність;

{Абзац третій частини першої статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2947-VI від 13.01.2011}

нерухомий об'єкт культурної спадщини – об'єкт культурної спадщини, який не може бути перенесений на інше місце без втрати

його цінності з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду та збереження своєї автентичності;

рухомі предмети, пов'язані з нерухомими об'єктами культурної спадщини, – елементи, групи елементів об'єкта культурної спадщини, що можуть бути відокремлені від нього, але складають з ним єдину цілісність, і відокремлення яких призведе до втрати археологічної, естетичної, етнологічної, історичної, архітектурної, мистецької, наукової або культурної цінності об'єкта;

пам'ятка культурної спадщини (далі – пам'ятка) – об'єкт культурної спадщини, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, або об'єкт культурної спадщини, який взято на державний облік відповідно до законодавства, що діяло до набрання чинності цим Законом, до вирішення питання про включення (невключення) об'єкта культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України;

{Абзац шостий статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 574-VI від 23.09.2008; в редакції Закону № 2073-VIII від 25.05.2017}

охорона культурної спадщини – система правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), запобігання руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини;

предмет охорони об'єкта культурної спадщини – характерна властивість об'єкта культурної спадщини, що становить його історико-культурну цінність, на підставі якої цей об'єкт визнається пам'яткою;

зони охорони пам'ятки, історико-культурного заповідника, історико-культурної заповідної території (далі – зони охорони) – встановлювані навколо території пам'ятки, історико-культурного заповідника, історико-культурної заповідної території охоронна зона, зона регулювання забудови, зона охоронюваного ландшафту, зона охорони археологічного культурного шару, в межах яких діє спеціальний режим їх використання;

{Абзац дев'ятий статті 1 в редакції Закону № 1423-IX від

28.04.2021 – щодо набрання чинності див. абзаци четвертий, п'ятий пункту 1 розділу II Закону № 1423-IX від 28.04.2021, з урахуванням змін, внесених Законами № 2268-IX від 22.05.2022, № 2566-IX від 06.09.2022}

історичне населене місце – населене місце, яке зберегло повністю або частково історичний ареал і занесене до Списку історичних населених місць України;

історичний ареал населеного місця – частина населеного місця, що зберегла об'єкти культурної спадщини і пов'язані з ними розпланування та форму забудови, які походять з попередніх періодів розвитку, типові для певних культур або періодів розвитку;

традиційний характер середовища – історично успадкований вигляд та об'ємно-просторова структура історичного населеного місця;

виявлення об'єкта культурної спадщини – сукупність науково-дослідних, пошукових заходів з метою визначення наявності та культурної цінності об'єкта культурної спадщини;

дослідження – науково-пошукова, науково-практична діяльність, спрямована на одержання нової інформації про об'єкти культурної спадщини, історичні населені місця, традиційний характер середовища, який є типовим для певних культур або періодів розвитку;

консервація – сукупність науково обґрунтованих заходів, які дозволяють захистити об'єкти культурної спадщини від подальших руйнувань і забезпечують збереження їхньої автентичності з мінімальним втручанням у їхній існуючий вигляд;

музеєфікація – сукупність науково обґрунтованих заходів щодо приведення об'єктів культурної спадщини у стан, придатний для екскурсійного відвідування;

пристосування – сукупність науково-дослідних, проектних, вишукувальних і виробничих робіт щодо створення умов для сучасного використання об'єкта культурної спадщини без зміни притаманних йому властивостей, які є предметом охорони об'єкта культурної спадщини, в тому числі реставрація елементів, які становлять історико-культурну цінність;

реабілітація – сукупність науково обґрунтованих заходів щодо відновлення культурних та функціональних властивостей об'єктів культурної спадщини;

ремонт – сукупність проектних, вишукувальних і виробничих робіт, спрямованих на покращення технічного стану та підтримання в

експлуатаційному стані об'єкта культурної спадщини без зміни властивостей, які є предметом охорони об'єкта культурної спадщини;

реставрація – сукупність науково обґрунтованих заходів щодо укріплення (консервації) фізичного стану, розкриття найбільш характерних ознак, відновлення втрачених або пошкоджених елементів об'єктів культурної спадщини із забезпеченням збереження їхньої автентичності;

зміна об'єкта культурної спадщини – дії, що призводять чи можуть призвести до часткового або повного зникнення предмета охорони об'єкта культурної спадщини;

щойно виявлений об'єкт культурної спадщини – об'єкт культурної спадщини, який занесено до Переліку об'єктів культурної спадщини відповідно до цього Закону;

{Статтю 1 доповнено абзацом двадцять другим згідно із Законом № 2518-VI від 09.09.2010}

морський меморіал – об'єкт підводної культурної спадщини, місце масової загибелі людей, якому надається спеціальний статус, що передбачає його виключну недоторканність, крім потреб наукових досліджень або інвентаризації;

{Статтю 1 доповнено абзацом двадцять третім згідно із Законом № 2289-VIII від 08.02.2018}

об'єкт всесвітньої спадщини – об'єкт культурної спадщини, включений до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО відповідно до Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (далі – Конвенція);

{Статтю 1 доповнено абзацом двадцять четвертим згідно із Законом № 2457-VIII від 19.06.2018}

видатна універсальна цінність – цінність об'єкта всесвітньої спадщини, яка є настільки унікальною, що виходить за межі національних кордонів та становить загальну цінність для нинішніх і майбутніх поколінь, збереження та охорона якої є першочерговим завданням для всього людства;

{Статтю 1 доповнено абзацом двадцять п'ятим згідно із Законом № 2457-VIII від 19.06.2018}

номінування об'єкта культурної спадщини до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (далі – номінування) – підготовка та подання документів, на підставі яких Комітет всесвітньої спадщини ЮНЕСКО розглядає питання про включення об'єкта культурної спадщини до

Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;

{Статтю 1 доповнено абзацом двадцять шостим згідно із Законом № 2457-VIII від 19.06.2018}

буферна зона – територія навколо об'єкта всесвітньої спадщини, що забезпечує охорону цілісності та автентичності видатної універсальної цінності цього об'єкта та у межах якої встановлюється відповідний режим використання.

{Статтю 1 доповнено абзацом двадцять сьомим згідно із Законом № 2457-VIII від 19.06.2018}

облікова документація – документація, що формується в порядку обліку об'єктів культурної спадщини та містить дані щодо цінності об'єкта культурної спадщини, характерних властивостей, що становлять його історико-культурну цінність (предмет охорони об'єкта культурної спадщини), етапів розвитку, просторових, функціональних характеристик, стану збереження, а також дані проведених досліджень;

{Статтю 1 доповнено абзацом двадцять восьмим згідно із Законом № 1423-IX від 28.04.2021 – щодо набрання чинності див. абзаци четвертий, п'ятий пункту 1 розділу II Закону № 1423-IX від 28.04.2021, з урахуванням змін, внесених Законами № 2268-IX від 22.05.2022, № 2566-IX від 06.09.2022}

цінна історична забудова – сукупність щойно виявлених об'єктів культурної спадщини, пам'яток культурної спадщини, які є містоформуючим об'єктом історичного ареалу населеного місця.

{Статтю 1 доповнено абзацом двадцять дев'ятим згідно із Законом № 1423-IX від 28.04.2021 – щодо набрання чинності див. абзаци четвертий, п'ятий пункту 1 розділу II Закону № 1423-IX від 28.04.2021, з урахуванням змін, внесених Законами № 2268-IX від 22.05.2022, № 2566-IX від 06.09.2022}

{Стаття 1 в редакції Закону № 2245-IV від 16.12.2004}

Стаття 2. Класифікація об'єктів культурної спадщини

1. За типами об'єкти культурної спадщини поділяються на:

споруди (витвори) – твори архітектури та інженерного мистецтва, твори монументальної скульптури та монументального малярства, археологічні об'єкти, печери з наявними свідченнями життєдіяльності людини, будівлі або приміщення в них, що зберегли автентичні свідчення про визначні історичні події, життя та діяльність відомих осіб;

комплекси (ансамблі) – топографічно визначені сукупності окремих або поєднаних між собою об'єктів культурної спадщини;

визначні місця – зони або ландшафти, природно-антропогенні витвори, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду.

2. За видами об'єкти культурної спадщини поділяються на:

археологічні – рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти культурної спадщини: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їх залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскельні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, а також пов'язані з ними рухомі предмети), що містяться під земною поверхнею та під водою і є невідтворним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації;

історичні – будинки, споруди, їх комплекси (ансамблі), окремі поховання та некрополі, місця масових поховань померлих та померлих (загиблих) військовослужбовців (у тому числі іноземців), які загинули у війнах, внаслідок депортації та політичних репресій на території України, місця бойових дій, місця загибелі бойових кораблів, морських та річкових суден, у тому числі із залишками бойової техніки, озброєння, амуніції тощо, визначні місця, пов'язані з важливими історичними подіями, з життям та діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів;

об'єкти монументального мистецтва – твори образотворчого мистецтва: як самостійні (окремі), так і ті, що пов'язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками або з утворюваними ними комплексами (ансамблями);

об'єкти архітектури – окремі будівлі, архітектурні споруди, що повністю або частково збереглися в автентичному стані і характеризуються відзнаками певної культури, епохи, певних стилів, традицій, будівельних технологій або є творами відомих авторів;

{Абзац п'ятий частини другої статті 2 в редакції Закону № 2518-VI від 09.09.2010}

об'єкти містобудування – історично сформовані центри населених місць, вулиці, квартали, площі, комплекси (ансамблі) із збереженою планувальною і просторовою структурою та історичною забудовою, у

тому числі поєднаною з ландшафтом, залишки давнього розпланування та забудови, що є носіями певних містобудівних ідей;

{Абзац частини другої статті 2 в редакції Закону № 2518-VI від 09.09.2010}

об'єкти садово-паркового мистецтва – поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами;

ландшафтні – природні території, які мають історичну цінність;

об'єкти науки і техніки – унікальні промислові, виробничі, науково-виробничі, інженерні, інженерно-транспортні, видобувні об'єкти, що визначають рівень розвитку науки і техніки певної епохи, певних наукових напрямів або промислових галузей.

{Стаття 2 в редакції Закону № 2245-IV від 16.12.2004}

Розділ II УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Стаття 3. Державне управління у сфері охорони культурної спадщини

{Назва статті 3 в редакції Закону № 5461-VI від 16.10.2012}

1. Державне управління у сфері охорони культурної спадщини покладається на Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважені органи охорони культурної спадщини.

До спеціально уповноважених органів охорони культурної спадщини (далі – органи охорони культурної спадщини) належать:

центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони культурної спадщини;

{Абзац частини першої статті 3 в редакції Закону № 5461-VI від 16.10.2012}

орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим;

{Абзац частини першої статті 3 в редакції Закону № 5461-VI від 16.10.2012}

обласні, районні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації;

{Абзац частини першої статті 3 в редакції Закону № 5461-VI від 16.10.2012}

виконавчий орган сільської, селищної, міської ради.

{Абзац частини першої статті 3 в редакції Закону № 5461-VI від 16.10.2012}

2. На території зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, та в умовах виникнення інших надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру управління охороною культурної спадщини здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження та зоною безумовного (обов'язкового) відселення відповідно до Закону України "Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи" і цього Закону.

{Частина друга статті 3 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

3. Відповідний виконавчий орган сільської, селищної, міської ради населеного пункту, занесеного до Списку історичних населених місць України, утворюється місцевою радою за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини.

{Частина третя статті 3 в редакції Закону № 5461-VI від 16.10.2012}

4. Орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим, обласні, районні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації підзвітні і підконтрольні відповідним органам виконавчої влади та центральним органам виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони культурної спадщини в межах, передбачених законом.

{Частина четверта статті 3 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

5. Виконавчий орган сільської, селищної, міської ради з питань, передбачених підпунктом 5 пункту "б" частини першої статті 31 і підпунктом 10 пункту "б" статті 32 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", підконтрольний відповідним органам виконавчої влади.

{Частина п'ята статті 3 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

6. Рішення (розпорядження, дозволи, приписи, постанови) органів

охорони культурної спадщини, прийняті в межах їхньої компетенції, є обов'язковими для виконання юридичними і фізичними особами.

7. Рішення (розпорядження, дозволи, приписи, постанови) центрального органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини, прийняті в межах його компетенції, є обов'язковими для виконання органами охорони культурної спадщини.

{Частину восьму статті 3 виключено на підставі Закону № 5461-VI від 16.10.2012}

{Стаття 3 в редакції Закону № 2245-IV від 16.12.2004}

Стаття 4. Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері охорони культурної спадщини

До повноважень Кабінету Міністрів України у сфері охорони культурної спадщини належить:

забезпечення проведення державної політики;

{Абзаци другий та третій статті 4 замінено абзацом згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та внесення змін до нього щодо пам'яток національного значення;

{Постанови КМ № 928, № 929, № 659, № 32, № 396}

{Абзац четвертий статті 4 виключено на підставі Закону № 2457-VIII від 19.06.2018}

надання дозволу на переміщення (перенесення) пам'ятки національного значення;

затвердження Списку історичних населених місць України та змін, внесених до нього;

оголошення комплексів (ансамблів) пам'яток історико-культурними заповідниками державного значення та територій історико-культурними заповідними територіями;

{Абзац статті 4 в редакції Закону № 2518-VI від 09.09.2010}

затвердження нормативів і методик грошової оцінки пам'ятки;

затвердження порядку створення наглядових рад об'єктів всесвітньої спадщини, формування їх складу та затвердження типового положення про наглядову раду об'єкта всесвітньої спадщини.

{Статтю 4 доповнено абзацом дев'ятим згідно із Законом № 2457-VIII від 19.06.2018}

{Стаття 4 в редакції Закону № 2245-IV від 16.12.2004}

Стаття 5. Повноваження центральних органів виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини

До повноважень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини, належить:

1) формування державної політики з питань охорони культурної спадщини;

2) розроблення, затвердження та погодження нормативно-правових актів, розроблення та погодження державних програм охорони культурної спадщини;

2⁻¹) затвердження порядку інформування Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО про намір здійснення містобудівних, архітектурних та ландшафтних перетворень, меліоративних, шляхових, земляних робіт на об'єкті всесвітньої спадщини, його території, в буферній зоні;

{Частина першу статті 5 доповнено пунктом 2⁻¹ згідно із Законом № 2457-VIII від 19.06.2018}

3) оголошення топографічно визначених територій чи водних об'єктів, в яких містяться об'єкти культурної спадщини або можлива їх наявність, охоронюваними археологічними територіями;

4) затвердження державних норм та правил з питань охорони культурної спадщини, а щодо пам'яток архітектури та містобудування – спільно з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері будівництва, архітектури, містобудування;

{Пункт 5 частини першої статті 5 виключено на підставі Закону № 1423-IX від 28.04.2021 – щодо набрання чинності див. абзаци четвертий, п'ятий пункту 1 розділу II Закону № 1423-IX від 28.04.2021, з урахуванням змін, внесених Законами № 2268-IX від 22.05.2022, № 2566-IX від 06.09.2022}

5⁻¹) затвердження науково-проектної (науково-дослідної) документації з визначення режиму використання об'єкта всесвітньої спадщини, затвердження науково-проектної документації з визначення меж та режимів використання території об'єкта всесвітньої спадщини та проектів землеустрою, що розробляються у її складі, технічної документації із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об'єктів всесвітньої спадщини (у разі встановлення такою документацією меж території об'єкта всесвітньої спадщини);

{Частина першу статті 5 доповнено пунктом 5⁻¹ згідно із Законом № 2457-VIII від 19.06.2018; в редакції Закону № 1423-IX від 28.04.2021 – щодо набрання чинності див. абзаци четвертий, п'ятий пункту 1 розділу II Закону № 1423-IX від 28.04.2021, з урахуванням змін, внесених Законами № 2268-IX від 22.05.2022, № 2566-IX від 06.09.2022}

5⁻²) затвердження планів управління об'єктами всесвітньої спадщини та здійснення моніторингу їх виконання;

{Частина першу статті 5 доповнено пунктом 5⁻² згідно із Законом № 2457-VIII від 19.06.2018}

5⁻³) визначення рекомендацій щодо формування плану управління об'єктами всесвітньої спадщини;

{Частина першу статті 5 доповнено пунктом 5⁻³ згідно із Законом № 2457-VIII від 19.06.2018}

6) здійснення науково-методичного керівництва у питаннях охорони культурної спадщини, затвердження методик та правил дослідження об'єктів культурної спадщини;

7) управління в порядку, встановленому законом, історико-культурними заповідниками державного значення;

7⁻¹) утворення чи визначення органів управління об'єктами всесвітньої спадщини;

{Частина першу статті 5 доповнено пунктом 7⁻¹ згідно із Законом № 2457-VIII від 19.06.2018}

8) затвердження правил встановлення та утримання охоронних дощок, охоронних знаків, інших інформаційних написів, позначок на пам'ятках або в межах їхніх територій, затвердження їхніх зразків;

9) здійснення інших повноважень, передбачених законом та покладених на нього актами Президента України.

До повноважень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, належить:

1) контроль за виконанням цього Закону, інших нормативно-правових актів про охорону культурної спадщини;

2) реалізація державної політики з питань охорони культурної спадщини;

3) ведення Державного реєстру нерухомих пам'яток України, здійснення координації та контролю за паспортизацією нерухомих об'єктів культурної спадщини;

4) координація робіт з виявлення, дослідження та документування об'єктів культурної спадщини;

5) подання Кабінету Міністрів України пропозицій про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та про внесення змін до нього щодо пам'яток національного значення;

6) занесення об'єктів культурної спадщини місцевого значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та внесення змін до нього щодо пам'яток місцевого значення;

7) подання Кабінету Міністрів України пропозиції про переміщення (перенесення) пам'ятки національного значення;

8) надання дозволу на переміщення (перенесення) пам'яток місцевого значення;

9) забезпечення юридичним і фізичним особам доступу до інформації, що міститься у Державному реєстрі нерухомих пам'яток України;

10) подання Кабінету Міністрів України пропозицій про затвердження Списку історичних населених місць України та про внесення змін до нього;

11) забезпечення публікації Державного реєстру нерухомих пам'яток України та внесення до нього змін;

12) затвердження науково-проектної (науково-дослідної) документації з визначення режиму використання пам'ятки національного значення, меж і режимів використання її території та зон охорони, історико-культурного заповідника державного значення, історико-культурної заповідної території, їхніх зон охорони, охоронюваних археологічних територій, історичних ареалів населених місць;

{Пункт 12 частини другої статті 5 в редакції Закону № 1423-IX від 28.04.2021 – щодо набрання чинності див. абзаци четвертий, п'ятий пункту 1 розділу II Закону № 1423-IX від 28.04.2021, з урахуванням змін, внесених Законами № 2268-IX від 22.05.2022, № 2566-IX від 06.09.2022}

12¹) затвердження науково-проектної документації з визначення меж та режимів використання буферних зон об'єкта всесвітньої спадщини;

{Частину другу статті 5 доповнено пунктом 12¹ згідно із Законом № 2457-VIII від 19.06.2018; в редакції Закону № 1423-IX від

28.04.2021 – щодо набрання чинності див. абзаци четвертий, п'ятий пункту 1 розділу II Закону № 1423-IX від 28.04.2021, з урахуванням змін, внесених Законами № 2268-IX від 22.05.2022, № 2566-IX від 06.09.2022}

12²) затвердження технічної документації із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об'єктів культурної спадщини (у разі встановлення такою документацією меж території пам'ятки національного значення, історико-культурного заповідника державного значення, історико-культурної заповідної території, їхніх зон охорони, історичних ареалів населених місць);

{Частина другу статті 5 доповнено пунктом 12² згідно із Законом № 1423-IX від 28.04.2021 – щодо набрання чинності див. абзаци четвертий, п'ятий пункту 1 розділу II Закону № 1423-IX від 28.04.2021, з урахуванням змін, внесених Законами № 2268-IX від 22.05.2022, № 2566-IX від 06.09.2022}

13) здійснення нагляду за виконанням робіт з дослідження, консервації, реабілітації, реставрації, ремонту, пристосування та музеєфікації пам'яток, об'єктів всесвітньої спадщини та інших робіт на них;

{Пункт 13 частини другої статті 5 в редакції Закону № 2457-VIII від 19.06.2018}

14) погодження програм та проектів містобудівних, архітектурних та ландшафтних перетворень, меліоративних, шляхових, земляних робіт на пам'ятках національного значення, їх територіях, в історико-культурних заповідниках, на історико-культурних заповідних територіях, у зонах охорони, на охоронюваних археологічних територіях, в історичних ареалах населених місць, а також програм і проектів, реалізація яких може позначитися на об'єктах культурної спадщини;

15) призначення відповідних охоронних заходів щодо пам'яток національного значення, об'єктів всесвітньої спадщини, їх територій у разі виникнення загрози руйнування або пошкодження зазначених об'єктів внаслідок дії природних факторів або проведення будь-яких робіт;

{Пункт 15 частини другої статті 5 в редакції Закону № 2457-VIII від 19.06.2018}

16) заборона будь-якої діяльності юридичних або фізичних осіб, що створює загрозу об'єкту культурної спадщини, видатній

універсальній цінності об'єкта всесвітньої спадщини або порушує законодавство у сфері охорони культурної спадщини;

{Пункт 16 частини другої статті 5 в редакції Закону № 2457-VIII від 19.06.2018}

17) надання дозволів на проведення робіт на пам'ятках національного значення;

{Пункт 17 частини другої статті 5 в редакції Закону № 2457-VIII від 19.06.2018; із змінами, внесеними згідно із Законом № 1423-IX від 28.04.2021 – щодо набрання чинності див. абзаци четвертий, п'ятий пункту 1 розділу II Закону № 1423-IX від 28.04.2021, з урахуванням змін, внесених Законами № 2268-IX від 22.05.2022, № 2566-IX від 06.09.2022}

18) видання розпоряджень та приписів щодо охорони пам'яток національного значення, об'єктів всесвітньої спадщини, припинення робіт на них, їх територіях, в зонах охорони, буферних зонах, на охоронюваних археологічних територіях, в історичних ареалах населених місць, якщо ці роботи проводяться за відсутності затверджених або погоджених з відповідними органами охорони культурної спадщини програм та проектів, передбачених цим Законом, без дозволів або з відхиленням від них;

{Пункт 18 частини другої статті 5 в редакції Закону № 2457-VIII від 19.06.2018}

19) надання дозволів на відновлення земляних робіт;

20) погодження відчуження або передачі пам'яток національного значення їхніми власниками чи уповноваженими ними органами іншим особам у володіння, користування або управління;

21) погодження охоронних договорів на пам'ятки національного значення;

22) погодження документації із землеустрою у випадках та порядку, визначених Земельним кодексом України та Законом України "Про землеустрій", щодо відповідності зазначеної документації законодавству у сфері охорони культурної спадщини;

{Пункт 22 частини другої статті 5 в редакції Закону № 365-VII від 02.07.2013}

23) застосування фінансових санкцій за порушення цього Закону;

24) формування і розміщення державного замовлення, укладення з цією метою контрактів на виявлення, дослідження, консервацію, реставрацію, реабілітацію, музеєфікацію, ремонт, пристосування

пам'яток та інші заходи щодо охорони культурної спадщини;

25) здійснення інших повноважень, передбачених законом та покладених на нього актами Президента України.

Центральні органи виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини щорічно звітують перед Кабінетом Міністрів України та громадськістю про стан збереження об'єктів культурної спадщини, а також подають Кабінету Міністрів України та Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО щорічний звіт про стан збереження об'єктів всесвітньої спадщини, виконання Конвенції та рішень Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

{Частина третя статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2457-VIII від 19.06.2018}

{Стаття 5 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2518-VI від 09.09.2010, № 2947-VI від 13.01.2011, № 3038-VI від 17.02.2011, № 5395-VI від 02.10.2012; в редакції Законів № 2245-IV від 16.12.2004, № 5461-VI від 16.10.2012}

Стаття 6. Повноваження інших органів охорони культурної спадщини

1. До повноважень органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органів охорони культурної спадщини обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій відповідно до їхньої компетенції належить:

1) здійснення контролю за виконанням цього Закону, інших нормативно-правових актів про охорону культурної спадщини;

2) подання пропозицій центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини про занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та про внесення змін до нього;

{Пункт 2 частини першої статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

3) забезпечення юридичним і фізичним особам доступу до інформації, що міститься у витягах з Державного реєстру нерухомих пам'яток України, а також надання інформації щодо програм та проектів будь-яких змін у зонах охорони пам'яток та в історичних ареалах населених місць;

4) затвердження науково-проектної документації з визначення меж і режимів використання пам'ятки місцевого значення та її зон

охорони, технічної документації із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об'єктів культурної спадщини (у разі встановлення такою документацією меж території пам'ятки місцевого значення та її зон охорони);

{Пункт 4 частини першої статті 6 в редакції Закону № 1423-IX від 28.04.2021 – щодо набрання чинності див. абзаци четвертий, п'ятий пункту 1 розділу II Закону № 1423-IX від 28.04.2021, з урахуванням змін, внесених Законами № 2268-IX від 22.05.2022, № 2566-IX від 06.09.2022}

4¹) затвердження науково-проектної документації з визначення меж і режимів використання історико-культурного заповідника місцевого значення, його зон охорони, технічної документації із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об'єктів культурної спадщини (у разі встановлення такою документацією меж історико-культурного заповідника місцевого значення, його зон охорони);

{Частину першу статті 6 доповнено пунктом 4¹ згідно із Законом № 1423-IX від 28.04.2021 – щодо набрання чинності див. абзаци четвертий, п'ятий пункту 1 розділу II Закону № 1423-IX від 28.04.2021, з урахуванням змін, внесених Законами № 2268-IX від 22.05.2022, № 2566-IX від 06.09.2022}

5) затвердження науково-проектної (науково-дослідної) документації з визначення режиму використання пам'яток місцевого значення;

{Пункт 5 частини першої статті 6 в редакції Закону № 1423-IX від 28.04.2021 – щодо набрання чинності див. абзаци четвертий, п'ятий пункту 1 розділу II Закону № 1423-IX від 28.04.2021, з урахуванням змін, внесених Законами № 2268-IX від 22.05.2022, № 2566-IX від 06.09.2022}

6) забезпечення захисту об'єктів культурної спадщини від загрози знищення, руйнування або пошкодження;

7) забезпечення виготовлення, складання і передачі центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини наукової документації з описами та фіксацією об'єктів культурної спадщини, а в разі отримання дозволу на їх переміщення (перенесення) – демонтаж із них елементів, які становлять культурну цінність, з метою збереження;

{Пункт 7 частини першої статті 6 із змінами, внесеними згідно

8) організація розроблення та погодження відповідних програм охорони культурної спадщини;

9) погодження відповідних програм та проектів містобудівних, архітектурних і ландшафтних перетворень, меліоративних, шляхових, земляних робіт, реалізація яких може позначитися на стані пам'яток місцевого значення, їх територій і зон охорони;

{Пункт 9 частини першої статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законами № 3038-VI від 17.02.2011, № 5461-VI від 16.10.2012}

{Пункт 10 частини першої статті 6 виключено на підставі Закону № 1423-IX від 28.04.2021 – щодо набрання чинності див. абзаци четвертий, п'ятий пункту 1 розділу II Закону № 1423-IX від 28.04.2021, з урахуванням змін, внесених Законами № 2268-IX від 22.05.2022, № 2566-IX від 06.09.2022}

11) виконання функції замовника, укладення з цією метою контрактів на виявлення, дослідження, консервацію, реставрацію, реабілітацію, музеєфікацію, ремонт, пристосування об'єктів культурної спадщини та інші заходи щодо охорони культурної спадщини;

12) призначення відповідних охоронних заходів щодо пам'яток місцевого значення та їхніх територій у разі виникнення загрози їх руйнування або пошкодження внаслідок дії природних факторів або проведення будь-яких робіт;

13) надання дозволів на проведення робіт на пам'ятках місцевого значення (крім пам'яток археології);

{Пункт 13 частини першої статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2518-VI від 09.09.2010, № 1423-IX від 28.04.2021 – щодо набрання чинності див. абзаци четвертий, п'ятий пункту 1 розділу II Закону № 1423-IX від 28.04.2021, з урахуванням змін, внесених Законами № 2268-IX від 22.05.2022, № 2566-IX від 06.09.2022}

14) видання розпоряджень та приписів щодо охорони пам'яток місцевого значення, припинення робіт на пам'ятках, їхніх територіях та в зонах охорони, якщо ці роботи проводяться за відсутності затверджених або погоджених з відповідним органом охорони культурної спадщини програм та проектів, передбачених цим Законом дозволів або з відхиленням від них;

15) надання відповідних дозволів на відновлення земляних робіт;

16) погодження відчуження або передачі пам'яток місцевого значення їхніми власниками чи уповноваженими ними органами іншим

особам у володіння, користування або управління;

17) укладення охоронних договорів на пам'ятки;

18) управління в порядку, встановленому законом, історико-культурними заповідниками державного чи місцевого значення;

{Пункт 18 частини першої статті 6 в редакції Закону № 2518-VI від 09.09.2010}

19) подання пропозиції центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини про занесення відповідної території до Списку історичних населених місць України;

{Пункт 19 частини першої статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

20) застосування фінансових санкцій за порушення цього Закону;

21) забезпечення в установленому законодавством порядку виготовлення, встановлення та утримання охоронних дощок, охоронних знаків, інших інформаційних написів, позначок на пам'ятках або в межах їхніх територій;

22) інформування центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини про пошкодження, руйнування, загрозу або можливу загрозу пошкодження, руйнування пам'яток, що знаходяться на їх території.

{Пункт 22 частини першої статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

23) здійснення інших повноважень відповідно до закону.

2. До повноважень районних державних адміністрацій, виконавчого органу сільської, селищної, міської ради відповідно до їх компетенції у сфері охорони культурної спадщини належить:

{Абзац перший частини другої статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

1) забезпечення виконання цього Закону, інших нормативно-правових актів про охорону культурної спадщини на відповідній території;

2) подання пропозицій органу охорони культурної спадщини вищого рівня про занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, внесення змін до нього та про занесення відповідної території до Списку історичних населених місць України;

3) забезпечення юридичним і фізичним особам доступу до

інформації, що міститься у витягах з Державного реєстру нерухомих пам'яток України, а також надання інформації щодо програм та проектів будь-яких змін у зонах охорони пам'яток та в історичних ареалах населених місць;

4) забезпечення дотримання режиму використання пам'яток місцевого значення, їх територій, зон охорони;

5) забезпечення захисту об'єктів культурної спадщини від загрози знищення, руйнування або пошкодження;

6) організація розроблення відповідних програм охорони культурної спадщини;

7) надання висновків щодо відповідних програм та проектів містобудівних, архітектурних і ландшафтних перетворень, меліоративних, шляхових, земляних робіт на пам'ятках місцевого значення, історико-культурних заповідних територіях та в зонах їх охорони, на охоронюваних археологічних територіях, в історичних ареалах населених місць, а також програм та проектів, реалізація яких може позначитися на стані об'єктів культурної спадщини;

{Пункт 7 частини другої статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2518-VI від 09.09.2010, № 3038-VI від 17.02.2011}

8) організація відповідних охоронних заходів щодо пам'яток місцевого значення та їх територій у разі виникнення загрози їх пошкодження або руйнування внаслідок дії природних факторів чи проведення будь-яких робіт;

9) видання розпоряджень та приписів щодо охорони пам'яток місцевого значення, припинення робіт на цих пам'ятках, їх територіях та в зонах охорони, якщо ці роботи проводяться за відсутності затверджених або погоджених з відповідним органом охорони культурної спадщини програм та проектів, передбачених цим Законом дозволів або з відхиленням від них;

10) надання висновків щодо відчуження або передачі пам'яток місцевого значення їх власниками чи уповноваженими ними органами іншим особам у володіння, користування або управління;

11) укладення охоронних договорів на пам'ятки в межах повноважень, делегованих органом охорони культурної спадщини вищого рівня відповідно до закону;

12) забезпечення в установленому законодавством порядку виготовлення, встановлення та утримання охоронних дощок, охоронних знаків, інших інформаційних написів, позначок на пам'ятках

або в межах їх територій;

13) підготовка пропозицій та проектів розпоряджень щодо проведення робіт з консервації, реставрації, реабілітації, музеєфікації, ремонту та пристосування об'єктів культурної спадщини, відповідного використання пам'яток та подання їх на розгляд відповідному органу виконавчої влади;

14) популяризація справи охорони культурної спадщини на відповідній території, організація науково-методичної, експозиційно-виставкової та видавничої діяльності у цій сфері;

15) виконання функції замовника, укладення з цією метою контрактів на виявлення, дослідження, консервацію, реставрацію, реабілітацію, музеєфікацію, ремонт, пристосування об'єктів культурної спадщини та інші заходи щодо охорони культурної спадщини;

16) підготовка пропозицій до програм соціально-економічного розвитку відповідної території і проектів місцевого бюджету та подання їх на розгляд відповідному органу виконавчої влади;

{Пункт 17 частини другої статті 6 виключено на підставі Закону № 1423-IX від 28.04.2021 – щодо набрання чинності див. абзаци четвертий, п'ятий пункту 1 розділу II Закону № 1423-IX від 28.04.2021, з урахуванням змін, внесених Законами № 2268-IX від 22.05.2022, № 2566-IX від 06.09.2022}

18) інформування органів охорони культурної спадщини вищого рівня про пошкодження, руйнування, загрозу або можливу загрозу пошкодження, руйнування пам'яток, що знаходяться на їх території;

19) участь в організації підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників у сфері охорони культурної спадщини;

20) організація досліджень об'єктів культурної спадщини, які потребують рятівних робіт;

21) застосування фінансових санкцій за порушення цього Закону;

22) здійснення інших повноважень відповідно до закону.

3. Органи виконавчої влади Автономної Республіки Крим, обласні, районні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, відповідний виконавчий орган сільської, селищної, міської ради щорічно звітують перед центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини та громадськістю про стан збереження об'єктів культурної спадщини.

{Статтю 6 доповнено новою частиною згідно із Законом № 2947-

VI від 13.01.2011; із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

4. Голови обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій та сільські, селищні, міські голови призначають на посаду і звільняють з посади керівників відповідних органів охорони культурної спадщини за погодженням з органом охорони культурної спадщини вищого рівня відповідно до закону.

{Стаття 6 в редакції Закону № 2245-IV від 16.12.2004}

Стаття 6¹. Порядок надання дозволів, погоджень і висновків органами охорони культурної спадщини

Дозволи, погодження і висновки, передбачені цим Законом, надаються органами охорони культурної спадщини безоплатно.

Рішення про надання або про відмову в наданні дозволу, погодження чи висновку приймається органом охорони культурної спадщини протягом одного місяця з дня подання фізичною чи юридичною особою відповідних документів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Набуття суб'єктом господарювання права на провадження будь-яких дій щодо здійснення господарської діяльності на об'єктах культурної спадщини за декларативним принципом забороняється.

{Закон доповнено статтею 6¹ згідно із Законом № 2518-VI від 09.09.2010}

Стаття 7. Науково-методичні ради, консультативні ради з питань охорони культурної спадщини

1. Для розгляду наукових рекомендацій та пропозицій щодо розроблення основних напрямів розвитку охорони культурної спадщини, обговорення найважливіших програм, проектів з питань охорони культурної спадщини центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони культурної спадщини, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим створюють науково-методичні ради з провідних учених і висококваліфікованих фахівців-практиків.

{Абзац перший частини першої статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

Склад науково-методичних рад і положення про них затверджуються відповідно центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної

спадщини та органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим. Витрати на роботу цих рад здійснюються зазначеними органами охорони культурної спадщини.

{Абзац другий частини першої статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

2. Для погодженого вирішення питань щодо охорони культурної спадщини на територіях областей, міст Києва та Севастополя, інших населених пунктів органи охорони культурної спадщини обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій можуть створювати консультативні ради з провідних учених і висококваліфікованих фахівців-практиків.

Консультативні ради діють на підставі типового положення, що затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини.

{Абзац другий частини другої статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

Склад консультативної ради затверджується керівником відповідного органу охорони культурної спадщини. Витрати на роботу цих рад здійснюються зазначеними органами охорони культурної спадщини.

Стаття 8. Залучення фахівців та населення до охорони культурної спадщини

1. Органи охорони культурної спадщини можуть залучати до роботи за їхньою згодою досвідчених фахівців у сфері охорони культурної спадщини, а також громадян на правах громадських інспекторів для спостереження за станом зберігання та використання пам'яток, їхніх територій і зон охорони, охоронюваних археологічних територій, історичних ареалів населених місць.

2. Органи охорони культурної спадщини можуть винагороджувати залучуваних фахівців та громадян на правах громадських інспекторів, а також відшкодовувати їм витрати, пов'язані з виконанням доручень щодо охорони культурної спадщини, за рахунок коштів, призначених для фінансування охорони культурної спадщини в порядку, що встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини.

{Частина друга статті 8 із змінами, внесеними згідно із

Стаття 9. Доступ до об'єктів культурної спадщини

Право безумовного доступу до об'єктів культурної спадщини з метою їх обстеження, ознайомлення зі станом зберігання, характером та способом використання, ведення реставраційних робіт, одержання відповідних даних, наукового вивчення мають особи, уповноважені на це органами охорони культурної спадщини.

Власник об'єкта культурної спадщини або уповноважений ним орган, особа, яка набула права володіння, користування чи управління, виконавець реставраційних робіт зобов'язані допускати уповноважених органами охорони культурної спадщини осіб для виконання ними своїх обов'язків до об'єктів культурної спадщини та на їхню територію.

Стаття 10. Сприяння органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування діяльності щодо охорони культурної спадщини

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування сприяють:

діяльності Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, інших громадських, науково-дослідних, проектних організацій, установ та підприємств різних форм власності щодо охорони культурної спадщини;

підприємствам будівельних матеріалів і виробів, спеціалізованим організаціям та майстерням щодо виконання робіт з ремонту, реставрації, реабілітації пам'яток;

підготовці фахівців з охорони культурної спадщини.

Стаття 11. Участь підприємств, закладів науки, освіти та культури, громадських організацій, громадян в охороні культурної спадщини

Підприємства усіх форм власності, заклади науки, освіти та культури, громадські організації, громадяни сприяють органам охорони культурної спадщини в роботі з охорони культурної спадщини, можуть встановлювати шефство над об'єктами культурної спадщини з метою забезпечення їх збереження, сприяють державі у здійсненні заходів з охорони об'єктів культурної спадщини і поширенні знань про них, беруть участь у популяризації культурної спадщини серед населення, сприяють її вивченню дітьми та молоддю, залучають громадян до її

охорони.

Українське товариство охорони пам'яток історії та культури сприяє залученню широких верств населення до участі в охороні культурної спадщини, здійснює пропаганду культурної спадщини і законодавства про її охорону, громадський контроль за її збереженням, використанням, консервацією, реставрацією, реабілітацією, музеєфікацією та ремонтом, сприяє роботі органів охорони культурної спадщини.

Незалежні групи спеціалістів з ініціативи об'єднань громадян, органів охорони культурної спадщини, а також інших органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за рахунок їх власних коштів або на громадських засадах можуть здійснювати громадську експертизу з питань охорони культурної спадщини. Висновки даної експертизи можуть враховуватися органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування при прийнятті відповідних рішень згідно із законом.

{Стаття 11 в редакції Закону № 2245-IV від 16.12.2004}

Стаття 12. Екскурсійне відвідування пам'яток

Органи охорони культурної спадщини забезпечують по можливості вільний доступ до пам'яток з метою їх екскурсійного відвідування, якщо вони вважаються придатними для цього. Власник пам'ятки або уповноважений ним орган, особа, яка набула права володіння, користування чи управління, зобов'язані за погодженням з органами охорони культурної спадщини організувати такий доступ. Порядок цього доступу встановлюється охоронними договорами.

Розділ III

ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Стаття 13. Державний реєстр нерухомих пам'яток України

1. Об'єкти культурної спадщини незалежно від форм власності відповідно до їхньої археологічної, естетичної, етнологічної, історичної, мистецької, наукової чи художньої цінності підлягають реєстрації шляхом занесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (далі – Реєстр) за категоріями національного та

місцевого значення пам'ятки. Порядок визначення категорій пам'яток встановлюється Кабінетом Міністрів України.

{Частина перша статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2245-IV від 16.12.2004, № 2518-VI від 09.09.2010, № 2073-VIII від 25.05.2017}

2. Перелік об'єктів підводної культурної спадщини зі статусом морського меморіалу визначається Кабінетом Міністрів України.

{Статтю 13 доповнено новою частиною згідно із Законом № 2289-VIII від 08.02.2018}

3. Не підлягають державній реєстрації об'єкти, що є сучасними копіями існуючих пам'яток або спорудами (витворами), створеними за старовинними проектами чи науковими реконструкціями, в тому числі масові тиражовані копії.

4. Не підлягають державній реєстрації щойно виявлені об'єкти культурної спадщини та пам'ятки, які взято на державний облік відповідно до законодавства, що діяло до набрання чинності цим Законом, які:

є символікою комуністичного тоталітарного режиму відповідно до Закону України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки";

є символікою російської імперської політики відповідно до Закону України "Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії".

{Статтю 13 доповнено новою частиною згідно із Законом № 3097-IX від 03.05.2023}

5. Об'єкт не підлягає державній реєстрації до вирішення питання про його відповідність/невідповідність вимогам частини четвертої цієї статті. Рішення про занесення/незанесення об'єкта культурної спадщини до Реєстру ухвалюється на підставі висновку центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, з урахуванням рекомендацій Українського інституту національної пам'яті.

{Статтю 13 доповнено новою частиною згідно із Законом № 3097-IX від 03.05.2023}

6. Державний реєстр нерухомих пам'яток України включає геопросторові дані, метадані та сервіси, оприлюднення, інша діяльність з якими та доступ до яких здійснюються у мережі Інтернет згідно

із Законом України "Про національну інфраструктуру геопросторових даних".

{Статтю 13 доповнено частиною згідно із Законом № 554-IX від 13.04.2020 – вводиться в дію з 1 січня 2021 року}

Стаття 14. Занесення об'єкта культурної спадщини до Реєстру та внесення змін до нього

1. Занесення об'єкта культурної спадщини до Реєстру та внесення змін до нього (вилучення з Реєстру, зміна категорії пам'ятки) провадяться відповідно до категорії пам'ятки:

а) пам'ятки національного значення – постановою Кабінету Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини протягом одного року з дня одержання подання;

{Пункт "а" частини першої статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2947-VI від 13.01.2011, № 5461-VI від 16.10.2012}

б) пам'ятки місцевого значення – рішенням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини за поданням відповідних органів охорони культурної спадщини або за поданням Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, інших громадських організацій, до статутних завдань яких належать питання охорони культурної спадщини, протягом одного місяця з дня одержання подання.

{Пункт "б" частини першої статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

2. Об'єкт культурної спадщини до вирішення питання про його реєстрацію як пам'ятки вноситься до Переліку об'єктів культурної спадщини і набуває правового статусу щойно виявленого об'єкта культурної спадщини, про що відповідний орган охорони культурної спадщини в письмовій формі повідомляє власника цього об'єкта або уповноважений ним орган (особу). Перелік щойно виявлених об'єктів культурної спадщини ведеться органами охорони культурної спадщини та публікується такими органами на своїх офіційних веб-сайтах. Включення об'єкта до такого переліку здійснюється одночасно з набуттям ним статусу щойно виявленого об'єкта культурної спадщини.

{Абзац перший частини другої статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1423-IX від 28.04.2021 – щодо набрання чинності}

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ : методичні рекомендації
див. абзаци четвертий, п'ятий пункту 1 розділу II Закону № 1423-IX від 28.04.2021, з урахуванням змін, внесених Законами № 2268-IX від 22.05.2022, № 2566-IX від 06.09.2022}

Переліки об'єктів культурної спадщини затверджуються рішеннями відповідних органів охорони культурної спадщини.

Порядок обліку об'єктів культурної спадщини визначає центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини.

{Абзац третій частини другої статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2947-VI від 13.01.2011, № 5461-VI від 16.10.2012}

{Частина друга статті 14 в редакції Закону № 2518-VI від 09.09.2010}

3. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини видає власнику пам'ятки або уповноваженому ним органу свідоцтво про реєстрацію об'єкта культурної спадщини як пам'ятки.

{Частина третя статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

4. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини надає органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органам охорони культурної спадщини обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, відповідним виконавчим органам сільської, селищної, міської ради витяги з Реєстру щодо пам'яток, які розташовані на їхніх територіях.

{Частина четверта статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

{Стаття 14 в редакції Закону № 2245-IV від 16.12.2004}

Стаття 14¹. Територія пам'ятки

1. Територія пам'ятки – це територія, історично і топографічно пов'язана з розпланувально-просторовою еволюцією пам'ятки, для якої визначається спеціальний охоронний режим її використання з метою збереження цілісності пам'ятки.

Межі та режими використання території пам'ятки визначаються науково-проектною документацією, що складається за результатами проведених досліджень.

Рішення про затвердження науково-проектної документації з

визначення меж і режимів використання території пам'ятки приймається:

центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, – щодо територій пам'яток національного значення;

органом охорони культурної спадщини Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями – щодо територій пам'яток місцевого значення.

Порядок визначення меж та режимів використання території пам'ятки та затвердження науково-проектної документації встановлюється Кабінетом Міністрів України.

2. Режим використання території пам'ятки встановлює обмеження діяльності у використанні відповідної території (земель). Будь-яка діяльність у межах території пам'ятки має здійснюватися з дотриманням режиму використання пам'ятки, у тому числі всіх обмежень у використанні земель, зокрема у сфері забудови.

3. До затвердження науково-проектної (науково-дослідної) документації з визначення меж та режимів використання території пам'ятки відповідно до частини першої цієї статті межа території пам'ятки встановлюється:

1) для пам'яток археології:

для поселень:

у межах населених пунктів – 100 метрів навколо орієнтовного географічного центру (центроїда) знахідки фрагмента ділянки археологічного культурного шару, визначеного в обліковій документації;

за межами населених пунктів – 300 метрів навколо орієнтовного географічного центру (центроїда) знахідки фрагмента ділянки археологічного культурного шару, визначеного в обліковій документації;

для городищ:

у межах населених пунктів – 100 метрів навколо залишків оборонних споруд (вал, рів), визначених в обліковій документації;

за межами населених пунктів – 300 метрів навколо залишків оборонних споруд (вал, рів), визначених в обліковій документації;

для безкурганних могильників:

у межах населених пунктів – 100 метрів навколо орієнтовного

географічного центру (центроїда) знахідки фрагмента ділянки археологічного культурного шару поховання, визначеного в обліковій документації;

за межами населених пунктів – 300 метрів навколо орієнтовного географічного центру (центроїда) знахідки фрагмента ділянки археологічного культурного шару поховання, визначеного в обліковій документації;

для курганів тощо:

у межах населених пунктів – 100 метрів навколо пам'ятки або орієнтовного географічного центру (центроїда) знахідки фрагмента ділянки археологічного культурного шару, визначеного в обліковій документації;

за межами населених пунктів – 300 метрів навколо пам'ятки або орієнтовного географічного центру (центроїда) знахідки фрагмента ділянки археологічного культурного шару, визначеного в обліковій документації;

2) для пам'яток архітектури – 20 метрів навколо периметра забудови;

3) для пам'яток садово-паркового мистецтва, історії, монументального мистецтва, ландшафтних, містобудування – територією, зайнятою пам'яткою.

Контур пам'ятки або орієнтовні координати географічного центру (центроїда) знахідки фрагмента ділянки археологічного культурного шару фіксуються в обліковій документації, складовою якої є технічна документація із землеустрою щодо встановлення меж території пам'ятки, що затверджується:

центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, – щодо пам'яток національного значення;

органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями – щодо пам'яток місцевого значення.

Протягом трьох робочих днів з дня затвердження технічної документації орган, що її затвердив, має забезпечити подання заяви про внесення встановлених документацією обмежень у використанні земель до Державного земельного кадастру.

У межах встановленої відповідно до цієї частини території пам'ятки (крім територій пам'яток археології) забороняється:

проведення робіт з нового будівництва, а також будівельних робіт на існуючих об'єктах, якщо наслідком виконання таких робіт стане збільшення висотності такого об'єкта або збільшення більш як на 15 відсотків зовнішніх геометричних розмірів його фундаменту, або зменшення відстані від такого об'єкта до пам'ятки, що охороняється;

розміщення пов'язаних фундаментом із землею (грунтом) тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності, нових елементів благоустрою (крім засобів зовнішньої реклами, що розміщені з дотриманням правил, затверджених у межах повноважень органами місцевого самоврядування, щодо типів (видів) рекламних засобів з урахуванням зонування території та/або місць їх розміщення згідно з текстовими та графічними матеріалами).

{Абзац двадцять третій частини третьої статті 14¹ в редакції Закону № 3136-IX від 30.05.2023}

Для цілей цієї частини не вважається порушенням режиму території пам'ятки, навіть якщо це призведе до зменшення відстані від будівлі або споруди до пам'ятки, що охороняється, виконання відповідно до законодавства робіт з:

облаштування засобів безперешкодного доступу до будівель та споруд для забезпечення доступності і безпеки об'єктів для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;

термомодернізації будівель та споруд.

Земляні роботи на території пам'ятки проводяться виключно за умови проведення попередніх археологічних розвідок.

Не потребують обов'язкового проведення попередніх археологічних розвідок роботи з:

сінокосіння;

городництва;

неглибокої оранки;

випасання худоби;

дорожніх робіт;

обстеження, ремонту, переукладання інженерних мереж;

благоустрою (крім розміщення на території пам'яток археології нових елементів благоустрою, тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності, засобів зовнішньої реклами, пов'язаних фундаментом із землею (грунтом), при закладанні фундаменту на глибині більше 0,5 метра у разі відсутності на таких територіях інженерних мереж);

{Абзац тридцять п'ятий частини третьої статті 14¹ в редакції Закону № 3136-IX від 30.05.2023}

ліквідації стихійного лиха, надзвичайних ситуацій, аварій та усунення їх наслідків, усунення негативних наслідків, зумовлених воєнними діями, або що виникли в ході проведення антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, що здійснюються шляхом проведення операції Об'єднаних сил.

4. Відомості про межі і режими використання території пам'ятки підлягають внесенню до Державного земельного кадастру, містобудівного кадастру як відомості про обмеження у використанні земель (у тому числі у сфері забудови).

Технічна документація із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об'єктів культурної спадщини (щодо встановлення меж території пам'ятки, що є складовою облікової документації) затверджується:

центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, – щодо пам'яток національного значення;

органом охорони культурної спадщини Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями – щодо пам'яток місцевого значення.

Технічна документація не пізніше ніж за 30 календарних днів до її затвердження оприлюднюється на офіційному веб-сайті органу, уповноваженого на її затвердження.

Протягом трьох робочих днів з дня затвердження технічної документації орган, що її затвердив, має забезпечити подання заяви про внесення встановлених документацією обмежень у використанні земель до Державного земельного кадастру.

5. Зміна визначених меж і режимів використання пам'ятки здійснюється в порядку, встановленому частиною першою цієї статті.

{Закон доповнено статтею 14¹ згідно із Законом № 1423-IX від 28.04.2021 – щодо набрання чинності див. абзаци четвертий, п'ятий пункту 1 розділу II Закону № 1423-IX від 28.04.2021, з урахуванням змін, внесених Законами № 2268-IX від 22.05.2022, № 2566-IX від 06.09.2022}

Стаття 15. Вилучення пам'ятки з Реєстру

1. Вилучення пам'ятки з Реєстру здійснюється у разі:

{Абзац перший частини першої статті 15 в редакції Закону № 3097-IX від 03.05.2023}

якщо пам'ятку зруйновано;

якщо пам'ятка археології, що не виявлена в наземних обсягових формах, досліджена на всій площі і по всій глибині культурного шару і при цьому не виявлено об'єктів культурної спадщини, які підлягають консервації або музеєфікації на місці та подальшому використанню;

якщо пам'ятка втратила предмет охорони.

2. Якщо пам'ятка, що була занесена до Реєстру, є символікою комуністичного тоталітарного режиму відповідно до Закону України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки" або символікою російської імперської політики відповідно до Закону України "Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії", така пам'ятка підлягає вилученню з Реєстру з урахуванням положень статті 15⁻¹ цього Закону.

{Статтю 15 доповнено частиною другою згідно із Законом № 3097-IX від 03.05.2023}

{Стаття 15 в редакції Закону № 2245-IV від 16.12.2004}

Стаття 15⁻¹. Особливості вилучення з Реєстру об'єктів, які є символікою комуністичного тоталітарного режиму або символікою російської імперської політики

1. За результатами розгляду питання щодо вилучення з Реєстру об'єкта, який є символікою комуністичного тоталітарного режиму відповідно до Закону України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки" або символікою російської імперської політики відповідно до Закону України "Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії" чи містить таку символіку, з урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування (у разі надання таких пропозицій), рекомендацій Українського інституту національної пам'яті та експертного висновку центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони

культурної спадщини, приймається одне або кілька таких рішень:

- 1) про вилучення об'єкта з Реєстру;
- 2) про надання згоди на переміщення об'єкта в інше місце;
- 3) про надання згоди на демонтаж (вилучення) окремих елементів об'єкта, які є символікою комуністичного тоталітарного режиму або символікою російської імперської політики;
- 4) про залишення в Реєстрі об'єкта, що становить виняткову мистецьку цінність;
- 5) про внесення змін до відомостей Реєстру в частині назви та/або виду пам'ятки (для пам'яток, назви яких містять символіку комуністичного тоталітарного режиму або символіку російської імперської політики).

{Закон доповнено статтею 15¹ згідно із Законом № 3097-IX від 03.05.2023}

Стаття 16. Інформування про об'єкти культурної спадщини, занесені до Реєстру

1. Інформування про об'єкти культурної спадщини, занесені до Реєстру, провадиться шляхом:

- публікації Реєстру та внесених до нього змін;
- надання інформації, що міститься в Реєстрі, у відповідь на запит на інформацію;

{Частину першу статті 16 доповнено абзацом третім згідно із Законом № 1170-VII від 27.03.2014}

встановлення охоронних дощок, охоронних знаків, інших інформаційних написів, позначок на пам'ятках або в межах їхніх територій незалежно від форм власності.

2. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини забезпечує публікацію Реєстру та внесених до нього змін у спеціалізованому періодичному виданні та на своєму офіційному веб-сайті.

{Частина друга статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законами № 5461-VI від 16.10.2012, № 1170-VII від 27.03.2014}

Розділ V

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК

Стаття 22. Заборона знесення, зміни, заміни пам'яток та порядок їх переміщення (перенесення)

Пам'ятки, їхні частини, пов'язане з ними рухоме та нерухоме майно забороняється зносити, змінювати, замінювати, переміщувати (переносити) на інші місця.

Переміщення (перенесення) пам'ятки на інше місце допускається як виняток у випадках, коли неможливо зберегти пам'ятку на місці, за умови проведення комплексу наукових досліджень з вивчення та фіксації пам'ятки (обміри, фотофіксація тощо).

Фінансування всіх заходів з вивчення, фіксації, переміщення (перенесення) пам'яток, що підлягають переміщенню (перенесенню) відповідно до цього Закону, провадиться за рахунок коштів замовника робіт, які викликали необхідність переміщення (перенесення) пам'яток. Якщо переміщення (перенесення) пам'яток є необхідним внаслідок дії непереборної сили, вивчення та фіксація пам'ятки провадяться за рахунок коштів Державного бюджету України.

{Стаття 22 в редакції Закону № 2245-IV від 16.12.2004}

Стаття 23. Охоронні договори

Усі власники пам'яток, щойно виявлених об'єктів культурної спадщини чи їх частин або уповноважені ними органи (особи) незалежно від форм власності на ці об'єкти зобов'язані укласти з відповідним органом охорони культурної спадщини охоронний договір.

{Частина перша статті 23 в редакції Закону № 2518-VI від 09.09.2010}

При передачі пам'ятки, щойно виявленого об'єкта культурної спадщини чи її (його) частини у володіння, користування чи управління іншій особі істотною умовою договору про таку передачу є забезпечення особою, якій передається пам'ятка, щойно виявлений об'єкт культурної спадщини чи її (його) частина, збереження пам'ятки, щойно виявленого об'єкта культурної спадщини чи її (його) частини відповідно до вимог цього Закону та умов охоронного договору, укладеного власником або уповноваженим ним органом (особою) з відповідним органом охорони культурної спадщини.

{Статтю 23 доповнено новою частиною згідно із Законом № 2518-VI від 09.09.2010}

Порядок укладання охоронних договорів та їхні типові форми затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Відсутність охоронного договору не звільняє особу від обов'язків, що випливають із цього Закону.

Стаття 24. Утримання та використання пам'яток

1. Власник або уповноважений ним орган, користувач зобов'язані утримувати пам'ятку в належному стані, своєчасно провадити ремонт, захищати від пошкодження, руйнування або знищення відповідно до цього Закону та охоронного договору.

2. Використання пам'ятки має здійснюватися відповідно до визначених або встановлених режимів використання, у спосіб, що потребує якнайменших змін і доповнень пам'ятки та забезпечує збереження її матеріальної автентичності, просторової композиції, а також елементів обладнання, упорядження, оздобу тощо.

Режими використання пам'ятки визначаються науково-проектною (науково-дослідною) документацією, що складається за результатами проведених досліджень.

Рішення про затвердження науково-проектної (науково-дослідної) документації з визначення режимів використання пам'ятки приймається:

центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, – щодо пам'яток національного значення;

органом охорони культурної спадщини Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями – щодо пам'яток місцевого значення.

Порядок визначення режимів використання пам'яток та затвердження науково-проектної (науково-дослідної) документації встановлюється Кабінетом Міністрів України.

{Частина друга статті 24 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2245-IV від 16.12.2004, № 5461-VI від 16.10.2012; в редакції Закону № 1423-IX від 28.04.2021 – щодо набрання чинності див. абзаци четвертий, п'ятий пункту I розділу II Закону № 1423-IX від 28.04.2021, з урахуванням змін, внесених Законами № 2268-IX від 22.05.2022, № 2566-IX від 06.09.2022}

3. До визначення у встановленому порядку режиму використання пам'ятки відповідно до частини другої цієї статті режим використання пам'ятки встановлюється відповідно до режимів використання, рекомендованих в обліковій документації або в охоронному договорі.

У разі невизначення режиму використання пам'ятки в обліковій документації, охоронному договорі на пам'ятці допускаються лише консервація, реставрація, музеєфікація, ремонт, пристосування.

Відомості про режими використання пам'ятки (у тому числі режими, встановлені відповідно до абзаців першого і другого цієї частини) вносяться до Державного земельного кадастру, містобудівного кадастру як обмеження у використанні земель.

{Статтю 24 доповнено новою частиною згідно із Законом № 1423-IX від 28.04.2021 – щодо набрання чинності див. абзаци четвертий, п'ятий пункту 1 розділу II Закону № 1423-IX від 28.04.2021, з урахуванням змін, внесених Законами № 2268-IX від 22.05.2022, № 2566-IX від 06.09.2022}

4. Забороняється змінювати призначення пам'ятки, її частин та елементів, робити написи, позначки на ній, на її території та в її охоронній зоні без дозволу відповідного органу охорони культурної спадщини.

{Частина статті 24 в редакції Закону № 2245-IV від 16.12.2004}

5. У разі виникнення загрози для збереженості пам'ятки її власник або уповноважений ним орган, особа, яка набула права володіння, користування чи управління, зобов'язані негайно повідомити про це орган охорони культурної спадщини обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій та орган місцевого самоврядування, на території якого розташована пам'ятка.

6. Розміщення реклами на пам'ятках національного значення, в межах зон охорони цих пам'яток, історичних ареалів населених місць здійснюється на підставі дозволу, що оформлюється (видається) відповідно до Закону України "Про рекламу" за участю центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини.

Розміщення реклами на пам'ятках місцевого значення, в межах зон охорони цих пам'яток, історичних ареалів населених місць здійснюється на підставі дозволу, що оформлюється (видається) відповідно до Закону України "Про рекламу" за участю органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим, обласної, Київської та

Севастопольської міських державних адміністрацій.

Зазначені органи беруть участь в оформленні дозволу на розміщення реклами шляхом погодження за зверненням органу, що видає дозвіл, без залучення суб'єкта господарювання.

{Частина статті 24 в редакції Закону № 2245-IV від 16.12.2004; із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012; в редакції Закону № 191-VIII від 12.02.2015}

7. Розміщення реклами на об'єктах всесвітньої спадщини забороняється.

Розміщення реклами в буферних зонах об'єктів всесвітньої спадщини здійснюється за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини.

Вимоги щодо розміщення реклами в буферних зонах об'єктів всесвітньої спадщини затверджуються Кабінетом Міністрів України.

{Статтю 24 доповнено частиною згідно із Законом № 2457-VIII від 19.06.2018}

Стаття 25. Надання об'єктів культурної спадщини, що є пам'ятками, в користування юридичним та фізичним особам

1. Надання об'єктів культурної спадщини, що є пам'ятками, в користування юридичним та фізичним особам з науковою, культурно-освітньою, туристичною та іншою метою здійснюється з дотриманням встановлених цим Законом вимог.

{Частина перша статті 25 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2518-VI від 09.09.2010}

2. Юридичні та фізичні особи, у користуванні яких перебувають пам'ятки, відповідають за їхню збереженість і зобов'язані дотримувати вимог органів охорони культурної спадщини.

3. Юридичні та фізичні особи зобов'язані забезпечити збереженість пам'яток на землях, якими вони користуються, та укладати з органами охорони культурної спадщини охоронні договори.

Стаття 26. Консервація, реставрація, реабілітація, музеєфікація, ремонт та пристосування пам'яток

1. Консервація, реставрація, реабілітація, музеєфікація, ремонт, пристосування пам'яток національного значення здійснюються лише за наявності письмового дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини

на підставі погодженої з ним науково-проектної документації.

{Абзац перший частини першої статті 26 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

Консервація, реставрація, реабілітація, музеєфікація, ремонт, пристосування пам'яток місцевого значення здійснюються за наявності письмового дозволу органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій відповідно до їхньої компетенції, на підставі погодженої з ними науково-проектної документації.

{Абзац другий частини першої статті 26 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

Розробленню проектів консервації, реставрації, реабілітації, музеєфікації, ремонту, пристосування пам'яток передуює проведення необхідних науково-дослідних робіт, у тому числі археологічних і геологічних.

{Статтю 26 доповнено абзацом третім згідно із Законом № 2518-VI від 09.09.2010}

У складі організаційно-функціональної структури підприємства – виконавця робіт з консервації, реставрації, реабілітації, музеєфікації, ремонту, пристосування пам'яток мають передбачатися підрозділи та/або фахівці, які забезпечують виконання відповідних виробничо-технічних, виробничих функцій.

{Статтю 26 доповнено абзацом четвертим згідно із Законом № 2518-VI від 09.09.2010}

Головний архітектор проекту, керівники та виконавці робіт повинні мати освітні та освітньо-кваліфікаційні рівні для проведення відповідних робіт.

{Статтю 26 доповнено абзацом п'ятим згідно із Законом № 2518-VI від 09.09.2010}

{Частину другу статті 26 виключено на підставі Закону № 1759-VI від 15.12.2009}

3. Роботи із збереження об'єктів культурної спадщини проводяться згідно з реставраційними нормами та правилами, погодженими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини. Будівельні норми та правила застосовуються у разі проведення робіт із збереження об'єкта культурної спадщини лише у випадках, що не суперечать інтересам збереження цього об'єкта.

*{Частина третя статті 26 із змінами, внесеними згідно із
Законом № 5461-VI від 16.10.2012}*

{Стаття 26 в редакції Закону № 2245-IV від 16.12.2004}

Стаття 27. Забезпечення заходів щодо охорони пам'яток

1. У разі, коли пам'ятці загрожує небезпека пошкодження, руйнування чи знищення, власник або уповноважений ним орган, особа, яка набула права володіння, користування чи управління, зобов'язані привести цю пам'ятку до належного стану (змінити вид або спосіб її використання, провести роботи з її консервації, реставрації, реабілітації, музеєфікації, ремонту та пристосування).

2. Якщо власник або уповноважений ним орган, особа, яка набула права володіння, користування чи управління, самостійно не здійснюють заходів, передбачених у частині першій цієї статті, то відповідний орган охорони культурної спадщини може зобов'язати їх здійснити ці заходи, видавши відповідне розпорядження.

3. У разі, коли власник або уповноважений ним орган, особа, яка набула права володіння, користування чи управління, не в змозі виконати розпорядження органу охорони культурної спадщини щодо охорони пам'ятки, орган охорони культурної спадщини може вжити необхідних заходів самостійно (повністю або частково), профінансувавши їх за рахунок спеціальних коштів на фінансування охорони культурної спадщини.

Стаття 28. Вимоги органів протипожежної, санітарної, екологічної охорони та інших зацікавлених органів

Вимоги органів протипожежної, санітарної, екологічної охорони та інших зацікавлених органів щодо умов утримання та використання пам'яток не можуть призводити до змін пам'яток і не повинні погіршувати їхню естетичну, історичну, мистецьку, наукову чи художню цінність.

Стаття 29. Обов'язки фізичних та юридичних осіб, діяльність яких може негативно позначитися на стані пам'яток

На фізичну або юридичну особу, діяльність якої негативно позначається на стані пам'ятки (створює загрозу знищення, руйнування, пошкодження, спотворення пам'ятки), покладається обов'язок вжити заходів, погоджених з відповідним органом охорони культурної

спадщини, для запобігання такій загрозі та підтримання пам'ятки в належному стані за власні кошти.

Стаття 30. Заборона діяльності, яка створює загрозу пам'яткам

Органи охорони культурної спадщини зобов'язані заборонити будь-яку діяльність юридичних або фізичних осіб, що створює загрозу пам'ятці або порушує законодавство, норми і правила у сфері охорони культурної спадщини.

{Частина перша статті 30 із змінами, внесеними згідно із Законом № 124-IX від 20.09.2019}

Приписи органів охорони культурної спадщини є обов'язковими для виконання всіма юридичними та фізичними особами.

Органи місцевого самоврядування, на території яких не створено органів охорони культурної спадщини, зобов'язані заборонити будь-яку діяльність юридичних або фізичних осіб, що створює загрозу пам'ятці, негайно повідомивши про це відповідний орган охорони культурної спадщини місцевого органу виконавчої влади.

Органи місцевого самоврядування зобов'язані повідомляти відповідні органи охорони культурної спадщини про бездіяльність власника або уповноваженого ним органу, особи, яка набула права володіння, користування чи управління, що створює загрозу пам'ятці.

На об'єктах підводної культурної спадщини зі статусом морського меморіалу забороняється ведення будь-яких форм діяльності, зокрема підводно-екскурсійної, крім потреб наукових досліджень або інвентаризації.

{Статтю 30 доповнено частиною п'ятою згідно із Законом № 2289-VIII від 08.02.2018}

Розділ VI¹

ОСОБЛИВОСТІ ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ

Стаття 37¹. Державна політика у сфері охорони об'єктів всесвітньої спадщини

1. Об'єкти всесвітньої спадщини, що розташовані на території України, є предметом особливої охорони.

2. Завданнями державної політики у сфері охорони об'єктів всесвітньої спадщини є:

1) забезпечення виявлення, номінування, охорони, популяризації та передачі майбутнім поколінням об'єктів всесвітньої спадщини, що розташовані на території України, а також надання допомоги у виконанні завдань Конвенції іншим державам – сторонам Конвенції відповідно до їх запитів;

2) включення питань охорони об'єктів всесвітньої спадщини до загальних програм соціально-економічного розвитку держави;

3) здійснення постійного моніторингу стану збереження об'єктів всесвітньої спадщини;

4) забезпечення дотримання міжнародних стандартів у сфері охорони об'єктів всесвітньої спадщини, поєднання національних традицій і досягнень із світовим досвідом у зазначеній сфері;

5) участь у системі міжнародного співробітництва і допомоги для надання державам – сторонам Конвенції допомоги в зусиллях, спрямованих на збереження і виявлення об'єктів всесвітньої спадщини, що мають видатну універсальну цінність.

3. Виконання завдань державної політики у сфері охорони об'єктів всесвітньої спадщини покладається на центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони культурної спадщини.

Стаття 37². Правовий статус об'єкта всесвітньої спадщини

1. Об'єкт всесвітньої спадщини має правовий статус пам'ятки національного значення з урахуванням особливостей, встановлених Конвенцією, цим Законом і планом управління об'єктом всесвітньої спадщини.

2. Межі території об'єкта всесвітньої спадщини і його буферної

зони позначаються відповідними знаками, форма та порядок встановлення яких визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини. Межі території об'єкта всесвітньої спадщини визначаються в номінаційному досьє. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, протягом місяця з дня включення об'єкта культурної спадщини до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО забезпечує передачу відомостей про встановлені межі об'єкта всесвітньої спадщини для внесення до Державного земельного кадастру та до органу, відповідального за ведення містобудівного кадастру, як відомості про обмеження у використанні земель.

Режими використання об'єкта всесвітньої спадщини визначаються науково-проектною (науково-дослідною) документацією з визначення режимів використання об'єкта всесвітньої спадщини, що складається за результатами проведених досліджень та затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини.

{Частина друга статті 37² в редакції Закону № 1423-IX від 28.04.2021 – щодо набрання чинності див. абзаци четвертий, п'ятий пункту 1 розділу II Закону № 1423-IX від 28.04.2021, з урахуванням змін, внесених Законами № 2268-IX від 22.05.2022, № 2566-IX від 06.09.2022}

3. Проведенню містобудівних, архітектурних та ландшафтних перетворень, меліоративних, шляхових, земляних робіт на об'єкті всесвітньої спадщини, його території, в буферній зоні передуює інформування Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Рекомендації Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО щодо проектів містобудівних, архітектурних та ландшафтних перетворень, меліоративних, шляхових, земляних робіт на об'єкті всесвітньої спадщини, його території, в буферній зоні є обов'язковими для виконання при проведенні таких робіт.

Стаття 37³. Управління об'єктом всесвітньої спадщини

1. Управління об'єктом всесвітньої спадщини забезпечує орган управління, утворений або визначений центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини, в порядку, встановленому

Кабінетом Міністрів України.

2. Управління об'єктом всесвітньої спадщини здійснюється на основі плану управління, який затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини.

3. План управління об'єктом всесвітньої спадщини визначає основні напрями та програми щодо захисту, збереження, інтеграції такого об'єкта в суспільне життя відповідно до положень Конвенції та інших міжнародних договорів України і, зокрема, включає:

- 1) визначення об'єкта всесвітньої спадщини;
- 2) топографічні показники;
- 3) визначення буферної зони об'єкта всесвітньої спадщини;
- 4) короткий опис видатної універсальної цінності об'єкта всесвітньої спадщини;
- 5) цілі, стратегію та завдання зі збереження, підтримання та представлення видатної універсальної цінності об'єкта всесвітньої спадщини;
- 6) методи управління об'єктом всесвітньої спадщини;
- 7) опис умов, обмежень і заборон щодо об'єкта всесвітньої спадщини, його території та буферної зони.

4. План управління об'єктом всесвітньої спадщини, включеним до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, переглядається відповідно до рекомендацій Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО або за необхідності, але не менше одного разу на п'ять років.

Стаття 37⁴. Повноваження органу управління об'єктом всесвітньої спадщини

1. До повноважень органу управління об'єктом всесвітньої спадщини належать:

- 1) здійснення заходів, передбачених планом управління об'єктом всесвітньої спадщини, та інших заходів, необхідних для збереження та охорони видатної універсальної цінності об'єкта всесвітньої спадщини;
- 2) здійснення заходів для недопущення пошкодження, руйнування об'єкта всесвітньої спадщини, а також для усунення загрози або можливої загрози видатній універсальній цінності об'єкта всесвітньої спадщини;
- 3) здійснення нагляду за виконанням будь-яких робіт на об'єкті всесвітньої спадщини, його території, в буферній зоні та інформування

центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, про загрозу видатній універсальній цінності об'єкта всесвітньої спадщини в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини;

4) здійснення моніторингу стану збереження об'єкта всесвітньої спадщини;

5) здійснення моніторингу виконання рішень Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;

6) забезпечення проведення наукових досліджень видатної універсальної цінності об'єкта всесвітньої спадщини, а також розроблення критеріїв її використання;

7) розроблення та подання на затвердження до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини, змін до плану управління об'єктом всесвітньої спадщини;

8) формування заявки про надання міжнародної допомоги об'єкту всесвітньої спадщини;

9) участь у виконанні освітніх програм для популяризації об'єкта всесвітньої спадщини;

10) співпраця з фізичними та юридичними особами, міжнародними міжурядовими та неурядовими організаціями у сфері охорони об'єктів всесвітньої спадщини;

11) щорічне звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, про стан збереження об'єкта всесвітньої спадщини, стан виконання плану управління об'єктом всесвітньої спадщини, про забезпечення виконання Конвенції та рішень Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;

12) надання висновків до науково-проектної документації робіт з консервації, реставрації, реабілітації, музеєфікації, ремонту та пристосування на об'єкті всесвітньої спадщини, його території, в буферній зоні щодо впливу таких робіт на видатну універсальну цінність об'єкта всесвітньої спадщини;

13) надання висновків до науково-проектної документації містобудівних, архітектурних та ландшафтних перетворень, меліоративних, шляхових, земляних робіт на об'єкті всесвітньої спадщини, його території, в буферній зоні щодо їх впливу на видатну

універсальну цінність об'єкта всесвітньої спадщини;

14) надання висновків щодо можливості проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних робіт на території об'єкта всесвітньої спадщини, в його буферній зоні.

2. Висновки органу управління об'єктом всесвітньої спадщини, визначені пунктами 12, 13, 14 частини першої цієї статті, є обов'язковими при проведенні відповідних робіт.

Стаття 37⁵. Наглядова рада об'єкта всесвітньої спадщини

1. З метою здійснення нагляду за станом збереження об'єкта всесвітньої спадщини центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, утворює наглядову раду, порядок формування якої визначається Кабінетом Міністрів України. Типове положення про наглядову раду об'єкта всесвітньої спадщини затверджується Кабінетом Міністрів України.

2. Наглядова рада об'єкта всесвітньої спадщини є колегіальним органом, склад якого затверджує центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини.

3. Основними завданнями наглядової ради об'єкта всесвітньої спадщини є:

1) здійснення моніторингу виконання плану управління об'єктом всесвітньої спадщини;

2) перегляд плану управління об'єктом всесвітньої спадщини та внесення органу управління таким об'єктом пропозицій щодо змін до нього;

3) погодження щорічного звіту про стан збереження об'єкта всесвітньої спадщини та звіту про стан виконання плану управління об'єктом всесвітньої спадщини;

4) надання рекомендацій щодо організаційних, кадрових, проектних та фінансових заходів з метою збереження об'єкта всесвітньої спадщини;

5) розв'язання суперечностей щодо потреб розвитку та потреб збереження об'єкта всесвітньої спадщини.

Стаття 37⁶. Включення об'єктів культурної спадщини до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що перебуває під загрозою

1. Об'єкт культурної спадщини, що може мати видатну універсальну

цінність та відповідає критеріям, визначеним Комітетом всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, номінується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини, за рекомендацією Українського національного комітету Міжнародної ради з питань пам'яток та визначних місць (ИКОМОС), до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

2. Об'єкт всесвітньої спадщини, якому загрожує небезпека, зокрема загроза зникнення внаслідок прогресуючого руйнування, проведення великих громадських чи приватних робіт, швидкого розвитку міст і туризму, загроза руйнування у зв'язку із зміною призначення або права власності на землю, загроза серйозного пошкодження внаслідок невстановленої причини, занедбаності з будь-яких причин, загроза стихійного лиха чи інших природних або техногенних катаклізмів, небезпека збройних конфліктів, виникнення пожежі, землетрусу, зсуву, вулканічного виверження, загроза зміни рівня води, повені, припливу, пропонується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини, для включення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що перебуває під загрозою.

3. Порядок включення об'єктів культурної спадщини до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що перебуває під загрозою, визначається Конвенцією, правилами та процедурами Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

{Закон доповнено розділом VI¹ згідно із Законом № 2457-VIII від 19.06.2018}

Розділ VIII

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Стаття 43. Кримінальна відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини

За незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини, а також за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження

об'єктів культурної спадщини чи їх частин винні особи притягаються до кримінальної відповідальності відповідно до закону.

{Стаття 43 в редакції Закону № 2518-VI від 09.09.2010}

Стаття 44. Відповідальність юридичних осіб за порушення законодавства про охорону культурної спадщини

Відповідний орган охорони культурної спадщини накладає на юридичну особу, яка є власником або уповноваженим ним органом чи замовником робіт, такі фінансові санкції:

за проведення будь-яких незаконних робіт, що можуть завдати або завдали шкоди пам'ятці, її території, охоронюваній археологічній території, охоронним зонам, історичним ареалам населених місць, – у розмірі від тисячі до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

за недодержання вимог щодо захисту, збереження, утримання, використання, реставрації, реабілітації пам'яток, у тому числі тих вимог, що передбачені охоронними договорами, умисне доведення їх до стану руйнації – у розмірі від тисячі до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

за вчинення дій, передбачених абзацами другим і третім цієї частини, щодо об'єкта всесвітньої спадщини, його території, буферної зони – у розмірі від п'яти тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

{Частину першу статті 44 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 2457-VIII від 19.06.2018}

за неподання, несвоєчасне подання або подання явно недостовірної інформації про виявлені у процесі земляних, будівельних, шляхових, меліоративних та будь-яких інших робіт об'єкти культурної спадщини – у розмірі від ста до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

за ухилення власника пам'ятки або уповноваженого ним органу від підписання охоронного договору або за порушення ним режиму використання пам'ятки – у розмірі від ста до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

{Частину першу статті 44 доповнено абзацом згідно із Законом № 2518-VI від 09.09.2010}

за невиконання припису органів охорони культурної спадщини – у розмірі від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів

громадян.

{Частина першу статті 44 доповнено абзацом сьомим згідно із Законом № 2457-VIII від 19.06.2018}

Рішення органу охорони культурної спадщини про застосування фінансових санкцій може бути оскаржено до суду.

Фінансові санкції, накладені органом охорони культурної спадщини, стягуються у встановленому законом порядку.

{Стаття 44 в редакції Закону № 2245-IV від 16.12.2004}

Стаття 45. Порядок застосування фінансових санкцій за порушення законодавства про охорону культурної спадщини

Фінансові санкції, передбачені статтею 44 цього Закону, накладаються керівником, заступниками керівника центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим, головою чи заступником голови обласної, районної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, головою чи заступником голови відповідної місцевої ради після розгляду матеріалів, які засвідчують факт правопорушення.

{Частина перша статті 45 в редакції Закону № 5461-VI від 16.10.2012}

Про вчинення правопорушення, зазначеного у статті 44 цього Закону, особою, уповноваженою органом охорони культурної спадщини, складається акт. Керівник юридичної особи, стосовно якої складено акт, протягом трьох днів з моменту отримання акта може подати письмові пояснення до нього. Акт разом з іншими документами, що стосуються справи, у десятиденний термін з моменту складення акта надсилається посадовій особі, яка має право накладати фінансові санкції.

Рішення про накладення фінансових санкцій приймається протягом 10 днів після отримання документів, зазначених у частині другій цієї статті. Рішення про накладення фінансових санкцій оформлюється постановою, що надсилається юридичній особі, на яку накладено фінансові санкції.

Кошти, одержані у вигляді стягнень, передбачених у статті 44 цього Закону, зараховуються до спеціального фонду відповідного бюджету.

{Стаття 45 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2921-III від 10.01.2002; в редакції Закону № 2245-IV від 16.12.2004}

Стаття 46. Адміністративна відповідальність за порушення вимог цього Закону

{Назва статті 46 в редакції Закону № 2518-VI від 09.09.2010}

1. За ухилення від підписання охоронних договорів на пам'ятки, порушення режиму використання пам'ятки, порушення режиму історико-культурного заповідника чи історико-культурної заповідної території, проведення ремонтних, реставраційних, реабілітаційних робіт на пам'ятці, зміну призначення пам'ятки, її частин та елементів, здійснення написів, позначок на ній, на її території та в її охоронній зоні без письмового дозволу відповідного органу охорони культурної спадщини, ухилення від передачі в установленому порядку знайдених під час археологічних розвідок, розкопок рухомих предметів, пов'язаних з нерухомими об'єктами культурної спадщини, на постійне зберігання до музеїв (державних фондосховищ), у яких зберігаються музейні предмети і музейні колекції, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України, а також за невиконання законних вимог посадових осіб органів охорони культурної спадщини щодо усунення порушень вимог законодавства про охорону культурної спадщини або створення перешкод для їх діяльності винні особи притягаються до адміністративної відповідальності відповідно до закону.

{Частина перша статті 46 в редакції Закону № 2518-VI від 09.09.2010}

{Частину другу статті 46 виключено на підставі Закону № 2245-IV від 16.12.2004}

{Частину третю статті 46 виключено на підставі Закону № 2245-IV від 16.12.2004}

4. Провадження у справах про адміністративні правопорушення здійснюється відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Стаття 47. Відшкодування шкоди

1. Застосування фінансових санкцій, адміністративних стягнень або кримінального покарання не звільняє винного від обов'язку відшкодувати шкоду, завдану власникові пам'ятки або уповноваженому ним органу, особі, яка набула права володіння, користування чи управління пам'яткою, охоронюваною археологічною територією.

2. Шкода, завдана власникові пам'ятки або уповноваженому ним органів, особі, яка набула права володіння, користування чи управління пам'яткою, охоронюваною археологічною територією, відшкодовується відповідно до закону.

3. Юридичні і фізичні особи, які завдали шкоди пам'яткам, їхнім територіям (у тому числі незаконним будівництвом), зобов'язані відновити пам'ятки та їхні території, а якщо відновлення неможливе – відшкодувати шкоду відповідно до закону.

Розділ IX

МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ У СФЕРІ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Стаття 48. Міжнародні договори

Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України про охорону культурної спадщини, застосовуються правила міжнародного договору України.

{Статтю 49 виключено на підставі Закону № 2457-VIII від 19.06.2018}

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 48, ст.405)

Цей Закон регулює відносини, пов'язані з вивезенням, ввезенням та поверненням культурних цінностей, і спрямований на охорону національної культурної спадщини та розвиток міжнародного співробітництва України у сфері культури.

Дія цього Закону не поширюється на сучасні сувенірні вироби, предмети культурного призначення серійного та масового виробництва.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі терміни вживаються у такому значенні:

культурні цінності – об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, а саме:

оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтажні з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва;

предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва;

предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок;

складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва;

старовинні книги та інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції;

манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фотодокументи, окремо чи в колекції;

унікальні та рідкісні музичні інструменти;

різноманітні види зброї, що має художню, історичну,

етнографічну та наукову цінність;

рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, окремо чи в колекції;

рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування;

зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність;

рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології;

родинні цінності – культурні цінності, що мають характер особистих або родинних предметів;

колекція культурних цінностей – однорідні або підібрані за певними ознаками різнорідні предмети, які, незалежно від культурної цінності кожного з них, зібрані разом становлять художню, історичну, етнографічну чи наукову цінність;

вивезення культурних цінностей – фактичне переміщення юридичними чи фізичними особами з будь-якою метою через митний кордон України культурних цінностей з території України без зобов'язання їх зворотного ввезення в Україну;

ввезення культурних цінностей – фактичне переміщення юридичними чи фізичними особами з будь-якою метою через митний кордон України культурних цінностей з території іноземної держави в Україну без зобов'язання їх зворотного вивезення з України;

тимчасове вивезення культурних цінностей – обумовлене угодою переміщення юридичними чи фізичними особами з будь-якою законною метою через митний кордон України культурних цінностей з території України із зобов'язанням їх зворотного ввезення в Україну в обумовлений угодою термін;

тимчасове ввезення культурних цінностей – обумовлене угодою переміщення юридичними чи фізичними особами з будь-якою законною метою через митний кордон України культурних цінностей з території іноземної держави в Україну із зобов'язанням їх зворотного вивезення з території України в обумовлений угодою термін;

транзит культурних цінностей через територію України – переміщення будь-якими законними способами з будь-якою метою культурних цінностей з території однієї іноземної держави на територію іншої іноземної держави через територію України без використання цих культурних цінностей на території України;

незаконно вивезені культурні цінності – культурні цінності, вивезені з території України з порушенням законодавства України та

міжнародно-правових норм, не повернуті після закінчення обумовленого угодою терміну тимчасового вивезення або за наявності будь-яких розбіжностей з умовами, які регулюють таке тимчасове вивезення;

незаконно ввезені культурні цінності – культурні цінності, ввезені на територію України з порушенням законодавства України та міжнародно-правових норм, які регулюють порядок ввезення культурних цінностей;

повернення культурних цінностей – сукупність дій, пов'язаних із ввезенням на територію України чи вивезенням із території України на території інших держав культурних цінностей відповідно до позовів і звернень України, інших держав, їх уповноважених органів, рішень судів України або іноземних держав.

Стаття 2. Законодавство України про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей

Законодавство України про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей складається з Конституції України, цього Закону, міжнародних договорів України та інших нормативно-правових актів.

{Частина перша статті 2 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що містяться у законодавстві України про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, то застосовуються правила міжнародного договору.

Установлений цим Законом порядок вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей застосовується до всіх культурних цінностей незалежно від форми власності та є обов'язковим до виконання для всіх фізичних та юридичних осіб, які перебувають чи ведуть свою діяльність на території України.

Стаття 3. Культурні цінності України

Відповідно до законодавства України культурними цінностями України є:

культурні цінності, створені на території України громадянами України;

культурні цінності, створені на території України іноземцями чи особами без громадянства, які постійно проживають або проживали на території України;

культурні цінності, виявлені на території України;
ввезені на територію України культурні цінності, придбані археологічними, археографічними, етнографічними, науково-природничими та іншими експедиціями за згодою відповідних органів країни походження цих цінностей;

ввезені на територію України культурні цінності, придбані в результаті добровільного обміну;

ввезені на територію України культурні цінності, отримані в дарунок або законно придбані за згодою відповідних органів країни походження цих цінностей;

незаконно вивезені культурні цінності України, що перебувають за межами її території;

культурні цінності, евакуйовані з території України під час війн та збройних конфліктів і не повернуті назад;

культурні цінності, тимчасово вивезені з території України і не повернуті в Україну;

культурні цінності, переміщені на територію України внаслідок Другої світової війни як часткова компенсація за заподіяні окупантами збитки.

Стаття 4. Культурні цінності, що підлягають поверненню в Україну

Поверненню в Україну підлягають:

культурні цінності, незаконно вивезені з території України;

культурні цінності, евакуйовані з території України під час війн та збройних конфліктів і не повернуті назад;

культурні цінності, тимчасово вивезені з території України і не повернуті в Україну.

Культурні цінності, що перебувають за межами України на законних підставах, можуть бути повернуті шляхом укладення договору купівлі-продажу з власником культурних цінностей, обміну їх на взаємовигідних засадах або отримання в дарунок.

Стаття 5. Повернення культурних цінностей з території України

Культурні цінності, що на законних підставах перебувають у власності фізичних чи юридичних осіб України, але походження яких пов'язане з історією та культурою інших держав, можуть бути повернуті до цих держав шляхом укладення договору купівлі-продажу з власником культурних цінностей, обміну на взаємовигідних засадах або отримання в дарунок.

Стаття 6. Вивезення за межі України зоологічних колекцій

Вивезення, у тому числі тимчасове, за межі України зоологічних колекцій здійснюється відповідно до Закону України "Про тваринний світ", міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

{Стаття 6 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012; в редакції Закону № 2530-VIII від 06.09.2018}

Стаття 7. Заохочення осіб, які сприяють поверненню культурних цінностей в Україну

Громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які сприяють поверненню культурних цінностей в Україну, можуть бути заохочені відповідно до законодавства України.

За згодою особи, яка подарувала Україні культурні цінності, при їх атрибуції та експонуванні зазначається ім'я дарувальника.

Розділ III

ВИВЕЗЕННЯ ТА ВВЕЗЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Стаття 14. Культурні цінності, що не підлягають вивезенню з України

Вивезенню з України не підлягають:
культурні цінності, занесені до Державного реєстру національного культурного надбання;
культурні цінності, включені до Національного архівного фонду;
культурні цінності, включені до Музейного фонду України.

Стаття 15. Порядок оформлення права на вивезення культурних цінностей

Клопотання про право на вивезення культурних цінностей подається не пізніше ніж за місяць до дати їх вивезення власником чи уповноваженою ним особою до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей.

{Частина перша статті 15 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

До клопотання додаються:

документ, що підтверджує право власності на культурні цінності;
висновок державної експертизи.

Стаття 16. Вивезення родинних цінностей

Родинні цінності, які не перебувають на постійному зберіганні в державних музеях, установах, бібліотеках та інших державних сховищах культурних цінностей, вивозяться відповідно до законодавства України.

Стаття 17. Вивезення особистих нагород

У разі переїзду громадян на постійне місце проживання до інших держав їм дозволяється вивозити особисті нагороди, на які є орденські книжки або нагородні посвідчення.

Вивезення громадянами, які переїжджають на постійне місце проживання до іншої держави, нагород, що залишилися їм від померлих батьків, можливе за умови подання документів, що підтверджують переїзд громадян на постійне місце проживання до іншої держави, свідоцтва про смерть, орденських книжок або нагородних посвідчень та документів, що підтверджують родинні зв'язки.

Стаття 18. Вивезення культурних цінностей особами, які користуються дипломатичним імунітетом

Порядок вивезення культурних цінностей, встановлений цим Законом, поширюється на осіб, які користуються дипломатичним імунітетом. Особистий багаж зазначених осіб може бути підданий митному огляду відповідно до митного законодавства України та міжнародних договорів України.

Стаття 19. Вивезення культурних цінностей шляхом пересилання в міжнародних поштових відправленнях

Вивезення культурних цінностей шляхом пересилання в міжнародних поштових відправленнях здійснюється у порядку, встановленому цим Законом, митним законодавством України.

{Стаття 19 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2599-IV від 31.05.2005}

Стаття 20. Придбання у державну власність культурних цінностей, заявлених до вивезення

На підставі висновку державної експертизи центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері архівної справи, діловодства, може бути прийнято рішення про необхідність придбання

для державної частини музейного, бібліотечного та архівного фондів культурної цінності, заявленої до вивезення, за ціною, зазначеною власником культурної цінності у клопотанні про видачу свідоцтва на право її вивезення та підтвердженою експертним висновком. При цьому може надаватися відстрочка для платежів на період до трьох місяців, протягом якого державний орган повинен вишукати кошти для придбання цієї культурної цінності.

{Стаття 20 із змінами, внесеними згідно із Законами № 594-IV від 06.03.2003, № 5461-VI від 16.10.2012}

Стаття 21. Ввезення культурних цінностей в Україну

Культурні цінності, що ввозяться в Україну, підлягають реєстрації в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, Міністерством юстиції України разом з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику.

{Частина перша статті 21 із змінами, внесеними згідно із Законами № 5461-VI від 16.10.2012, № 406-VII від 04.07.2013, № 2530-VIII від 06.09.2018}

{Частину другу статті 21 виключено на підставі Закону № 2530-VIII від 06.09.2018}

{Стаття 21 із змінами, внесеними згідно із Законами № 594-IV від 06.03.2003, № 440-IX від 14.01.2020}

Стаття 22. Культурні цінності, ввезення яких забороняється

Ввезення культурних цінностей, щодо яких оголошено розшук, забороняється. Такі культурні цінності підлягають вилученню митними органами з метою повернення їх у встановленому порядку власнику.

{Частина перша статті 22 із змінами, внесеними згідно із Законами № 406-VII від 04.07.2013, № 440-IX від 14.01.2020}

Чинність цієї статті поширюється також на контрафактні примірники художніх творів.

Розділ IV

ТИМЧАСОВЕ ВИВЕЗЕННЯ ТА ТИМЧАСОВЕ ВВЕЗЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Стаття 23. Тимчасове вивезення культурних цінностей

Тимчасове вивезення культурних цінностей може здійснюватися фізичними та юридичними особами:

для організації виставок;
для проведення реставраційних робіт і наукових досліджень;
у зв'язку з театральною, концертною та іншою артистичною діяльністю;
в інших випадках, передбачених законодавством України.
Культурні цінності, тимчасово вивезені з України і не повернуті в обумовлений угодою термін, вважаються незаконно вивезеними.

Стаття 24. Порядок тимчасового вивезення культурних цінностей

Клопотання про дозвіл на тимчасове вивезення культурних цінностей подається власником чи уповноваженою ним особою до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей.

{Частина перша статті 24 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

До клопотання додаються:

копія угоди з приймаючою стороною про мету, гарантії надійного зберігання та повернення культурних цінностей в обумовлений угодою строк, засвідчена посадовою особою центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, або нотаріально;

{Абзац другий частини другої статті 24 в редакції Закону № 1253-VII від 13.05.2014}

документ про страхування культурних цінностей, що тимчасово вивозяться, із забезпеченням усіх випадків страхового ризику або документ про державні гарантії фінансового покриття будь-якого ризику, виданий країною, яка приймає культурні цінності;

документ, що підтверджує право власності на культурні цінності;
висновок державної експертизи.

Стаття 25. Відмова у видачі свідоцтва на право тимчасового вивезення культурних цінностей

Свідоцтво на право тимчасового вивезення культурних цінностей не може бути видано, якщо:

відсутні гарантії щодо забезпечення надійного зберігання та повернення культурних цінностей в обумовлений угодою термін;

заявлені для тимчасового вивезення культурні цінності в такому стані, що не можна змінювати умови їх зберігання;

культурні цінності є предметом спору щодо права власності на них;

страхова вартість культурних цінностей, заявлених для тимчасового вивезення, не відповідає їх реальній вартості;

культурні цінності, заявлені для тимчасового вивезення, перебувають в розшуку;

у державі, до якої передбачено здійснити тимчасове вивезення культурних цінностей, сталося стихійне лихо, виникли збройні конфлікти, введено надзвичайний стан або існують інші обставини, що перешкоджають забезпеченню надійного зберігання і поверненню культурних цінностей, які тимчасово вивозяться в цю державу.

Стаття 26. Умови угоди щодо тимчасового вивезення культурних цінностей

Умови угоди щодо тимчасового вивезення культурних цінностей не можуть бути змінені після видачі свідоцтва на право тимчасового вивезення культурних цінностей.

Стаття 27. Порядок тимчасового ввезення культурних цінностей

Культурні цінності, що тимчасово ввозяться в Україну, підлягають реєстрації у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей разом з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику.

{Стаття 27 із змінами, внесеними згідно із Законами № 5461-VI від 16.10.2012, № 440-IX від 14.01.2020}

Розділ VII

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ВИВЕЗЕННЯ, ВВЕЗЕННЯ ТА ПОВЕРНЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Стаття 37. Відповідальність за порушення законодавства України про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей

Особи, винні у порушенні законодавства України про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, несуть відповідальність, передбачену законами України.

Наукове видання

**Бурлака Владислав Васильович
Дрок Олександр Юрійович
Савенко Вікторія Петрівна
Корогод Світлана Володимирівна
Чорна Аліна Григорівна**

**ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Методичні рекомендації

Редактор, оригінал-макет – *А. В. Самотуга*
Редактор *О. М. Врублевська*

Підп. до друку 06.12.2024. Формат 60х84/16. Друк – цифровий. Гарнітура – Times.
Папір – офісний. Ум.-друк. арк. 8,14. Обл.-вид. арк. 8,75.
Наклад – 25 прим. Зам. № 12/24-нп

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 8112 від 13.06.2024